

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTIDSKRIFT PÅ KLASSISK GRUND - NR 1 FEBRUARI 2008 PRIS: 75:-

I sanningens tjänst

THELSE EDHMAN och
CARL JONAS LJUNGBERG
om en konströrelse som ville
återupprätta det genuina och äkta

KULTUR

STURE LINNÉR

Minns sina möten med
den demoniske diktaren
Bertil Malmberg.

FRIZON/INTERVJU

THEODORE DALRYMPLE

Om den andliga fattigdomen
som håller kvar underklassen
på botten.

TEMA: FÖRTALAD NORMALITET

ANN HEBERLEIN

Normalitet är ett vackert
ord för den som vill vakna en
morgon med lugn i kroppen.

YOUR NEXT TOUR AB -DIN BÄSTA RESEKLUBB

VÅRA FESTLIGA RESOR!

Välkommen att ta del av kommande resor.

Ring för detaljprogram eller besök vår hemsida www.yournexttour.com
Alla resor med avgång från Stockholm, Köpenhamn och Göteborg.

TRE OPERAHUS I BERLIN

19/3 – 23/3 2009

Vad kan bättre förgylla gråa mars än en konsert och operaresa till en av Europas "hetaste" städer, Tysklands huvudstad – Berlin. Överallt möts gammalt och nytt i staden som kan stöta med konstmuseer i världsklass och tre operahus. Vi besöker två av dessa operahus för att njuta av Bizets **CARMEN** på Deutsche Oper och Verdis **AIDA** på Staatsoper Unter den Linden samt **FRISKYTEN** på Komische Oper. Utflykt till Fredrik den stores slott i Rheinsberg.

VÅREN OCH PÅSKEN PÅ METROPOLITANOPERAN I NEW YORK

6/4 – 13/4 2009

New York är staden som har allt. Inte minst ett av världens främsta operahus "The MET". Vi har biljetter till tre förnämliga uppsättningar: **CAVALLERIA RUSTICANA/PAJAZZO**, **KÄRLEKSDRYCKEN** och **RIGOLETTO**. Dessutom en guidad visning av Modern Museum of Art (MoMA). Utflykt till Brooklyn.

VÅR KLASSISKA LYKKRYSSNING PÅ DONAU VILSHOFEN – BUDAPEST

16/4 – 23/4 2009

Följ med och möt våren på Donau ombord på **RIVER CLOUD III**. Ta tillfället att njuta av den utsökta maten och de särskilt utvalda vinerna ombord på Hamburgrederiet Sea Clouds exklusiva flodkryssare under en vecka på floden Donau mellan Vilshofen i Tyskland och Budapest i Ungern. Under färden bjuds dessutom många tillfällen till intressanta kulturupplevelser, bland annat musikaliska salonger ombord med medföljande operasångare och pianist i världsklass. På Wiener Staatsoper får vi uppleva en föreställning av Richard Strauss opera, **ROSENKAVALJEREN**. Vänta inte för länge med att boka!

DET GAMLA OCH DET NYA BEIJING

8/5 – 15/5 2009

Följ med en vecka till Mittens Rike när äppelblommen är som vackrast. Vad är inte lämpligare än att uppleva en föreställning av Puccinis **TURANDOT** där den utspelar sig. Vi får under veckan uppleva allt man kan önska sig av ett besök i Beijing. Vi får heller inte glömma bort att Beijing idag är shoppingstaden nummer ett!

LYKKRYSSNING PÅ MOSEL OCH RHEN

En kryssning i musiken och vinets tecken!

River Cloud 4/7 – 11/7 2009 BERNKASTEL—KÖLN 8 dagar

Under färden med denna bekväma flodkryssare bjuds vi de mest utsökt komponerade rätter serverade med viner från distrikten vi passerar igenom. Vi gör också många intressanta strandhugg med guidade rundturer och kulturhistoriska utflykter. Vi bjuds även på fantastiska konserter med ett stjärnpackat artistuppbåd. Under veckan får vi njuta av **Matilda Paulsson** som med stor framgång debuterade i våras på Stockholms Operan i Rosenkavaljeren i rollen som Oktavian. Dessutom hör vi vår nye världstenor **Michael Weinius** tillsammans med sin skönsjungande hustru **Anita Weinius** allt detta ackompanjerat av Maestro **Tobias Ringborg** som också bjuder oss på smäktande violintoner.

NYSLOTT/SAVONLINNA OPERAFESTIVAL

19/7 – 23/7 2009

Världens vackraste operafestival har den kallats, den årliga festivalen på Olofsborgs fästning i Nyslott/Savonlinna. Ta några dagars sommarsemester i det finländska insjöområdet och passa på att se två av operafestivalens bästa föreställningar: Puccinis **MADAMA BUTTERFLY** årets nyproduktion och **TURANDOT**. Vi reser till Finland med Silja Line när den nordiska natten är som vackrast. Vi hinner bland annat med en ångbåtsstur på Saimen och ett besök i konstcentret i grottorna i Retretti.

LONDON OCH GLYNDEBOURNE

31/7 – 3/8 2009

Välkomna på sensommaren till ett högklassigt musikevenemang. En verklig godbit att se fram emot: Vi får vara med om en av de världsberömda **Proms-konserterna** (symfonikonsert) i Albert Hall, London och operafestspelen i Glyndebourne, dit vi exklusivt lyckats få biljetter. Glyndebourne firar år sitt 75-års jubileum. **KÄRLEKSDRYCKEN** av G Donizetti.

KRYSSNING MED M/S VOLGA DREAM

PÅ KEJSERLIGA RYSKA VATTENVÄGAR S:T PETERSBURG – MOSKVA 12 – 21/8 2009

Följ med oss på en spännande kryssning längs floderna Neva, Svir och Volga och sjöarna Ladoga och Onega, från S:t Petersburg till Moskva, med stadsrundturer och övernattnings i båda städerna. Vi får uppleva det okända Ryssland från en bekväm flodkryssare och göra många intressanta, kulturhistoriska strandhugg. M/S Volga Dream anses vara det förnämligaste kryssningsfartyget på de ryska floderna och erbjuder alla tänkbara bekvämligheter. Här finns 58 lyxigt inredda hytter, utomordentligt kök och goda viner. Engelsktalande besättning samt vår egen reseledning.

Operaciceron på samtliga resor **JOHAN MOLANDER** från Kungliga Operan.

FÖRETAG OCH FÖRENINGAR VI SKRÄDDARSYR ERA RESOR EFTER ÖNSKEMÅL!

YOUR NEXT TOUR AB

Lill-Jans Plan 2 114 25 Stockholm
info@yournexttour.com

-DIN BÄSTA RESEKLUBB

Tel: 08-611 51 50 Fax: 08-735 60 40
www.yournexttour.com

58
2628

STUDIO 4 REVIEWS

OBS! Fartyg från Spanien, Tyskland, England och en del andra länder är också på väg!

Här kommer lite franska böcker.

Äntligen är förberedelserna klara för nya Dixikon!

Hyllorna är fyllda med miljontals böcker på franska, tyska, spanska och engelska. Utbudet är gigantiskt!

Dixikons expertpanel som ger lästips och rekommendationer finns givetvis kvar och på Utsikter kan du läsa lite längre texter om utländska böcker, författare samt följa debatter. Inom en snar framtid kommer du också att kunna köpa tidskrifter, boka litterära resor och följa intressanta bloggar. Nya Dixikon är kort sagt det nordiska vattenhållet för bokälskare. Så gå in på www.dixikon.se och ta del av vårt enorma utbud av utländsk litteratur!

NYA

DIXIKON.SE

Ett enormt utbud av utländsk litteratur!

När normaliteten blev hotfull

Trenden har under det sena 1900-talet varit glasklar: av den populärkulturella expertisen har Rolling Stones alltid ansetts finare än Beatles, men gillar man likafullt Beatles, är det naturligtvis så att John Lennon är finare än Paul McCartney.

Och förklaringen är enkel: den som tycks ha svårast att anpassa sig till vad som uppfattas som de mest normala borgerliga föreställningarna anses besitta speciella konstnärliga eller intellektuella kvaliteter.

UNDER 1900-TALET HAR JUST själva avvikelserna från en föregiven borgerlig norm för hur man bör uttrycka sig muntligt, eller för hur man bör skriva eller måla, regelmässigt förts fram som ett (sällan tillräckligt men nästan alltid nödvändigt) kriterium på estetisk och konstnärlig kvalitet.

Ursprunget till detta står att finna i det borgerliga samhällets födelse i slutet av 1700-talet. Något av det mest paradoxala med det borgerliga jagets framväxt, var att den individualism som kom att accentueras under 1800-talet nästa omedelbart vändes mot den egna klassen. För den borgerliga individen tycks stundtals inget ha varit viktigare än att profilera sig mot det borgerskap som man själv är en del av. Ett viktigt inslag i 1800-talsromansen, skriven av och för det framväxande borgerskapet, är just skildringar av borgaren som en inskränkt och fantasilös hycklare.

Och så har det fortsatt. Det räcker med att besöka en valfri Dramaten- eller Stadsteaterföreställning och chansen är långtifrån obetydlig att konfronteras med en salong fylld av medelålders par från Östermalm och Vasastan som gladeligen fnissar åt hur medelklassen hånas av Lars Norén, Sara Stridsberg, Maria Sveland eller Suzanne Osten.

En märklig aspekt i denna utveckling är att den normalitet som uppfattas som problematisk genom att den påstås vara hämmande för individens utveckling, är så tydligt avgränsad. Kärnfamiljen anses till exempel idag vara förtryckande i sin västerländska 1950-talsmässiga form, medan en homosexuell familj bestående av samma slags konstellation med två föräldrar och två barn aldrig omtalas som någon grogrund för hyckleri och våld. Lika litet som den muslimska familjen, där till och med kvinnans traditionella position som hemmafru inte sällan försvaras av just de debattörer som ihärdigt kritiserat den västerländska kärnfamiljen för att vara kvinnoförtryckande.

DET SOM BLAND INTELEKTUELLA uppfattas som en problematisk normalitet behöver alltså inte nöd-

vändigtvis vara normerande eller ens det mest utbredda. Den extremt utbredda kritiken mot normaliteten uppfattas till exempel sällan eller aldrig som normerande eller som ett hot mot pluralism och opinionsmässig öppenhet. Vilket är ett problem.

Det räcker med att gå ut i debatten och förespråka några av de värden eller åsikter som försetts med etiketten "normalitet" i det mediala giftskåpet – den svenska kärnfamiljen, traditionsbaserad konst, äldre tiders kunskaps- och undervisningsideal, uppfostran med tydliga gränssättningar etcetera – för att inse hur begränsad normalitetskritikernas vidsynthet i själva verket är. Snarast handlar det om att en ny sorts normalitet postuleras, vilken inte sällan är minst lika trångsynt och represiv som den normalitet som i medierna förtalas i parti och minut.

JAG ERINRAR MIG EN AFFEKTERAD diskussion under en middag med en föregivet radikal kulturpersonlighet som gjorde hetsigt raljerande utfall mot min klädsel genom att till exempel ifrågasätta bruket av slips, vilket han uppenbarligen uppfattade som en signal om en djupt olycksalig traditionsbundenhet och rigid regelmässighet.

Att samma person några timmar senare satt och lika affekterat försvarade bruket av slöja bland muslimska kvinnor med hänvisning till att många av dessa kvinnor bär slöjan frivilligt, att det numera också finns slöjor i trendiga färger och att slöjorna gör kvinnor så vackra genom att framhäva deras ögon, var så pass förutsägbart att ingen runt bordet tycktes reflektera över det motstridiga i hans åsiktspalett.

FÖR AXESS RÄKNING HAR VI bett ett antal skribenter att reflektera över normalitetens villkor och funktion i nutidens politik och kulturliv. Men vi låter också den brittiske författaren och debattören Theodore Dalrymple träda fram i helfigur, vilket innebär en ytterligare fördjupning av dessa angelägna frågeställningar.

Men i detta nummer av Axess gör vi också våld på vår från Alan Clark övertagna devis om att vi "inte behöver några nya jävla idéer". Detta genom att göra en del genomgripande justeringar av layouten, vilkas syfte uteslutande är att göra tidskriften mer grafiskt lättillgänglig och tilltalande. Vi hoppas att dessa förändringar är till belåtenhet. ☛

Johan Lundberg

Under förevändning av att kritisera en normalitet som påstås hämma individen, postuleras en ny sorts normalitet, som är nog så dogmatisk och repressiv i sin ovilja att släppa fram andra röster än dem som kritiserar äldre tiders verklighetsuppfattningar.

Johan Lundberg

8 SAMHÄLLE

- Mellanöstern* Arne Lapidus om israelernas stöd av invasionen i Gaza **8**
Religion Erik W Larsson har talat med USA:s populäraste tv-pastor **10**
Argentina Andreas Danielsen om peronismen som fortsätter att förstöra Argentina **12**
Ryssland Magnus Pettersson har besökt tysktalande ryssar i Sibirien **13**
Sahara Anja Sahlberg om öknens kämpar **14**
Krönika Theodore Dalrymple om den givmilda statsmakten **16**
Notiser Strövtåg bland ordnar, ursäkter och tidningar **17**

18 FRIZON

- Kulturkritik* Nathan Shachar om Theodore Dalrymple och faran med modeideologier **18**
Konst Therese Bohman berättar om Prerafaelitiska brödrskapet **22**

26 OPINION

- Media* Lennart Berntsson om språkbruket i rapporteringen från Gaza **26**

28 TEMA: Den förtalade normaliteten

Många debattörer uppfattar begreppet normalitet som auktoritärt och påtvingat. Ofta används det i ideologiska och politiska syften. Per Svensson, Susanne Dodillet och Ann Heberlein konstaterar att normalitet kan vara självvalt och inte samma sak som det naturliga.

42 INTERVJU

- Johan Lundberg har träffat Theodore Dalrymple **42**

46 TRADITION

- Arkitektur* Carl Johan Ljungberg om nygotikens frontfigur Augustus Pugin **46**

50 KULTUR

- Musik* Björn Kohlström om den litterära popstjärnan Nick Cave **50**
Tv Kjell Häglund anser att det går utför med den brittiska tv-deckaren **52**
Filosofi Ylva Herholz har läst boken som ska göra tyskarna lyckligare **53**
Historia Per Bauhn om Robespierres starkaste övertygelse **54**
Litteratur Sture Linnér minns vännen och kollegan Bertil Malmberg **56**
Jubilar Per Ahlmark fyller 70 år och firas av David Andersson **57**
Språk Lars Melin rapporterar om lågkonjunktorens språkbruk **58**
Notiser Övervärderat, undervärderat, svett, soul och Tarkovskij om kultur **59**

60 RECENSIONER

Abraham Lincoln hålls som USA:s störste president – och är tveklöst den mest omskrivne. Men trots allt som publicerats dyker ständigt nya analyser upp. Mats Wiklund har läst några böcker om den man som föddes för jämnt två hundra år sedan.

74 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

För den som står utanför och tittar in, för den som försöker men ibland snubblar, är förkastandet av normaliteten och det normala obegripligt.

Ann Heberlein, sid 38

David Andersson
Författare och redaktör på Axess.

Per Bauhn
Professor i praktisk filosofi vid Högskolan i Kalmar.

Lennart Berntson
Universitetslektor i historia vid Roskilde universitet.

Anders Björnsson
Journalist och författare.

Therese Bohman
Litteraturkritiker i *Aftonbladet* och redaktör på Axess.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Andreas Danielsen
Skribent och diplomat.

Susanne Dodillet
Doktorand i idéhistoria vid Göteborgs universitet.

David Eberhard
Överläkare i psykiatri och författare.

Inger Enkvist
Professor i spanska vid Lunds universitet.

Kjell-Olof Feldt
Före detta finansminister.

Johan Hakelius
Skribent.

Ann Heberlein
Teol dr och skribent i *Expressen*.

Ylva Herholz
Journalist.

Kjell Häglund
Redaktionschef för *Residence* samt kolumnist och tv-kritiker.

Per Högselius
Fil dr, samtidshistoriker vid KTH i Stockholm.

Lars Anders Johansson
Journalist, poet och musiker.

Björn Kohlström
Gymnasielärare och frilansskribent.

Arne Lapidus
Frilansjournalist i Mellanöstern.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap och journalist.

Sture Linnér
FN-diplomat, professor och författare.

Carl Johan Ljungberg
Ph D. Stats- och litteraturvetare.

Lars Lönnroth
Professor emeritus i litteraturvetenskap.

Lars Melin
Författare och docent i nordiska språk vid Stockholms universitet.

Thomas Nilson
Frilansskribent.

Magnus Pettersson
Doktorand i tyska vid Göteborgs universitet.

Hans Ruin
Professor i filosofi vid Södertörns högskola.

Anja Sahlberg
Frilansskribent.

Nathan Shachar
Journalist och författare.

Eva Ström
Författare.

Per Svensson
Kulturskribent på *Sydsvenskan*.

Johan Tralau
Docent i statsvetenskap vid Uppsala universitet.

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i ekologisk zoologi.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på Axess.

Resa genom Ryssland

BBC-dokumentär i fem delar
från 2008.

Onsdagar 20.00
Premiär 4 februari

TEMPO

**DOKUMENTÄRFESTIVAL
STOCKHOLM
4-8 MARS 2009**

**FILM, RADIO, PRAT
OCH FEST PÅ
SVERIGES STÖRSTA
DOKUMENTÄRFESTIVAL!**
WWW.TEMPOFESTIVAL.SE

ERBJUDANDE!

223 s, inb, 978-91-7359-027-3

Kulturen och hälsan

*Essäer om sambandet mellan kulturens ytringar
och hälsans tillstånd*

Står vi idag inför en situation, där den kul-
turella sektorn kommer allt närmare den natur-
vetenskapligt dominerade hälsoforskningen?

Deltagande författare: *Gunilla von Bahr,
Christina Doctare, Erland Hjelmquist, Karin
Johannisson, Even Ruud, Ola Sigurdson, Töres
Theorell, Sven-Olov Wallenstein, Peter Wahrborg*

Med boken följer en CD med flöjt-
musik av Gunilla von Bahr.

219:–

ord. hemsidespris 249:–

Mejla din beställning till: info@santerus.se eller ring 08-30-34 62 och ange
koden "ax0901b" för att få del av erbjudandet. Vi behöver ditt namn, adress
och telefonnummer. Vi skickar mot faktura 20 dagar. Moms ingår men frakt
tillkommer. Detta erbjudande gäller t.o.m. den 31 mars 2009.

Du kan läsa mer om våra böcker på

www.santerus.se

eller fråga i din bokhandel

SANTÉRUS
FÖRLAG

AXESS

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson,
Therese Bohman, Mats Wiklund
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas
Gür, Peter Luthersson, Nathan
Shachar, Isabella Thomas
Redaktionsassistent: Stéphanie
Olsson
Grafisk form: Martin Genberg, Fred-
rik Sandberg och Pompe Hedengren

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och
samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjetbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Hans Strömberg
Omlagsbild: Målning av Dante Gab-
riel Rosetti/Scanpix
Nästa nummer: 3 mars 2009
Annonser: Ardeo 040-16 54 80
Material: Redaktionen tar inte ansvar
för insänt obeställt material. Den som

skickar material till Axess anses med-
ge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9
nummer: 499 kr. Studerande 249 kr
Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31
E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text
& Big), Archer
ISSN: 1651-0941
Repro och tryck: Turbin/Color Print

VD: Kurt Almqvist
Ansvärlig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig:
Agneta Hagander
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr.
111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50
Internet: www.axess.se

Den normlöse pastorn

10 Erik W. Larsson har talat med en av USA:s populäraste tv-pastorer.

Argentina vid avgrunden

12 Andreas Danielsen om peronismen som fortsätter att förstöra Argentina.

Mellan språk och kultur

13 Magnus Pettersson har besökt tysktalande ryssar i Sibirien.

Tuaregernas kamp

14 Anja Sahlberg om öknens kämpar.

Krönika

16 Theodore Dalrymple om den givmilda statsmakten.

Notiser

17 Bland utländska tidningar, ordnar och ursäcker.

Mellanöstern

Därför stödde

Invasionen i Gaza stöddes av de flesta israeler. Till skillnad från tidigare konflikter sågs den som berättigad. Men kritiska röster hävdar att medierna gick militärens ärenden och gav allmänheten en tillrättalagd bild.

Av Arne Lapidus

DE INTERNATIONELLA fördömandena haglade. Israel fick förödande kritik i jättedemonstrationer runt om i världen. Men för första gången på årtal stod israelerna enade bakom sin regering och militärledning under ett krig. Till skillnad från tidigare "ronder" hördes få protester i Jerusalem och Tel Aviv.

Ännu när detta skrivs under Gaza-offensivens fjärde vecka – när Israel just har proklamerat vapenvila och utgången fortfarande är ovisst – har hemmafronten inte spruckit. När hela världen protesterar mot dödandet i Gaza ger mer än 80 procent av opinionen sitt stöd till kriget. De notoriskt trätgiriga israelerna, som under senare decennier inte dragit sig för massprotester ens i krigstid, visar den här gången upp en avallt att döma genuin nationell enighet.

I tidigare konfrontationer, som de båda Libanonkrigen 1982 och 2006, var den israeliska opinionen däremot delad. Det anordnades protestmöten, tidningarna var fulla av kritiska artiklar. Nästan inget sådant syntes den här gången.

FÖRKLARINGEN ÄR HELT enkelt att en överväldigande majoritet såg kriget som berättigat och att det fram till skrivande stund dessutom gick mer eller mindre enligt planerna. Dessutom var israelerna besparade de värsta bilderna från Gaza; i krig lyfter inhemska massmedier alltid fram den egna sidans lidande.

– Alla från vänster till höger anser att vi inte kan tolerera att palestinier skjuter raketer på oss i årtal. De anser att Israel skulle ha reagerat mycket tidigare, säger Gadi Wolfsfeld, kommunikationsprofessor vid Hebreiska universitetet i Jerusalem.

– Allmänna intrycket är att kriget går bra. Jämfört med Libanonkriget har vi få stupade soldater, armén gör få misstag och vi har små civila förluster i Israel.

Wolfsfeld noterar att israeliska medier rapporterar om förstörelsen i Gaza i begränsad utsträckning.

Inte lika massivt och intensivt som i andra länder.

– Det är naturligt när ett land går ut i krig. Medierna blir patriotiska och koncentrerar sig på egna förluster och farhågor. Precis som USA under Irakkriget och England under Falklandskriget, säger han.

– Medierna stödjer de egna trupperna. Det är vad folk vill läsa och höra. Så rapporteringen har både patriotiska och kommersiella orsaker.

Så till exempel toppade Israels beskjutning av en FN-skola den 6 januari nyheterna över hela världen. Ett 40-tal palestinier dödades i den attacken. Israels största tidning *Yediot Ahronot* publicerade nyheten på sidan sju.

– När allt det här sjunker undan kommer fler att ställa frågor. Gick kriget för långt med alla civila dödsoffer? Kunde det ha undvikits? Det kommer en tid för eftertanke. Om du ställer frågorna idag ses du som förrädare, säger Wolfsfeld.

BEREDSKAPSANDAN VARTOTAL. I min mataffär liksom i övriga butiker i samma kedja hängde stora skyltar med texten "Till soldaterna med hela hjärtat". Kunderna erbjöds att med 50 procents rabatt köpa godis, chips, kakor och annat i gåvopaketer – som livsmedelskedjan sedan skickade vidare till fronten. "Öppna er hjärtan! Uppmuntra våra soldater i Gaza!", ekade det i högtalarna med jämna mellanrum.

Under Libanonkriget sommaren 2006 mot islamist rörelsen Hizbollah hördes mycket kritik mot både den politiska och militära ledningen. Det handlade mest om att armén var dåligt förberedd och utrustad samt om en rad felgrepp i krigföringen. Mycket av kritiken kom från höger.

Under Libanonkriget 1982 växte kritiken från vänster ju längre striderna pågick – och kulminerade i den israeliska freds rörelsens legendariska demonstration i Tel Aviv med hundratusentals deltagare.

israelerna kriget

Demonstrationer i Tel Aviv till stöd för den israeliska armén.

De enda som protesterade i år var marginella och marginaliserade grupper som yttersta vänstern och den arabiska befolkningen. Människor som demonstrerade under röda och svarta fanor, palestinska fanor.

Etablerade fredsgrupper som "Fred nu" hördes knappast alls. Den var en gång en massrörelse, fast förankrad i den israeliska medelklassen, som spelade en avgörande roll för att sätta stopp för det första Libanonkriget. Men "Fred nu" är idag svårt demoraliserad. Den andra palestinska intifadan med dess självmordsbombare och Hamas frammarsch fick många i vad som här kallas "den sionistiska vänstern" att ge upp hoppet om fred med palestinierna.

Dessa människor har svårt att hantera sin besvikelse. De känner sig "svikna" av palestinierna och av den upplysta opinionen i omvärlden. För högern däremot är det palestinska våldet och världens fördömande av Israel bara en bekräftelse; de har alltid "vetat" att "hela världen är emot oss".

Jag fick en påminnelse om den emotionella högsپänningen när jag ringde upp en aktad sociologiprofessor för att be honom kommentera bakgrunden till dagens natio-

nella enighet. Mannen är känd för sina finstämda analyser av det israeliska samhället, berömd långt utanför den akademiska världen och en typisk representant för det vänsterliberala etablissemanget som dominerar universitet och medier.

Nu fick han ett våldsamt vredesutbrott. Han hade uppenbarligen länge väntat på ett tillfälle att skälla ut en representant för internationella medier.

– Ni bara förvränger! Ni utländska journalister ljugar! Det behövs ingen analys. Det behövs ingen stor sociolog för att förklara detta. Det är mycket enkelt. Vi ser sanningen. Vi har fått nog, vrålade han.

I upprört tonlåg lade han sedan ut texten om att Israel i själva verket utkämpar Europas krig mot den militanta islamismen och att striden nästa gång mycket väl kan stå i Stockholm.

OCKSÅ UZI BENZIMAN, redaktör för en medietidskrift utgiven av Israeliska institutet för demokrati, understryker att opinions-siffrorna återspeglar en genuin övertygelse om att israelerna har fått nog av Hamas rakettkrig, att något måste göras.

– Folk är inte manipulerade av medierna. De påverkas av verkligheten, säger han.

Samtidigt är han missnöjd med de israeliska journalisterna:

– Medierna sviker den här gången. De låter sig styras av armén. De ger israelerna den information militären vill att de ska få. Och folk är nöjda med det. Det folk bryr sig om är att soldaterna ska komma hem välbehållna, att vi ska segra. De är inte intresserade av palestinierna.

– Men mediernas uppgift borde vara att inte rätta in sig i ledet. Deras jobb är att ställa frågor: Är kriget rätt eller fel? Hur utvecklas kriget? säger Benziman.

Gabriel Weimann, professor i kommunikation vid Haifas universitet, är starkt kritisk till israeliska massmediers insatser. Han anser att journalisterna är för patriotiska, inte ifrågasätter militärens uppgifter och inte ger utrymme åt förödelsen i Gaza.

"Efter varje krig ser vi tillbaka och i allmänhet gillar vi inte vad vi har gjort. Israeliska medier brukar vakna efter kriget med fruktansvärd baksmälla ... och som i varje baksmälla ingår illamående, självförakt, ånger och samvetsqual", skriver Weimann. ♥

Här älskar Gud framgången

Joel Osteen är USA:s mest populära tv-pastor. Han predikar varken synd eller skam utan talar istället om sambandet mellan Guds kärlek och materiell framgång. Men en kyrka som bara stryker medhårs riskerar att bli tömd på andlighet.

Av Erik W Larsson

UNDER MIN FÖRSTA vistelse i USA hade jag ett favoritprogram på tv: en kristen talkshow där tittare ringde in och bekände sina synder för en vithårig präst i en brun fåtölj. Prästens uppgift var att avgöra hur tittaren i fråga skulle tillbringa livet efter detta. En kille levde i synd med sin flickvän. Han skulle till helvetet. En annan hade fuskat med skatten. Han skulle också till helvetet. En tredje hade "experimenterat lite" med "sodomi". Helvetet, utan att passera "Gå". Så här i efterhand kan jag inte påminna mig om att en tittare någonsin remitterades till himlen, eller ens utlovades några veckor i limbo. Folk ringde helt enkelt in för att försäkra sig om att de skulle till helvetet.

För många européer speglar beteendet det kristna USA – obarmhärtigt, förstockat och ständigt dömande. Dessa människor har dock aldrig träffat Joel Osteen. På bara några år har Joel Osteen gått från ingenstans till att vara den mäktigaste tv-pastorn i hela USA. En imponerande bedrift, inte minst för en person som hoppade av från college efter ett år, och aldrig genomgått en teologisk utbildning.

OSTEEN HAR FÖRSTÅS haft tur i det att den så kallade "kristna högern" åkt på ett antal rejäla bakslag under det nya millenniet. Jerry Falwell, rörelsens mäktigaste förespråkare gick nyligen bort. De tidigare hemligstämplade "Watergate-banden" avslöjade nyligen pastorn Billy Graham som antisemit. Ted Haggard – ledaren för landets största evangeliska samfund och en uttalad homofob – ertappades häromåret med en manlig prostituerad (som också försåg honom med amfetamin). Trots detta manfall kan Joel Osteens framgång ej enbart

ses som en historisk tillfällighet. Genom att flockas i miljontal runt honom har amerikanska kristna talat: de är trötta på att bli uppläxade av gaggiga reaktionärer och föredrar istället en predikant som tolererar såväl abortförespråkare som män som gillar att göra det med andra män.

JAG ANLÄNDER PÅ eftermiddagen till ett regnigt och rostigt Pittsburgh. För andra kvällen i rad är stadens gigantiska hockeystadion utsåld för vad en neonskylt beskriver som "An Evening of Hope with Joel Osteen". Under en intervju senare under kvällen frågar jag Osteen om han är rädd att Obama ska ta över marknaden och tränga ut honom ur "hopp-industrin". Han skratrar till, ler sitt hundradollarsleende och svarar: – Det är ingenting som oroar mig. Jag tror inte att det finns någon gräns för hur mycket folk kan bli inspirerade och det är därför som så många kommer för att höra mitt budskap.

MEN VAD ÄR DÅ JOEL Osteens budskap?

Hans kritiker anklagar honom för att vara en charlatan – en tredje klassens självhjälps-guru i pastorskostym. För dem representerar Osteen kulmen på en oroväckande tendens inom amerikansk kristendom mot så kallad "framgångsteologi" som postulerar ett direkt samband mellan Guds kärlek och antalet nollor på Hans tjänares kontoutdrag. Detta synsätt är förvisso inget nytt – även i Sverige har till exempel Livets Ord beskyllt sjuka och fattiga för att vålla sin egen olycka genom att sakna den rätta gudstron. Osteens knep är dock att han väljer att poängtera de positiva aspekterna av framgångsteologi (Guds kärlek = \$) utan att kännas vid

resonemangets mer deprimerande konsekvens (Guds missnöje = inga \$).

Joel Osteen är inte ensam om att ha hakat på denna ytliga och kravlösa gren av amerikansk protestantism. I andra delar av södern erbjuder tele-evangelister som T.D. Jakes och Creflo Dollar ett liknande budskap med om möjligt ännu mer fokus på, tja, dollar. Alla är dock inte lika materialistiska; Rick Warren, författare till bästsäljaren *A Purpose Driven Life*, predikar liksom Osteen en tämligen kravlös form av kristendom, men har kritiserat den senare för sin överdrivna betoning på fysisk och materiell framgång. Warren har en poäng, men det är svårt att inte vädra en gnutt bitterhet i hans klagan; för att predika framgång så måste du leva framgång, och Osteen har den största megakyrkan, den snyggaste frun och de vitaste tänderna väster om Mississippi-floden.

DET VAR JUST PÅ punkten om en överdriven upptagenhet med materiell självhjälp som jag hade för avsikt att pressa Osteen under mina utlovade fem minuter med honom (i praktiken två och en halv). Väl inne i byggnaden inser jag dock hur menlösa mina frågor är. Om Osteen sysslar med självhjälp snarare än religion så gör han sannligen inte mycket för att dölja det. Jag ser inga kors, inga änglar, ingenting. Bara en souvenirbutik och två gigantiska tv-skärmar som gör reklam för Osteens senaste bok *Become a Better You*, uppföljare till den till synes snarlika *Your Best Life Now*. Efter en pampig ljus- och ljudshow, ackompanjerat av arkadiska filmsnuttar av Osteens ovan nämnda fru och deras fotogeniska barn, börjar predikan. Med penna och anteckningsblock i högsta hugg väntar jag förhoppningsfullt på den sedvanliga homofobiska gliringen eller smaklösa, etniska kommentaren.

De kommer aldrig. Ej heller använder han det kristna budskapet för att försvara konservativa dogmer. En och annan biblisk referens strös väl in, men endast i form av uppmuntrande plattityder ("... när profeten Paulus hade det riktigt motigt så spotade han i näven och tog nya tag..."). Genom att hörsamma *the God kind of faith rising up on the inside* – en fras som upprepas till förbannelse – menar Osteen att vi kan uppnå framgång, inte minst på det ekonomiska planet. Jag frågar honom senare hur ett sådant budskap går ihop med Jesus kända uttalande om kamelen som har bättre odds att komma igenom ett nålsöga än vad den rike mannen har att komma in i himmelriket. Joel, vars käkmuskulatur visar tecken på tetanisk kramp (killen slutar aldrig att le!) erbjuder sitt dubiösa standard svar:

– Jesus sade att kärleken till pengar är roten till all ondska [det var faktiskt Paulus, men låt gå]. Jag tror inte att Jesus sade att en rik man inte kan komma till himlen [det

En amerikansk tv-pastor ska ha den snyggaste frun, den snyggaste bilen och de snyggaste kostymerna.

FOTO: DANIEL ROSENTHAL/LAIF/JINA AGENCY

gjorde han visst] för Abraham var den rikaste mannen i hela östern, och det var med honom som Gud startade kristendomen [ja så?]. Jag tror det handlar mer om att ha hjärtat på rätta stället.

HÄR SKULLE JAG FÖRSTÅS HA kunnat pressat Joel betydligt hårdare. Problemet är att jag gillar honom. Han är en charmerande kille som inte är ute efter att döma någon. Han verkar inte heller särskilt intresserad av att lura folk på pengar, något som man annars skulle kunna förvänta sig av en "skamlös charlatan". Inte ens när hans mor berättar om hur hon besegrade cancer på 80-talet blir det en förevändning att kränga mysko oljor och teer. Joel vill inte ta våra pengar eller få oss att må dåligt – han är bara här för att erbjuda mänskligheten hopp och Guds kravlösa kärlek.

Men ska då Guds kärlek verkligen vara kravlös? Och om kravlös kärlek är vad man vill åt – varför gå till kyrkan över huvud ta-

get? På denna punkt har Osteens religiösa kritiker faktiskt en poäng. Om ett meningsfullt förhållande till Gud kan liknas vid ett äktenskap är Joel Osteen den pilska sekreteraren eller det skumma massageinstitutet runt hörnet. Han erbjuder Guds kärlek på engångsbasis – utan skam, skuldkänslor, tvivel, och alla de andra aspekter som utgör ett hälsosamt förhållande. Eller som han själv uttrycker det på sitt svängiga sydstatsmål: – Jag vill få människor att må bättre av att komma till min kyrka. Jag vill att de ska se att Gud är på deras sida, att han har gåvor att ge dem och att de kan motta Guds välsignelse.

OM GUD SÄG VAD JAG gjorde förra helgen när jag var full vet han mycket väl att jag inte förtjänar hans välsignelse – och ännu mindre hans förlåtelse. Och vem är egentligen Joel Osteen att lägga sig i min skam? Är det inte skammen som gör oss mänskliga? Alla människor mår bra av att skämmas lite grand då

och då – och om man ändå ska skämmas kan man väl lika gärna göra det i kyrkan. Vad är den annars bra till?

I SVERIGE DOG KYRKAN det statliga monopollets död. I USA talar mycket för att den fria konkurrens som en gång gjorde den amerikanska kristendomen så kraftfull och dynamisk är på väg att förvandla kyrkan till ett urvattnat spektakel. Detta stör mig. Även för en spydig ateist representerar kyrkan något alldeles särskilt, en irriterande granne som man likväl hade saknat om han hade flyttat eller dött. Den storslagna showen och det fröjdefulla budskapet må göra mig varm inombords, men jag lämnar ändå Joel Osteens föreställning med en känsla av andlig tomhet. Jag kommer att tänka på vad Dostojevskij låter Dmitrij Karamazov säga till sin bror efter att ha fått besök av en modern vetenskapsman:

– Det är magnifikt – men ändå är jag ledsen att förlora Gud. ☹️

Folket vid avgrunden

Argentina hotas åter av ekonomisk kollaps och politisk kris. Roten till det onda är den korrupta och maktfullkomliga peronismen som omöjliggör långsiktigt handlande.

Av Andreas Danielsen

– DET ÄR INTE FÖRSTAGÅNGEN! Juan Carlos, en medelålders vaktmästare i centrala Buenos Aires, låter uppgiven.

– Politikerna brukar råna oss för att bekosta sina galenskaper. Här är staten som en parasit på folket. Allt de säger är lögn. De blir alltid rikare och vi andra bara fattigare.

Juan Carlos är en av miljoner argentinare vars andel i privata pensionsfonder nyligen nationaliserades, läs konfiskerades. Regeringen uppger att spararna behövde skyddas mot kapitalismen. De flesta drabbade anar att deras sparpengar kommer att slösas bort. Juan Carlos grämer sig. Han röstade 2007 på den nuvarande presidenten Cristina Fernández de Kirchner, och på hennes make Néstor Kirchner för sex år sedan. De tycktes representera en ny politik, som bröt med maktmissbruk och korruption. Inget återstår av den illusionen.

Makarna Kirchner styr Argentina gemensamt. De har byggt sin makt på intäkter från den hårt beskattade jordbruksexporten. Med inkomsterna har de försökt förföra väljarna genom att stimulera deras konsumtion – av bränsle, kommunikationer och kött. Paret Kirchner har också köpt politisk lojalitet av fackföreningsledare, provinshuvudmän, kommunpampar och kongressledamöter.

Men priserna på Argentinas jordbruksprodukter har rasat, och med dem statsinkomsterna. Det beseglade pensionsfondernas öde. I år förfaller stora avbetalningar på statsskulden och bristen på likvida medel är akut. Subsidierna som eldat på konsumtionen har reducerats, men övriga politiskt betingade utgifter lär inte röras. Istället åsidosatte paret Kirchner den privata äganderätten och exproprierade pensionerna. Förtroendet för Argentina bland investerare och långivare är obefintligt. Värde på statso-

President Cristina Fernández de Kirchner.

bligationerna har pulveriserats. Den inhemska kapitalmarknaden är lamslagen. De långsiktiga följderna kommer att bli förödande – just när Argentina tycktes ha rest sig efter statsbankrutten och krisen 2001–2002. Men makarna Kirchner har med berätt mod satt igång en ny nedåtgående spiral.

Hur kan denna frivola självdestruktivitet förklaras? Nyckeln står att finna i peronismen, Argentinas statsbärande rörelse och makarna Kirchners politiska hemvist. Den skapades i mitten av 1940-talet av general Juan Perón (president 1946–55 och 1973–74) som verktyg för hans storvulna ambitioner. Rörelsens kärna blev de många migranter från landsbygden som sökt sig till städerna för att finna arbete. Perón var den förste politiker som visade intresse för deras livsvillkor – de svarade med obrottslig lojalitet. Det blev Argentinas förbannelse: den största väljargruppen, arbetarna, gjorde sin politiska entré genom den populistiska peronismen, inte via en reformistisk socialdemokrati. Perón förbättrade tveklöst arbetarnas villkor, om än bara tillfälligt, men därutöver blev hans arv ödesdigert för Argentina.

HANS KORPORATIVISTISKA samhällssyn inspirerades av fascismen. Likt Mussolini gjorde han anspråk på att stå över ideologier och "förkroppsliga" nationen. Instinktivt föraktade han maktindelning och representativ demokrati. Han blev president efter fria val,

men agerade sedan obunden av lagar och författning. Oppositionella tystades. Ämbetsverken politiserades. Han spenderade lättsinnigt Argentinas reserver utan någon tanke på långsiktig utveckling. Den offentliga sektorn exploderade under trycket av alla klienter som fick anställning. Peróns protektionism var extrem – idealet var självhushållning. Export var suspekt, fastän det var omvärldens efterfrågan på Pampas vete och kött som betalade kalaset. Hans demagogi och anhängarnas våldsamheter stötte bort medelklassen, till slut även militären och kyrkan.

Men för arbetare och fattiga var Perón ett helgon. Mellan de två lägren öppnades en avgrund, så djup att skiljelinjen i argentinsk politik sedan dess går mellan peronism och antiperonism. De förväntningar som hans subsidie- och lönepolitik lämnade efter sig översteg den obsoleta industrins och det försvagade jordbrukets kapacitet. Utvägen blev sedelpressar, inflation och ständiga devalveringar. Peróns tid vid makten blev början på Argentinas exemplarlösa tillbakagång, från ett av världens rikaste länder till ett u-land.

GENERALENS BÖJELSER och metoder präglar fortfarande Argentina och den rörelse som bär hans namn. Peronismen kan än idag automatiskt räkna med drygt 40 procent av väljarnas stöd. Men numera är rörelsen i allt mindre grad en politisk identitet än ett medel till arbete eller subsidier. I praktiken är den ett kotteri av olika politiska ledare med klientilistiska nätverk, kompletterat med vissa särintressen som fackföreningar och gatukommandon. Den gemensamma nämnaren är behovet av statsmedel till subventioner och jobb, det gemensamma målet att få in en förbunden i presidentpalatset – någon som vet hur man smörjer rörelsens maskineri.

Peronismens ideologiska dunkel gör den formbar enligt rådande tidsanda. Inget ideologiskt kitt binder medlemmarna samman. Ingen partstruktur ger disciplin. För att undvika fraktionsstrider måste ledaren oavbrutet stilla allas aptit. När statskassan sinar ligger myteri nära till hands, även av nära allierade. Kirchner kommer, som alla peronistledare, en dag att överges. Under nästa lågkonjunktur kommer hans skyddslingar att kalla honom en falsk Messias och förneka att han är en sann peronist.

Dessa förhållanden förklarar den ekonomiska politikens kroniska kortsiktighet. Likviditet är grundförutsättningen för ledarskap inom peronismen. Utrymmet för långsiktiga investeringar och utvecklingsstrategier är begränsat – och för peronister egentligen ointressant. Sådant ger ingen makt. För att klara sina utbetalningar ådrog sig president Carlos Menem på 1990-talet stora underskott. Makarna Kirchner har haft turen att kunna ösa ur ett överskott.

Men marginalerna krymper. Förra året försökte de radikalt höja exportskatterna för att öka intäkterna. Det misslyckades efter massiva protester från jordbrukarna som paralyserade ekonomin. I desperation nationaliserades istället pensionsfonderna.

Frågan är förstås hur väljarna finner sig i denna vanskötsel och nakna opportunist. Många har ärvt sin lojalitet mot rörelsen. Andras stöd är rotat i jobb och subsidier. De flesta väljare är resignerat cyniska, men efter årtionden av populism är de också insnärjda i peronismens världsbild. Få gör därför kopplingen mellan rörelsens dominans och det dramatiska raset i levnadsstandard.

OPPOSITIONEN HAR SVÅRT att konstruera ett trovärdigt alternativ. Dels är den djupt splittrad. Dels är det politiska systemet en reflektion av peronismen. Politikerna saknar förankring i ideologier och regelrätta partier. Politiken är substanslös och personfixerad. Ingen idépolitik kan bedrivas i ett populistiskt politiskt system. Någon alternativ ekonomisk politik kan inte föreslås. Oppositionens enda möjlighet är att vänta ut peronisternas nästa katastrof.

Paret Kirchners politik har underminerat deras egen framtid. Regeringens impopularitet har vuxit i takt med inflationen och fattigdomen. Dessutom stundar en lågkonjunktur och regnet av subsidier måste avta. Peronistledare slipar redan sina knivar. Skoningslösa fraktionskrignalkas inför kongressvalen i höst och – framför allt – presidentvalet 2011. Om någon av makarna Kirchner ställer upp igen är en förlust att vänta. Exproprieringen av pensionsfonderna kommer att ha varit förgäves. Det vet de flesta redan, men paret Kirchner är fast i peronismens logik och sitt eget högmod. Kanske inser de till sist att spelet är förlorat. I så fall stödjer de en av peronismens tronpretendenter i utbyte mot att deras många skumraskaffärer inte utreds.

Peronismen skapades under specifika omständigheter. Men Argentina är ändå ett åskådligt – och varnande – exempel på hur politik ter sig utan partier och ideologier. Kan populismens onda cirkel brytas? Peronismens tolkningsföreträde av verkligheten måste i så fall upphöra. Detta Sisyfosarbete förutsätter ledare och partier av en kaliber som inte visat sig på sex decennier. Peronismen måste också – mot sina instinkter – försona sig med demokratin och avstå från intriger mot valda motståndarregeringar. Argentinarna får tills vidare förlita sig på sin ojämförliga kriserfarenhet, en klen tröst när avgrunden åter hotar öppna sig. ☘

Ryssland

Ett försök att "sätta Krasnojarsk på kartan" med hjälp av en skyskrapa.

FOTO: INA AGENCY

Klämda mellan språk och kultur

Ryssar med tyskt ursprung var en gång en betydande minoritet. Magnus Pettersson besöker den sibiriska staden Krasnojarsk och funderar över hur språk och kultur undanträngs av historia och politik.

Av Magnus Pettersson

DEN SOM BLICKAR UPP mot kullen norr om stadskärnan i Krasnojarsk missar inte budskapet. På den kala, snöpuddrade marken syns inte så väl att versalerna är vita, blå och röda. Men det är de förstås. Det var det statsbärande partiets ungdomsförbund Nashi som ställde till med fest en sommarkväll häromåret och passade på att plantera in RYSSLAND i marken. En patriotisk paroll på stadens bästa läktarplats.

Ett par hundra meter västerut står Krasnojarsks landmärke, ett litet vitt kapell byggt till minne av kosackerna som grundade staden 1628. Dit upp åker nygifta par efter vigseln och firar med vänner och bubblande vin, i staketen fäster de hänglås där de ristat sina namn. Målaren Vasilij Surikov växte upp i en kosackfamilj här i Krasnojarsk under andra hälften av 1800-talet. Vi går till hans barndomshem, nu museum, ett brunt sibiriskt allmogehus på Leningatan (fast den hette annorlunda då förstås).

Surikov, berättar guiden, reste till Schweiz, Frankrike och Tyskland. Han bodde länge i Moskva. Men ingen annan plats på jorden hade han så kär som Sibirien – och Krasnojarsk.

RETORIKEN DRABBAR med sin svulstighet. Är det bara rysk fosterlandskärlek och sibirisk heimatromantik som gäller här? Nej, här lever många minoriteter av mongolisk, turkisk, sibirisk och annan härkomst, illa behandlade först av tsarväldets regimer, sedan av bolsjevikerna. Nu lever spillrorna av dem i byar men opåverkade av russifieringen är bara dockorna som ska föreställa urbefolkningarna på Krasnojarsks regionmuseum, en rosa fyrkant i egyptisk stil nere vid floden Jenisej.

Men Ryssland, och särskilt Sibirien, har också en stor grupp tyskar och deras historia rymmer mycket dramatik. Språkvetaren Irma Gamalej kommer från Altaj i södra Si-

birien, hon är av tyskt ursprung och berättar om sina föräldrars öden. Jag träffar henne i Krasnojarsk dit hon rest från Barnaul i uppemot ett dygn för att möta andra forskare som kartlägger rysslandstyskarna, deras dialekter, kultur och historia. En god idé, för de blir allt färre.

Irma Gamalejs föräldrar bodde i tyskpräglade Volgarepubliken, grundad på 1920-talet som en autonom socialistisk sovjetrepublik. Som barn fick hon ofta ta del av nostalgiska samtal om Volgarepubliken, hur välvärdade städerna var med sina snörräta gator.

VAD HÄNDE SEDAN? Krig, terror, deportationer. De goda åren förbyttes i tyranni när Stalin började se alla tyskar som möjliga förrädare. 1941, då Hitler anföll Sovjetunionen, inleddes massdeportationerna och Volgarepubliken upplöstes. Irma Gamalejs mor och far hamnade som många andra i Sibirien, långt bortom fronten. Där, berättar hon, inkvarterades de i ryska familjer. Men det var inte alla ryssar som ville öppna sina hem för tyskar när det stora fosterländska kriget rasade. Många deporterades till Gulags arbetsläger. Ett viktigt transitläger låg här utanför Krasnojarsk.

Tyskarna har kommit till Ryssland i omgångar och den första stora vågen inföll på 1700-talet då Katarina den stora lockade hit bönder. Vid första världskrigets utbrott bodde nästan 2,5 miljoner tyskar i tsarväldet – nu finns knappt en miljon kvar. Orsaken stavas inte bara Gulag, för på senare år och framför allt sedan glasnost har tyskarna börjat massutvandra till Tyskland, tidvis tiotusentals varje år. Årskilliga hade ansökt om utresetillstånd redan under det sovjetiska tövädret på 60-talet, men lämna väldet fick de först efter att Gorbatsjov kommit till makten. Nu har betydande delar av den rysslandstyska intelligentsian flytt landet.

Det är ett verkligt politiskt dilemma för de ryska och tyska makthavarna – Moskva vill att tyskarna stannar kvar och Berlin tar bara motvilligt emot dem. Men ett dilemma framför allt för rysslandstyskarna själva som står mellan två kulturer, två språk. I åratal har de fått finna sig i officiell russifiering och talat sitt modersmål sinsemellan, vilket har gjort deras tyska till ett umgängesspråk med begränsade register. Irma Gamalej lärde sig tyska hemma vid köksbordet med föräldrarna på 50- och 60-talen och som språkvetare har hon i någon mån återerövat sitt ursprung: hon har gjort det till sitt yrke. "Jag är en tyska född i Ryssland och uppväxt i en rysk kultur", säger hon. ♥

Sahara

Öknens blå folk drivs bort

Det muslimska nomadfolket tuaregerna drömmer om en självständig stat och bevarad livsstil. Men sinande brunnar och minskat bete tvingar bort dem från Sahara.

Av Anja Sahlberg

TVÅ SOLBLEKTA TYGSTYCKEN har spänts upp med träpålar på en sanddyn, några mil nordväst om Timbuktu. Under det ena stycket tyg sitter kvinnor och barn stilla, nästan apatiskt. En av kvinnorna har en liten bebis i knäet och stöter med en träpåle i en stor mortel. Klockan är strax efter tolv på förmiddagen och temperaturen börjar leta sig långt över 40-gradersstreck.

Under det andra tygstycket några meter bort sitter män i blå turbaner och dricker starkt, grönt te.

Tygstyckena utgör ett tillfälligt hem för de drygt femton personer som bor i det lilla tuaregläget i norra Mali. Om någon månad när djurens bete tagit slut drar de vidare i Saharas ökenlandskap.

– Alla i familjen är födda i öknen, säger Amina, som är gift med familjens överhuvud Mohamed. Det här är det enda vi känner till och trots att det är kända tider skulle jag aldrig vilja flytta till staden.

När Saharaöknen inte kände några gränser var nomadfolket tuaregerna öknens härskare. De kallades "öknens blå riddare", efter sina indigofärgade mantlar och turbaner, som har en tendens att färga av sig på huden. Men efter ett halvsekel präglad av torka och inbördeskrig är tuaregernas situation en annan.

– Vi har brist på det mesta, säger Amina, inte mycket djur och inte tillräckligt med pengar.

I takt med att många av Saharaökens brunnar har sinat har många tuareger lämnat nomadlivet men fortfarande finns tuaregnomader, som Mohamed och Amina och deras familj, som inte känner till något annat än Saharas vidsträckta sandlandskap. De lever som sina förfäder och navigerar i öknen med hjälp av skuggor, stjärnor och sanddynen.

När jag frågar Mohamed och de andra männen i tuaregläget hur långt tuaregernas territorium sträcker sig uppstår en lång diskussion på tuaregspråket tamashek. Hela te-proceduren stannar upp.

– Vårt land sträcker sig till Agades i Niger, Mauretanien i norr och Tamanrasset i södra Algeriet, säger Mohamed till slut.

Sedan det franska kolonialväldet upphörde i västra Afrika indikerar rätta linjer var en stat slutar och en annan tar vid. När fransmännen drog sig tillbaka splittrades tuaregerna, som traditionellt rört sig i Mali, Mauretanien, Niger, Algeriet, Libyen och Burkina Faso, i flera nya självständiga stater. Tuareger i både Niger och Mali protesterade och krävde i sin tur självständigt styre över de områden i Saharaöknen där de bott och förflyttat sig i århundraden. Deras uppror på 1960-talet slogs snabbt ner. Tre decennier senare, 1990, attackerade tuaregrebeller, som tränats bland annat i Libyen, mot Malis militär, vilket ledde till fem års blodigt inbördeskrig.

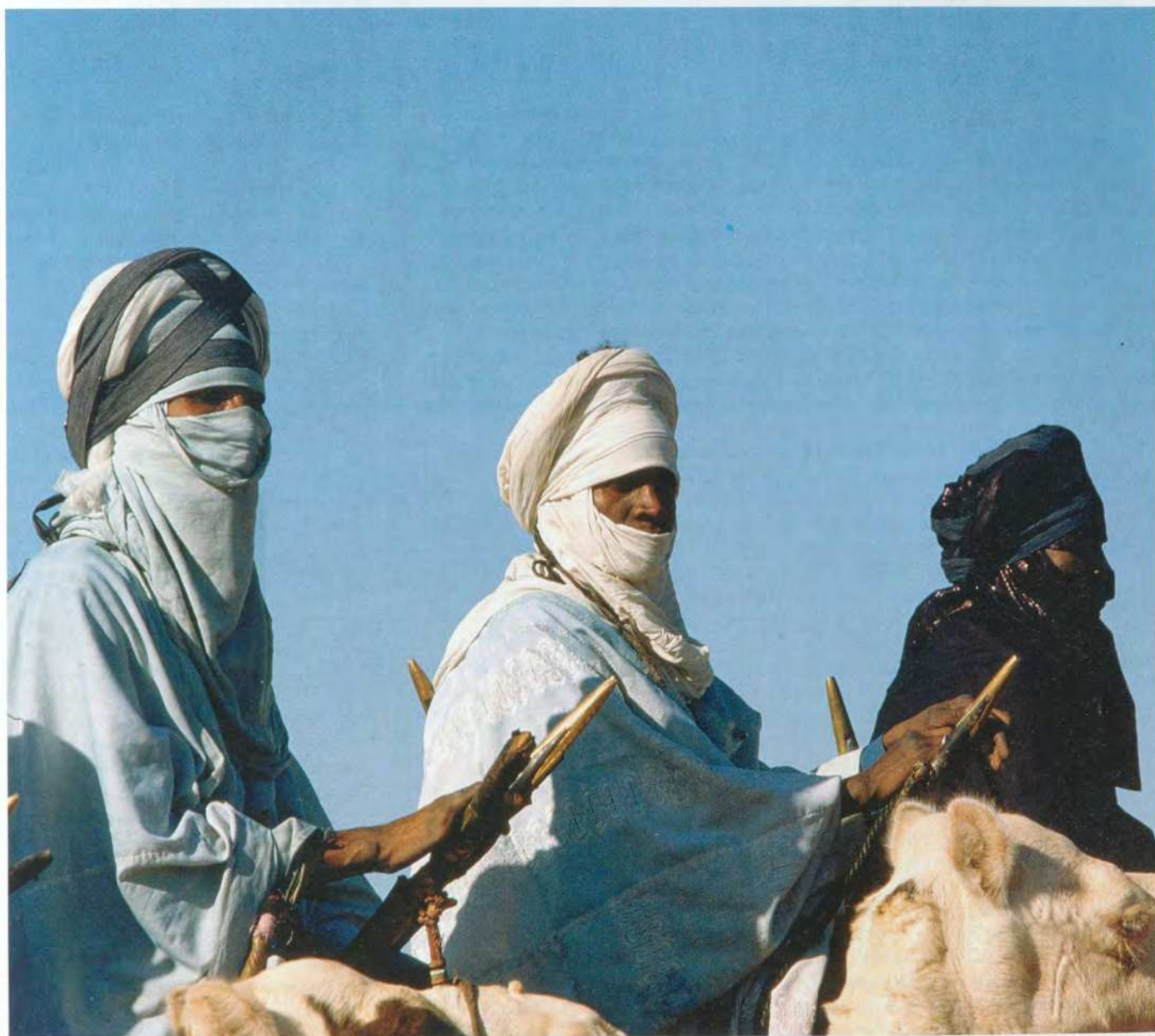
HASSANE, EN KORTVÄXT tuareg som driver ett telefoncenter i Timbuktu, beskriver 1990-talet som ett skräckvälde då tuareger halshögs godtyckligt av militär efter rykten om samröre med rebellerna.

– De attackerade till och med kamelerna som var vårt viktigaste transportmedel.

Precis som de flesta andra tuareger i regionen flydde Hassane och hans familj inbördeskrigets Mali.

– Det var för farligt att stanna kvar så vi tvingades fly till Burkina Faso, säger han.

Inbördeskriget ledde till att Kidal-regionen, söder om Timbuktu nära gränsen till Niger, fick ett visst självstyre och tuareger fick plats i regeringen. Men freden var bräcklig och efter drygt tio år av sporadiska attack-

Snart ett minne blått?

FOTO: SCANPIX

er gjorde tuaregrebeller i Kidal åter uppror sommaren 2007. Idag anfaller rebellerna arméposter och konvojer i det stora ökenlandets norra delar. Några dagar före jul förra året dödades 19 soldater i Kidal.

SVARET PÅ FRÅGAN VAD rebellerna i Mali kämpar för varierar beroende på vem man frågar. Kidal-regionens autonomi, som blev frukten av 1990-talets uppror, tillfredsställde inte alla. Kraven på en självständig tuaregstat finns fortfarande på agendan, men sedan torkan på 70- och 80-talen handlar rebellernas kamp om mer än så, de kräver att Malis regering hjälper till och utvecklar de nordöstra delarna av landet.

– Staten har glömt vårt folk och vår region, säger Ahmed, en tuareg i vit turban som tror sig vara i 60-årsåldern. Nomadernas liv har ändrats, vi har inte idag vad vi en gång

hade. Rebellerna kräver att tuareger som ändrat levnadssätt och flyttat till städerna får hjälp med bostäder och byggnader till skolor, men enligt Ahmed får de inte mycket politiskt gehör.

I det muslimska tuaregsamhället bär männen en turbanslöja över ansiktet, medan kvinnorna oftast går obeslöjade. Till skillnad från övriga muslimer i Mali, existerar inte kvinnlig könsstympning bland tuaregerna, däremot omskärs tuaregmännen precis som i övriga landet. Tuaregernas ljumma förhållningssätt till sin religion beror på deras extrema levnadsförhållanden, säger Ahmeds son, Mohamed Ali.

– Vi har anpassat religionen till vår situation. I öknen går det inte att fasta under Ramadan till exempel, det är för varmt.

Den 25-årige tuaregen är turistguide. Och han saknar inte arbete. På senare år har

Timbuktu blivit ett populärt mål för turister som söker historiens vingslag i den mytomspunna staden.

MEN BORTOM "ökenbluesen" signerad det sedermera världsberömda bluesrockbandet Tinariwen, vars medlemmar tidigare ingick i 1990-talets rebellrörelse, guider i fyrhjulsdrivna bilar som slussar ut turister i öknen till överpris och män i blå turbaner som säljer röda askar i kamelskinn och traditionella smycken, finns fortfarande tuareger, som Mohamed och Amina, som lever som deras förfäder levte i århundraden. Med skillnaden att de inte är rika köpmän som handlar med salt och guld mellan Medelhavsregionerna och de stora städerna söder om Sahara, utan snarare fattiga boskapsskötare vars liv styrs av det torftiga bete som öknen har att erbjuda. 🐾

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *Not With a Bang But a Whimper*, kom ut i höstas. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Ett fritt folk?

När jag nyligen läste en artikel om tysk ekonomisk politik i *Le Figaro* slogs jag av en märklig formulering. Det stod att kansler Angela Merkel förespråkade en skattesänkning men att hennes partner i koalitionsregeringen, socialdemokraterna, motsatte sig *cadeaux fiscaux* – det vill säga skattepresenter.

I Storbritannien använder tidningar en liknande formulering vid de sällsynta tillfällen då finansministern genomför en skattesänkning. De säger att ministern "har skänkt bort X miljoner".

Min avsikt här är inte att ge mig in i debatten huruvida skattesänkningar, under den nuvarande ekonomiska konjunkturen, är en klok politik. De tyska socialdemokraterna är rädda att den tyska befolkningen, alltid lika förståndig och försiktig, skulle använda en skattesänkning till att öka sitt sparande snarare än att spendera mer, vilket (enligt dem) vore bättre för ekonomin. Räddningen för ekonomin är, tycks det, att alla köper vad de varken behöver eller vill ha. Huruvida detta verkligen stämmer överläter jag åt ekonomer att avgöra.

Nej, det som intresserar mig är den mentalitet som ligger bakom uppfattningen att en skattesänkning innebär att ge befolkningen en present, eller att skänka bort pengar. Detta är i själva verket ett mycket underligt sätt att se på saken, även om det numera rymmer en viss realism.

Anta att en beväpnad rånare krävde att få dina pengar. Anta också att han, av medlidande eller av något annat skäl, gav tillbaka en del av pengarna. Skulle du anse att han gett dig en present eller skänkt bort pengar? (Under min karriär som fängelseläkare har jag i och för sig stött på rånare som var stolta över sin humanitet och måttlighet eftersom de lät sina offer behålla tillräckligt med pengar för att kunna åka buss eller taxi hem.)

Det faktum att de flesta gaturånare har det sämre än sina offer (även om de flesta av deras offer inte är rika) lär knappast övertyga dig om att rånaren varit generös mot dig. Och du skulle förmodligen inte heller anse det även om han påstod sig ge de pengar han tagit från dig till en annan, mer behövande tredje part (samtidigt som han förstås behåller en andel själv, för att täcka sina administrativa utgifter och levnadsomkostnader).

Jag påstår nu inte att analogin mellan beskattning och väpnat rån är fullständig. Till att börja med är väpnat rån en tillfällighet, medan beskattning är kronisk. Och det är sant att det finns berättigande skäl för beskattning som väpnade rånare inte anför.

Men inget kan berättiga de märkliga formuleringar jag har pekat på. Att avstå från att använda sin beskattningsmakt är inte att skänka bort pengar eller överösa någon med presenter. Att anse det är att återvända till den tid när Napoleon kunde resa monument över sig själv och förse dem med inskriften: "Från Napoleon till det franska folket", eller till den mindre avlägsna tid när Zaires diktator Mobutu Sese Seko, anordnade ett mästartmöte i tungviktsboxning och kallade det en gåva till "sitt" folk.

Det kanske allra märkligaste med de två formuleringarna är att ingen tycks lägga märke till dem, än mindre invända mot dem. De förekommer utan kommentarer i tidningar, inte bara på vänsterkanten utan också till höger. Jag ser detta som ett tecken på att vi – våra länders vanliga medborgare och skattebetalare – numera betraktar oss själva som vår regerings underlydande, som omyndiga, välvilligt omhändertagna av denna allvisa förälder, staten. En förälder som delar ut fickpengar i den omfattning den tror är bra för oss.

Kanske är staten verkligen bättre på att bedöma våra intressen än vi själva, jag vet inte. Men om det är så, låt oss åtminstone sluta kalla oss ett fritt folk. ☺

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

Utblick

☺ På en läsarförfråga i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* om Hans Magnus Enzensberger är

Frankfurter Allgemeine
ZEITUNG FÜR DEUTSCHLAND

"en god lyriker eller en essäist som tappat bort sig mitt i en dikt" redogör den fruktade recensenten Marcel Reich-Ranicki för en uppläsning av Enzensberger i september 1961 anordnad av författarföreningen Gruppe 47. Det blir en underhållande mini-essä från tiden då västtysk efterkrigslitteratur just funnit sin röst. Därefter ger Reich-Ranicki sitt utslag om Enzensberger på några magistrala och koncisa rader: varken en dramatiker eller romanförfattare, däremot en av de yppersta nu levande tyskspråkiga lyrikerna och som essäist en av de bästa och intelligentaste.

☺ Läsning och drömmar ingår ofta i ett symbiotiskt tillstånd. Detta tar *Guardian* fasta på

the guardian

och uppmanar under vinjetten "Tell us your literary dreams" till avslöjanden om drömmar om litteratur. Bara att ta del av läsarnas pseudonymer är en njutning, till exempel Baron-Charlus eller ParallaxView. JuniperD skriver: "Jag drömde att jag bowlade med Jacques Derrida och att han använde sig av bowling som en metafor för någonting i sin teori; och allting stämde. Jag önskar att jag kunde komma ihåg varför det stämde."

☺ Bokmässan i Frankfurt har inbjudit Katalonien att presentera sin bokutgivning som om

Libertad Digital.es

Katalonien vore en nation och inte en region i Spanien. Den regionalnationalistiska ledningen i regionen har sedan uteslutit alla katalanska författare som skriver på spanska och låter sig endast representeras av dem som skriver på katalanska, skriver *Libertad Digital*.

☺ Som en del av sin kulturpolitik vill Nicolas Sarkozy inrätta ett museum för fransk histo-

Le Monde

ria där olika museer, utställningar och monument ska ingå och samverka. I sin blogg "La république des livres" i *Le Monde* skriver Pierre Assouline: "Nicolas Sarkozy angav förrstesen att han sökte ett djupt symboliskt ställe för dess placering. Det finns emellertid och ligger framför hans ögon: Frankrike. Presidenten förstod inte att vårt land redan var ett museum: murarna, vägarna, skyltarna, monumenten."

Ära den som äras bör

Ordensväsendet, instiftat i Sverige år 1748 genom Carl Gustaf Tessin, den förste ordenskanslern, var ett försök att lyfta en nation på dekis till paritet med övriga makter och bryta Riddarhusets motstånd mot nyadlande genom att skapa alternativa belöningsmodeller i solenn anda.

Det gick inte särskilt bra. Aristokratin var alltid överrepresenterad bland de dekorerade. Och andra furstarnas utmärkelser hade längre anor än de kungliga svenska riddarordnarna. Rang gick så gott som jämt före prestation. Detta var egentligen ett "etiketsbrott" i den borgerliga världen, med dess anspråk på merit och likhet inför lagen. Kraschanen gick inte till den dygdige medborgaren utan till ämbetsinnehavaren och till den som kunde betala för sig.

Det var olyckligt att ingen tog ett grepp om den officiella erkännans insignier när medborgerligheten blev verklig. Gamla kulisser fick lov att stå kvar och inrama ärebetygelser som drastiskt sjönk i värde. Ordensförlänningar skedde efter lönegrad och tjänsteår, inte efter faktisk förtjänst. Slutligen förlorade konungen sin rätt att dubba undersåtar som inte längre var det.

Men behöver inte också den demokratiske staten – låt vara med en furste som överhuvud – ett instrument för att premiera sina hän-givna medarbetare och alla de duktiga arbe-

tarna i vingården? Idag tyr sig överheten istället till substitut: förskrivning av akademiska pseudotitlar, medaljer till ihärdiga sykofanter, priser tillbehövande och en ganska självförödmjukande tjänstvillighet i förhållande till främmande länders företrädare. Varför löna servilitet?

Sverige är moget för ett nytt system, där medborgerlig förtjänst eftersträvas och synliggörs. En officiell förtjänstorden bör införas, graderad i lämpligt antal klasser. Den skulle rimligen skilja sig från enväldets och aristokratins förläningsväsende så till vida att den stod öppen för alla, oavsett verksamhet, rang och tjänsteställning.

Den skulle ha statuter, med någorlunda transparenta principer och bedömningsgrunder. Den kunde ha ett ordenskapitel som

tillsattes av de två högsta statsmakterna, konungen och riksdagen, utan att bestå av hovmän eller riksdagsmän men av allmänt vid-synta medborgare.

Det skulle göra det officiella Sverige mera normalt. Samtidigt skulle det avdramatisera lullullet. Officiell heder bör tillkomma också personer utanför ett tunt elitskikt. Ett medborgarsamhälle bör man kunna vara stolt över: det ska i sin tur ha möjlighet att visa sin tacksamhet. Ära och ärlighet hör samman.

Anders Björnsson

Anders Isaksson 1943-2009

Vi är många, läsare och kolleger, som kommer att sakna Anders Isaksson. Med hans bortgång uppstår ett journalistiskt tomrum som troligen blir omöjligt att fylla. Anders spelade över ett imponerande brett register: det stilistiska, det akademiska och det politiska. Hans biografi över Per Albin Hansson är ett storverk, uppgörelserna med korporativism och nepotistisk socialdemokrati skarpsinniga och analysen av välfärdsstatens svagheter oöverträffad.

Anders Isaksson var en fritänkare, illusionslös men aldrig cynisk. Hans drivkraft var den allra bästa: att upplysa och förändra.

Mats Wiklund

Varje lärare som inkluderar Bourdieus hopplösa babbelsbok i kurslitteraturen för amerikanska studenter borde åtalas för bedrägeri. Varje student som läser en kurs där Bourdieus bok ingår borde åtalas för naivitet.

Camille Paglia bedömer Pierre Bourdieus Distinktionen. En social kritik av omdömet på sin blogg på salon.com

SORRY! THE WORD IS SORRY! I WANT TO HEAR THE WORD SORRY!

Detta är en sann historia. En grupp svenska akademiker sitter på en engelsk pub. En av dem reser sig upp och på väg mot toaletten råkar han knuffa till ett bord så att böcker och papper flyger all världens väg. Svensken fortsätter obesvärat och utan ett ord mot sitt mål. Ett par minuter senare återvänder han och möter då en gentleman vid bardisken som högröd i ansiktet vrålar: SORRY! THE WORD IS SORRY! I WANT TO HEAR THE WORD SORRY!

Snabb sorti.

Var och en som tillbringat en längre tid utomlands märker att önskad fysisk kontakt omedelbart renderar en ursäkt. Man visar respekt, särskilt i storstäder, för den privata sfären. Men i Sverige ger inte knuffar, sparkar och andra klumpigheter upphov till en auto-

matisk ursäkt utan oftare en tom blick, något mumlande eller möjligen ett generat oj då!

Vad är det med oss? Jag har under årens lopp laborerat med några förklaringsmodeller.

Vi är bara en generation från gödselstackar och susande skog. På de tomma nordiska vidderna, långt från allfarvägarna, sågs sällan främlingar och ingen behövde anpassa sig till nya vanor och kulturer. På flyttlassen in till storstäderna följde sedan den sociala osäkerheten med. Vi är så hämmade att en ursäkt upplevs som ett svåruthärdligt tillkännagivande av den egna existensen. Ingenting är värre än vetenskapen att okända människor kommer att förstå att här har en blunder begåtts – av mig.

Vi är så drillade i jämlikhet att en ursäkt är lika med en eftergift inför en auktoritet. Man

ska inte behöva krusa, fjäska och göra sig till.

Jag börjar alltmer luta åt att problemet beror på framväxten av en ny semantisk innebörd och tolkning. Ursäkta ska man numera bara säga i allvarliga sammanhang: efter ett stort gräl eller ett graverande misstag, inte för en tramp på hälen. Eller också yttra nedlåtande och snäsigt – URSÄKTA! – när man vill markera sitt missnöje. Jag har vid flera tillfällen fått arga blickar när min avsikt bara varit att ta på mig skulden för en begången klumpighet.

Ett nytt ord eller uttryck som inte ger upphov till läsnings- och missförstånd behövs när vi vill ta på oss ansvaret för en vardagsblamage. Läsekreten får gärna höra av sig med råd och uppslag till redaktionen på axess.se.

Mats Wiklund

Av Nathan Shachar

1

Nathan Shachar är Mellanösternkorrespondent på *Dagens Nyheter* och författare till flera prisbelönta böcker. Hans senaste utgivna bok är *Blodseld och nordisk längtan. Oscar Levertin och hans tid.* (2006).

Traditionen som vapen mot fattigdom

Trots politiska skiljaktigheter finns det betydande likheter mellan George Orwell och Theodore Dalrymple. De har med egna ögon sett en verklighet andra intellektuella endast läser om. Därför har de varit immuna mot de modeideologier som lurat många andra.

I sin berömda essä "Lejonet och enhörningen" gjorde George Orwell, utan statistik och utan sociologisk jargong, en fenomenalt inträngande studie av det engelska klassamhället. Överklassen, en gång anförd av stora män av Nelsons och Wellingtons snitt, är numera – 1941 – en inavlad, inkompetent kast vars bördssnobberi saknar all täckning. Resten av folket, den stora men krympande underklassen och den lilla men växande medelklassen, gör inte heller något vinnande intryck vid första anblicken. Men tagna i närmare betraktelse och bortom sitt evinnerliga ölande, sina tröttsamma underlivsskämt, sitt hiskliga svärande och sitt kompulsiva hasardspel, besitter dessa öbor dygder av mindre vanlig sort.

Fast deras flotta behärskar de sju haven, och fast deras befattningshavare regerar från Kap till Hongkong är det engelska folket svurna anti-militarister. De tål inte se uniformer – det är därför brittiska officerare går civilklädda när de inte är i tjänst. De hejdunderande krigsdikter man till äventyrs kan deklamera i de breda lagren handlar inte om oförglömliga segrar utan om de svidande bakslagen – La Coruña, Balaklava, Ypres.

Hans landsmän besitter, säger Orwell, få och diffust uppfattade religiösa trosartiklar. Statskyrkans innerliga bekännare är lätt räknade. Men fast de sänat glömt Kristus och katekesen är de genomsytrade av genuint kristna impulser, av medlidande och solidaritet. Där finns också sekulära dygder med djup förankring: ett seglivat rättvisepatos och en underbar aversion mot flocktänkande.

Och kronan på verket i Orwells katalog över landsmännens dygder: *The power-worship*, den tillbedjan av Makten som blivit Europas nya religion under mellankrigsåren, och som har smittat ned den engelska intelligentsian (vänster som höger), har aldrig fått grepp om gemene man.

De luggslitna, glestandade och hostande engelsmännen är det mest civiliserade folket i Europa – ett folk med en djupt rotad skepsis, för att inte säga immunitet, mot de gemenheter som florerar på kontinenten. England har "inga partidagar, inga ungdomsrörelser, inga svarta eller bruna skjortor, inga judeförföljelser eller 'spontana' demonstrationer. Inte heller någon Gestapo."

Orwell skrev detta efter över ett decennium av

pro-totalitært koketteri från de progressivas sida. Naturligtvis var Stalin den mest okritiskt omklappade, men många radikaler föredrog Hitlers och Mussolinis lösningar framför de ljumma och litet förljugna parlamentariska traditionerna. Det antipodiska motsatsförhållande mellan bolsjevism och fascism som präglade efterkrigstidens debatt och vokabulär är en efterkonstruktion. Krigets frontlinjer och den nya Europakartan efter 1945 skapade en behändig illusion av en ideologisk och moralisk avgrund mellan höger- och vänstertotalitarism. Men det var länge samma personer som vurmade för tyrannerna i bägge dessa läger. Virginia Woolf var en av många i sin krets som höll tummarna för Hitler och önskade honom all lycka. (Orwells dagböcker är ett skrämmande vittnesbörd om hur utbredd detta fenomen var; Karl Vennberg, den mest maktdyrkande av våra diktare, som gick från pro-nazism till pro-stalinism utan några uppslitande inre strider, var rätt unik hos oss; Virginia Woolf var det ingalunda i sin miljö.)

Detta medlöperi ansågs inte ens chockerande. Under hela kriget utgavs i England tidningar som förordade knäfall för Hitler och vit flagg – och som omedelbart efter kriget yrkade på kapitulation för Stalins krav i Potsdam och Jalta.

Orwell var förvisso socialist – så inbitet och tosiget socialistisk att han ända fram till 1943 var övertygad om att England inte hade någon chans att vinna kriget utan socialistisk revolution. Men när verkligheten trängde sig på tappade han aldrig kompassriktningen; han lät aldrig sin ideologi ta herraväldet över sin medmänsklighet. Det går inte att tänka sig honom på tejudning i Bloomsbury en vecka före världskriget, skålande för Polens delning och pakten mellan de bägge mänskiskoätarna.

Orwells porträtt av engelsmännen präglas av hans alldeles speciella, sällsamt osentimentala ömsinhet. För oss sentida framstår givetvis Orwell själv som inkarnationen, i högre potens, av den egenartade form av anständighet han urskiljde i det engelska folkdjupet. För något tämligen fantastiskt hände efter kriget: varken Hitlers krig och massmord eller Stalins illdåd och hans kolonisering av Centraleuropa – av vissa fegt kallat "Öst-

Är detta England? Bild från filmen *This is England*.

”

Den nya brittiska underklassens armod har konsoliderats trots att skola och sjukvård blivit allas lott.

”europa” – hade någon tillnyktrande effekt på överklassens ideologiska mandariner. De friaste personerna i världen – Västeuropas intellektuella – kom inte ur sin pro-totalitära vurm. De fortsatte att förakta parlamentarismen som om ingenting hänt. Varken Stalins antisemitiska författar- och läkarprocesser eller Slansky-processen i Prag hade någon nämnvärd effekt på dem som formulerade tredje-ståndpunktsideologier åren efter kriget. Det var insikten om att kriget, på den moralisk-politiska hemmafronten, inte vunnits utan förlorats, som låg bakom både 1984 och *Djurfarmen*.

Fåfrånvarande personer har känts mer outhärliga i efterkrigs-Europa än Orwell. Nyfikenheten på de analyser han skulle ha givit oss 1960, -70, eller

-80, har ofta känts plågsamt konkret, sänkt med kraften hos en personlig förlust.

Jag gick som fönsterputsare på ålderdomshem i London ett par somrar i slutet av 70-talet, och stiftade ytlig bekantskap med den chosofria *decency* som står i centrum för den orwelliska nationalkarakteristiken. För några år sedan stötte jag, i den förträffliga *The New Criterion*, på en praktiserande läkares hyllning till denna utdöende art av medborgare; deras seghet, deras ovilja att vara till besvär och deras tacksamhet – egenskaper som sattes i relief mot senare tiders ledstjärnor: njutningsevangeliet, den till livsfilosofi upphöjda ansvarslösheten och den reflexmässiga och rävakligt konstruerade kränktheten.

»

Det var det första jag läste av Theodor Dalrymple och jag hade inte kommit långt förrän associationen anmälde sig: Orwell. Inte så att de liknar varandra. Orwells optimism och Dalrymples svartsyn, Orwells socialism och Dalrymples anti-marxism borgar för mycket olika läsoplevelser. Medan Orwell gisslar klassamhället för dess gemenskap och absurditeter så gisslar Dalrymple det välfärdssamhälle som Orwell drömde om, och som etablerades åren efter hans död. (Och som överlevt både Margaret Thatcher och New Labour.)

Men i sin oförfärdade färd motströms, sitt väderkorn för strunt och sin språkliga precision är Dalrymples effekt på läsaren ofta nog orwellsk.

De bägges slutsatser uppvisar många tankvärda likheter: Orwells engelske arbetare var i stort sett immun mot Hitler, Stalin och deras apostlar. De som applåderade ideologiskt våld hörde till den radikala överklassen. Våra dagars förräderi är återigen de bildades. Det är de gynnade, inte "folket", som formulerat de recept som haft så nedbrytande effekter på skolans, rättssäkerhetens och familjelivets områden. Det är ingen naturkraft, ingen obönhörlig modernitet som skapat den nya underklass Dalrymple utforskar. Det rör sig inte om missväxt, utan om en draksådd, vars syfte var just detta: att ta över skolan, att krossa kärnfamiljen, förvandla brottslighet till sociologi och upplösa frågor om rätt, plikt, smak och mening i ett relativistiskt töcken.

ett annat skäl till orwellsk-dalrympleskt valfrändskap är att ingen av dem opererar från något elfenbenstorn. Orwell delade polisens, köksarbetarens och många andra proletärs lott rent handgripligen, och sökte sig i reportageav-sikt till kropparbetets mest ogästvänliga skär-sel-dar.

Vår tids saltgruvor ser litet annorlunda ut, men Dalrymple har tjänat i dem under större delen av sitt verkamma liv och sett saker som mycket få utbildningsideologer, konstkritiker och kriminologer har förstahandsupplevelser av. Det mesta Dalrymple skriver, och i synnerhet *Life at the Bottom*, som nu ges ut på svenska, vilar på hans läkarefarenheter från fängelser, slumkliniker och socialmottagningar. Den svenska versionen, en smula nedstruken och omredigerad, bär den mindre snärtiga titeln *Livet på samhällets botten* (Fri förlag) och är elegant översatt av Erik Elmevik.

Den nya underklassen, påpekar Dalrymple, är ingen materiell underklass: "åtminstone inte om man jämför med de förhållanden som har rått under större delen av mänskligheten historia. Den finns (...) i alla västerländska samhällen (...) I vissa avseenden åtnjuter den en komfort och en välfärd som skulle ha fått en romersk kejsare eller enväldig monark att kippa efter andan. Och inte heller är den politiskt förtryckt: den är inte rädd att säga sitt hjärtas mening och känner ingen fruktan när det knackar på dörren vid midnatt. Men icke desto mindre framlever den sina dagar i misär, en alldeles egen sorts misär."

Denna tidskrifts läsare är väl bekanta med det svårbekämpade syndrom av upplösande mode-ideologier som banar väg för dumhet och ytlig-

het. Om vi skrivbordskritiker oftast riktar artilleriet mot det logiska och moraliska eländet på universitet och kultursidor, så börjar Dalrymple i tunnelns andra ände. Han börjar inte med motsägelsorna och falskheten, utan med de femtonåriga flickor som skaffar barn med kåkfärdare och narkomaner.

Noga taget har ingen tvingat dessa flickor att ställa till det så uselt för sig. Tidigare generationers kvinnor hade lärt sig – av livet och av sina mödrar – hur man höll parasiter och fähundar på avstånd. Under sina samtal med Dalrymple röjer de olyckliga och strax övergivna unga mödrarna den påvarmen virulenta livsåskådning som lett deras steg. Det första budordet – analyserat i detalj av Dalrymple i hans senaste bok *In Praise of Prejudice* – är "Du skall icke döma". Med detta menas att moraliska omdömen, också de mest rimliga och humana, är suspekta per se. Denna uppfattning – på svenska ofta uttryckt "Det är ju bara som du tycker" – är väl inarbetad, häromdagen studsade jag för den i ett sobert BBC-program. Att inte vara *judgemental* anses saklöst som ett nobelt karaktärsdrag, och reservationer mot det politiskt korrekta föregås gärna av ett ödmjukt förbehåll: "Without being judgemental...".

Varför är det så fult att döma? Därför att dömandet förutsätter principer, medan de postmoderna ledstjärnorna är känslor. Gör vad du känner för, försök inte leva upp till något! I början var det bara idrottsmän som fick patentfrågan "Hur kändes det när...?". Men numera ställer journalisterna den till alla, till politiker, experter och andra vars känslor vi borde akta oss för att släpa in på scenen.

Denna åskådning passar den nya underklassens omöjliga pojkvänner som hand i handske. Under sina samtal med förbrytare och våldsvärkare blev Dalrymple förtrogen med den terminologi som de snappat upp från socialarbetare och kriminologer. De som gjort kvinnor med barn utan en tanke på följderna, som utan några betänkligheter anförtror dessa barns försörjning åt det allmänna, som tyranniserar sina flickvänner och kräver att de skall sparka ut barnen från sina tidigare relationer – dessa män beskriver sina gärningar i termer som i alla väder ger dem syndernas förlåtelse. Kniven råkade glida in, hon drev mig till det, hon gjorde mig galen och så gick det som det gick. Samhället är alltid djupast sett boven: en trist uppväxt, motigheter på arbetsmarknaden, alla ledsamheter mobiliseras rutinerat för att trola bort samvets- och skuldfrågor.

För alla har ett samvete. Problemet med samvetet är att det i högsta grad är "judgemental" – det behövs idog träning och kraftiga doser ideologi för att döva det helt. Under sina sokratiska dialoger med fängelsekunderna noterar Dalrymple hur de dels skyller alla egna ogärningar på spruckna hem och frånvarande fäder, dels frånsvar sig allt ansvar för det uteblivna faderskap som nu är de egna barnens lott. När Dalrymple envisas visar det sig att de flesta av herrarna, under sitt skyddande pansar av bekväma socialklyschor, är plågsamt medvetna om sitt misslyckande.

”

Dalrymple är en feministisk skribent. Han är inte den enda som redovisat vilka som är de stora förlorarna under den förljugna frihetsideologins framryckning.

Välfärdssystemet skapades av idealister som inte hade en tanke på att subventionera lättsinne, fylleri och föräldralösa barn.

Men de har, av välfärdssystemets nyspråk, som Dalrymple pulveriserar med sådan vällust, bearbetats att förtränga all relse. Denna jargong är långt yngre än folkhemmet. Välfärdssystemet skapades av idealister som inte hade en tanke på att subventionera lättsinne, fylleri och föräldralösa barn. Men det permanentades av byråkrater och intellektuella för vilka de ideologiska aspekterna var långt viktigare än det ursprungliga, medmänskliga, motivet.

Henrik Stangerup, som urskiljde så många av dagens olyckor då de bara var små prickar vid horisonten, skrev 1973 en bok som föregriper Dalrymples insikter och det exotiska vansinne som numera blivit blanka vardagen. Boken hette *Mannen som ville vara skyldig* och utspelar sig i en framtidsstat, där välfärdsdogmerna är förhärskande statsideologi. Den handlar om en man som under ett gräl slår ihjäl sin hustru. Staber av övervakare och kuratorer lindar honom i bomull och överöster honom med vård, terapi och trivselfloskler. Kontentan av behandlingen är att han inte bär något personligt ansvar för det skedda. Men mannen vägrar finna sig i detta, han är förkrossad över det han gjort och han inleder en quijotisk kamp för sin rätt att ställas till svars och dömas för sitt brott.

Den nya brittiska underklassens armod har konsoliderats trots att skola och sjukvård blivit allas lott. Mellan en tredjedel och en fjärdedel av befolkningen har marginaliserats, inte av de klassbetingade vidunder Orwell bekämpade; utan av idéer som systematiskt underminerat deras förmåga att ta ansvar. Att alls ställa krav på människor uppfattas av många välfärdsradikaler som en sorts övervåld. När Bill Clinton chockade sina vänsteranhängare med att ta bort de väl tilltagna bidragen till tonårsmödrar fick han skäppan full. Men antalet oönskade tonårsfödslar sjönk kraftigt. Flickorna – och deras föräldrar – kunde visst ta ansvar för denna sak, bara de erbjöds ett motiv.

Häromåret, under sitt framträdande vid Engelsbergsseminariet, berättade Dalrymple inspirerat och hjärtskärande om en viss typ av pakistanska flickor i hans patientkrets. Medan systemet lyckats befria den nya vita underklassen från alla framtids- och studieambitioner, är unga britter som härstammar från indiska halvön sprängfyllda av studiemotivation och kunskapstörst. En subkategori i denna grupp är flickorna från traditionella pakistanska familjer – alltså långt ifrån alla pakistanska familjer. Till namnet är dessa flickor likställda engelska medborgare. Till gagnet lever de i ett totalitært mikroklimat, där deras öden stakas ut med fullkomlig likgiltighet för deras egna preferenser och talanger. När de har åldern inne skickas de till Pakistan – de får hålla i sitt eget pass endast under passkontrollerna – för att gifta sig med en kusin de aldrig sett. De återvänder med sin nye make till England, och först när han fått sitt uppehållstillstånd ett och ett halvt år senare får hans hustru veta om han är våldsam eller inte. Även om han inte är våldsam så kan hon slå alla studie- och yrkesplaner ur hägen.

De pakistanska flickorna är de duktigaste i hela det engelska skolsystemet, de bär på detaljerna

de studie- och yrkesdrömmar, och det är när de inser att alla vägar dit är blockerade som de drabbas av depression och hamnar hos psykiatern. När de kommer för ett samtal har de alltid en släkting med sig som vill vara närvarande under sessionen. Dalrymple säger nej, väl medveten om att de hjälpsökande inte kan tala fritt i vittnens närvaro.

Men i det läget gör välfärdsideologin en salto-mortal. Det närmast slentrianmässiga bejakandet av alla sorters frihet, auktoritetsrevolt och gränsöverskridande borde väl om något engagera systemet i de olyckliga muslimska flickornas frihetsprojekt. Men det vägar inte myndigheterna – en gemen reträtt som draperas i multikulturalistiska mantran.

Dalrymple skjuter inte till måls mot välfärdssystemets idé och inte mot dess transferringsrutiner. Det är ingen Ayn Rand-stat han förespråkar. Han hyser inga illusioner om att den fria tävlan skulle vaska fram det bästa hos oss och fördela resurser broderligt. Det är inte solidaritetens idé som råddräkas i Dalrymples samhällskritik, utan dess alltmer fasansfulla ideologiska överbyggnad. De flesta medborgare möter sällan eller aldrig denna ideologi i dess explicita form – till exempel i de skol- och socialutredningar som inte ens riksdagsmännen längre läser innan de voterar. De möter den indirekt, i journalisternas arbetsmetoder, kulturdebattörernas förutsägbara åsiktsreflexer, polisens sätt att sköta sitt arbete och i domstolarnas alltmer osjälvständiga etiska bedömningar.

Dalrymple är en feministisk skribent. Han är inte den enda som redovisat vilka som är de stora förlorarna under den förljugna frihetsideologins framryckning. (En annorlunda upplagd, lika originell och snillrik behandling av dessa ämnen finns i de båda kanadensiska filosoferna Joseph Heath och Andrew Potters *The Rebel Sell: Why Culture Can't Be Jammed*.)

Den sexuella frihetens evangelium ger i praktiken männen fler och kvinnorna färre valmöjligheter; i synnerhet friheten från att ta ansvar för de barn man avlat blir i praktiken en frihet för fäder på mödrarnas bekostnad – eftersom mödrarnas samveten är svårare att sätta ur spel.

Om den private Dalrymple vet vi välgörande litet – det är ett gammaldags privilegium att kunna läsa en författare utan några distraherande personuppgifter. Såvitt jag förstår var hans far en doktrinär engelsk-judisk kommunist och hans mor en Holocaust-överlevande från Tyskland. Han skriver aldrig om judiska ämnen. Varför han har tagit det anglosaxiskt klingande namnet Dalrymple – han signerar emellanåt tidskriftsartiklar med sitt ursprungliga namn Anthony Daniels – vet jag inte, men det är olyckligt, eftersom han blandas ihop med Indiekännaren William Dalrymple, en strävsam arbetare i vingården men ingen moralfilosofisk fyrbåk.

Förutom de här nämnda verken har Dalrymple författat en kampskrift mot legalisering av narkotika, och *Our Culture – What's Left of It* – en samling litterära och politiska essäer som i kvickhet, vitterhet och originalitet överträffar allt i samtiden.

Av Therese Bohman

2

Therese Bohman är redaktör på Axess och litteraturkritiker i Aftonbladet. Hon driver bloggen *Thereses dagbok* (therese.bohman.wordpress.com).

Jakten på ett ärligare uttryck

Det Prerafaelitiska brödrskapet tog avstånd från det samtida, viktoriaiska måleriet och vände sig istället till den tidiga renässansens konst för inspiration. Trots att de snabbt övergav sina egna högt ställda ideal fortsätter deras bildvärld att fascinera efter 150 år.

En kväll i september 1848 hade en grupp unga män samlats hemma hos John Everett Millais (eller rättare sagt hemma hos hans föräldrar – Millais var nitton år och hade inte hunnit flytta hemifrån ännu). De övriga närvarande var William Holman Hunt och Dante Gabriel Rossetti, Millais studiekamrater från Royal Academy of Art. Tillsammans bläddrade de i en bok om fresker från den tidiga italienska renässansen. Något med bokens bilder tedde sig oerhört lockande för de tre unga konststudenterna: en renhet i linjerna, en enkelhet som befann sig långt från samtidens konst. Tillsammans med minnena av vad de tidigare sett från denna epok – vid en utställning med tidig renässanskonst som visats i London föregående vår – stod nu saken plötsligt klar: detta var vad de ville ägna sig åt. Kanske var det till och med framtiden.

Den kvällen bildade Millais, Hunt och Rossetti det Prerafaelitiska brödrskapet, en konstnärsgrupp som skulle växa under de kommande åren, ha flera olika sammansättningar för att sedan slutligen falla isär och därefter under lång tid mest komma att betraktas som en konsthistorisk kuriositet. Det Prerafaelitiska brödrskapets syfte var att föra målarkonsten tillbaka till ett stadium av större ärlighet. Millais, Hunt och Rossetti ansåg att undervisningen vid Royal Academy, vars ideal alla stod att finna hos högrenässansens mästare, var förljugen: moraliserande genremåleri och sentimentala idyller och på bekostnad av sanningen. Det var i och med Rafael det började gå snett, resonerade man. Alltså kallade man sig prerafaeliter, och såg som sitt uppdrag att kapa konsthistoriens grenar efter 1400-talet, och börja om däriifrån. Ett udda beslut kan tyckas, och kanske fattat i upprymdhet och ungdomligt övermod, men genomfört med stor målmedvetenhet.

Till gruppen slöt sig snart ytterligare ett antal unga konstnärer: James Collinson, Frederic George Stephens, Thomas Woolner och Ford Madox Brown. Samt Rossettis bror William Michael, och senare även deras syster Christina – en av den viktoriaiska erans mest begåvade poeter.

1850 var det dags för prerafaeliternas vision att

möta verkligheten: Ett antal verk i den nya stilen – samtliga försedda med den kryptiska akronymen PRB – visades upp vid en utställning. Reaktionen lät inte vänta på sig. Särskilt Rossettis målning "Ecce Ancilla Domini!", en bild föreställande bebildelsen, med avskalad komposition och stora, vita ytor, väckte uppmärksamhet. En kritiker skrev att prerafaeliternas målningar ignorerade allt det som gjort stor konst till just stor: allt som man genom studier av konsthistorien kunnat lära av de stora mästarna i fråga om komposition och ljus och skugga – vilket Rossetti väl snarast borde ha tagit som en komplimang.

Charles Dickens var särskilt skeptisk: "so horrible in her ugliness that she would stand out from the rest of the company as a Monster, in the vilest cabaret in France, or the lowest gin shop in England" skrev han om Maria-figuren i en av Millais målningar. Brödrskapet fick dock stöd i *Times* av John Ruskin, den kände och stridbare konstkritikern och -teoretikern, som några år tidigare hade argumenterat för kvaliteterna i Turners måleri i massiv motvind (många av landets övriga kritiker avfärdade Turners måleri som ren galenskap).

Ruskin argumenterade för prerafaeliternas sak genom jämförelsen "fair pictures" – den typ av idyller som den engelska konstpubliken till stor del fördrog – och "stern facts", som han ansåg att prerafaeliterna representerade: en strävan efter sanning, som stod högre än konventionell behandling av ljus, skugga, färg och perspektiv. En intressant tanke, eftersom det i hög grad är just som "fair pictures" prerafaeliterna ihågkomms idag. Ruskin påpekade också den hantverksmässiga medvetenheten i prerafaeliternas måleri: för att åstadkomma de skarpa och lysande färgerna som är typiska för deras tidiga målningar användes en fuktig vit grund på vilken färgerna sedan laserades – en metod som i många verk får målningarna att verka upplysta inifrån. Resultatet var tänkt att påminna om renässansens al fresco-måleri. Prerafaeliterna var också före de franska impressionisterna med att dra ut i naturen för att måla – i sanningens namn skulle allt de avbildade studeras noggrant, och när de målade landskap återgavs all

Dante Gabriel Rossetti, *La Ghirlandata*, 1873.

FOTO: GUILDHALL LIBRARY & ART GALLERY/SCANPIX

växtlighet med botanisk exakthet. Just omsorgen om hantverket låg minst sagt i tiden. Parallellt med den tilltagande industrialiseringen växte en rörelse fram med Ruskin som den främste företrädaren. Även arkitekten Augustus Pugin och designern William Morris (som förespråkade ett slags medeltidssocialism, med återinförandet av hantverksskrån som skulle återupprätta arbetets ära) vurmade för gott hantverk. Samtliga omfamnade också en romantiserad bild av arbetet, precis som prerafaeliterna – Ford Madox Browns stora målning "Work" är en bild över olika samhällsklasser, där det är stenläggarna på gatan som är stoltast och lyckligast. Och Ruskin brukade senare i livet, under sina dagar som konstprofessor i Oxford, skicka ut sina studenter för att gräva diken som ett led i deras estetiska träning, under förevändningen att allt arbete innehåller ett kreativt moment.

Det som hade börjat som en förhållandevis enkel, om än anspråksfull idé, kom snart att bli en komplex idévärld full av motsättningar. Prerafaeliternas målningar behandlade allvarstygda ämnen, från början främst bibliska, sedan från ett stort spektrum av litterära förlägg: mytologiska motiv, renässansförfattare (Shakespeare var den stora idolen, men även Petrarca samt Rossettis namn Dante), medeltida hjälte-dikt samt nyare sådan (Tennyson). Trots att detta kan tyckas en aning världsfrånvänt intresserade sig de prerafaelitiska konstnärerna i lika hög grad för samtida sociala frågor, för det brittiska samhället och dess politiska utveckling. Och samtidigt som den tidiga renässansens rena bildrum var idealet, gjorde John Ruskins ledord om "Truth to nature" att enkelheten ofta fick stryka på foten för en myllrande detaljrikedom.

Detta ledde till en motivkrets där de litterära motiven fick samsas med socialrealistiska. I Ford Madox Browns "Take your son, sir håller en mor fram sitt nyfödda barn mot betraktaren, som alltså är tänkt att vara barnets far. Det är en uppförande social kommentar och ett inlägg för kvinnors rättigheter – en tolkning av bilden är att det är en före detta älskarinna som håller upp sitt barn mot en far som inte vill kännas vid det (en inte helt ovanlig situation i det viktorianska England). Just kvinnors roller var ett återkommande tema hos prerafaeliterna: arbetarklasskvinnor, prostituerade och kvinnor som på olika sätt råkat illa ut är återkommande motiv.

Det Prerafaelitiska brödrskapet tycks ha varit rena såpoperan i fråga om intriger och kärleksförhållanden, och i centrum för de flesta stod Rossetti: kretsens poet, romantiker och förförare (styrkt av sitt italienska påbrå var det just så han såg sig själv) samt tillbedjare av kvinnlig skönhet. När William Holman Hunt förälskade sig i kvinnan som stod modell för hans "The Awakening Conscience" – Annie Miller, en ung kvinna från Londons slumkvarter – försökte han i bästa Pygmalion-anda forma henne till sin sofistikerade idealkvinna genom att försöka lära henne föra sig i fina salonger och uppskatta god kultur. Ett projekt som kanske hade lyckats om inte Rossetti, medan Hunt begav sig ut på en av sina många resor till Mellanöstern, ha-

de besudlat henne med både teaterbesök (av det vulgärare slaget) och sig själv. Det hela ledde till en frostig relation mellan de bägge konstnärerna.

Rossetti förälskade sig ständigt i sina modeller. Först ut var Lizzie Siddal, som med sin medeltidsaktiga skönhet och långa, röda hår blev hela gruppens musa. Det är hon som poserar som Ofelia i Millais berömda målning, för vilken hon fick tillbringa många långa timmar med att se drunknad ut i ett badkar med ouppvärmat vatten – vilket i sin tur resulterade i att hon blev svårt sjuk, varpå hennes pappa hotade att stämma Millais. När Rossetti efter en tid gifte sig med henne hade han redan börjat bedra henne med andra kvinnor, vilket han tycks ha fortsatt med under hela deras äktenskap. När Lizzie dog, av en överdos av Laudanum som hon tagit i besvikelsen över ett dödfött barn, beslutade sig Rossetti för att helt sluta skriva. I en dramatisk gest lät han begrava en inbunden bok med alla sina dikter tillsammans med henne. Romantiskt så det förslår – om det inte hade varit för att Rossetti efter en tid börjat ångra sig och en natt skickade sin förläggare för att öppna graven och hämta tillbaka dikterna.

Vid den här tiden inleds också Rossettis avfall från de prerafaelitiska principerna: han påbörjar en lång rad kvinnoporträtt, som med sin uttalade esteticism fullständigt avviker från gruppens agenda. Även om symboliska element förekommer, och kvinnorna förvisso bär namn efter historiska, mytologiska och litterära personer (*Sköna Helena*, *Proserpina*) är svängningen från "stern facts" till "pretty pictures" tydlig. Det är dessa kvinnoporträtt som Rossetti blivit en del av det allmänna medvetandet med: vackra unga kvinnor med böljande hår, ofta med långa, märkligt vridna halsar som blottas på ett närmast vampyriskt sätt. Alltsammans inramat av dekorativa växter och frukter.

Samtidigt börjar det Prerafaelitiska brödrskapet att krackelera, men inte för att falla samman, utan uppleva ett slags del två. När Millais blivit invald i Royal Academy of Art och lagt sin ungdomliga upprorslust bakom sig, och Hunt tillbringade mer och mer tid i Mellanöstern, slöt en ny generation prerafaeliter upp kring Rossetti. Främst bland dessa är Edward Burne-Jones, i mycket en efterföljare till Rossetti, men med tiden en alltmer självständig och originell konstnär. Burne-Jones frångick helt de tidiga prerafaelitiska idealen. Även om hans motiv till stor del är medeltida, hämtade han istället inspiration till sin stil i högrenässansen, främst hos Michelangelos voluminösa, påtagligt kroppsliga gestalter. I hans målningar finns ingenting av de tidiga prerafaeliternas rena, ljusa färger. Burne-Jones föredrar en dunkel färgskala, och han excellerade i användandet av den *claire obscure* som hans föregångare vände sig mot.

Bland generation två ingick även konstnären Simeon Solomon och poeten Charles Algernon Swinburne. Mest känd av de sena prerafaeliterna är dock William Morris, grundare av Morris & co – firman som skrev in sig i designhistorien med sina stiliserade, medeltidsinspirerade mönster för tyger och tapeter. Morris mönstervärld förebådar i

William Holman Hunt, *The Awakening Conscience*, 1853

Det var i och med Rafael det började gå snett, resonerade man. Alltså kallade man sig prerafaeliter, och såg som sitt uppdrag att kapa konsthistoriens grenar efter 1400-talet, och börja om därifrån.

John Everett Millais, *Ophelia*, 1851-52.

ERICH LESSING/IBL BILDBYRÅ

Dante Gabriel Rossetti, *Ecce Ancilla Domini!*, 1849-50

Många av deras målningar är som ekokammare för känslor, som att kliva in i en uppskruvad känslövärld där förälskelsen blir djupare, sorgen svårare, döden brutalare och smärtan gör ondare.

högsta grad art nouveau med sin slingrande växtornamentik, och hans hus The Red House, med in i minsta detalj genomtänkt inredning, blev inte bara den självklara samlingspunkten, för det Prerafaelitiska brödrskapet, utan även en förebild för designintresserade över hela Europa. Carl och Karin Larsson inredde sitt Sundborn med The Red House som förebild. Med Morris introducerades även hans fru Jane för konstnärgruppen, och blev snabbt den nya prerafaelitiska supermodellen – med sitt långa, böljande hår och speciella utseende blev hon en given favoritmodell för Rossetti.

Den prerafaelitiska konstens livskurva är kort och intensiv. Det som började med en känsla liknande den hos det tidiga renässansmåleriet: av vårmorgon, av att världen är ny och väldoftande, ett blankt papper (eller kanske en putsad mur) som man vet snart ska fyllas av bilder av mästare, slog snabbt över i ett helt annat stämningsläge. Känslan av kväll, av skymning och tid som håller på att rinna ut dominerar de senare målningarna. Det är faktiskt bara under några få år som prerafaeliternas verk faktiskt följer ambitionen om en konst som den såg ut före Rafael. Ett av de bästa exemplen är Rossettis "Ecce Ancilla Domini!", som med sin komposition, sitt motiv och sina färger utstrålar lika mycket vårmorgon som en Botticelli (till och med motivvalet signalerar att något nytt har grott och spirat). Sedan tycks saker snabbt slå över i sin motsats: från stora, vita ytor till bildrum lika överdekorerade som viktorianska vardagsrum; från madonnor och kyska medeltidsjungfrur till uppenbart sexualiserade kvinnobilder; från klarhet i färg och linje till grötighet och brunmurriga dukar som ger en instängd, ovädrad känsla. Just känslan av instängdhet är kanske svaret på frågan om varför prerafaeliternas bilder fotsätter att fascinera efter 150 år: många av deras målningar är som ekokammare för känslor, som att kliva in i en uppskruvad känslövärld där förälskelsen blir djupare, sorgen svårare, döden brutalare och smärtan gör ondare.

Efter att intresset för prerafaeliterna började svalna när 1800-tal blev 1900-tal föll de mer el-

ler mindre i glömska. När modernismen slog igenom framstod prerafaeliternas värld av skönhet och stora känslor genast som teatral och hopplöst gammeldags – som en omodern och överdekorerad kvarleva det var bäst att städa bort för att få ljus och luft. På 1960-talet, med hippie-erans vurm för dekorativa blommönster, blev art nouveau åter populärt, och prerafaeliterna kunde segla ut ur glömskans mörker på den vågen.

I Sverige, där modernismens idéer slog igenom med större kraft än i något annat land, har man länge betackat sig för den prerafaelitiska konstens kvalmiga bildvärld. I England däremot är almanackor och kylskåpsmagneter med Jane Morris trånande blick ett konsthistoriskt allmogods som man förhåller sig en smula ambivalent till. Och det har knappast hjälpt prerafaeliterna till vare sig hipphet eller finkulturstatus att den mest namnkunnige samlaren av prerafaelitisk konst är musikalimiljonären Andrew Lloyd-Webber.

När Nationalmuseum i februari öppnar sin stora utställning om prerafaeliterna är det den första utställningen med deras konst som har visats i Skandinavien. Så fick de, eller den symbolism som de förebådar, heller aldrig några direkta svenska efterföljare. Det svenska måleriet från 1800-talets andra hälft ter sig nyktrare vid jämförelse: Carl Larsson och Anders Zorns friska luft och nybada-barn och dalkullor är fjärran från dekadensen på kontinenten. Istället utvecklades här det finstämda stämningsmåleriet, en svensk variant av symbolismen, företrätt av konstnärer som Richard Bergh och prins Eugen. Och kanske är det här man kan se prerafaeliternas arv tydligast: Richard Berghs kända "Riddaren och jungfrun" skulle kunna vara ett sent verk från det Prerafaelitiska brödrskapet. Det medeltidsinspirerade motivet, landskapet med sina ytterst symboliska utblommade maskrosor, och framför allt känslan av att skymningen är nära, att tiden håller på att rinna ut.

Nationalmuseums utställning Prerafaeliten öppnar den 26 februari.

Lika lite som Hitlers parlamentariska framgångar kastar något som helst för mildrande ljus över national-socialismen, lika lite legitimerar Hamas valseger dess terrorhandlingar.

Rapporteringen från Gaza domineras av ett språkbruk som fullständigt saknar proportioner och syftar till att demonisera Israel och ogiltigförklara dess rätt till självförsvar, skriver Lennart Berntson.

Medier för terrorns talan

Av Lennart Berntson

I över sextio år har Israel tvingats kämpa för sin överlevnad. Det är en kamp som förts mot auktoritär-nationalistiska arabstater, mot socialistiska och sovjetstödda arabregimer, mot marxist-leninistiska rörelser och mot islamistiska terrororganisationer som Al-Aqsa-martyrernas brigader, Hizbollah och nu Hamas. Som enda stat i världen utmanas Israel av grannar som vill dess utplåning och som enda folk i världen lever de israeliska judarna under hotet att fördrivas från den egna nationen. Likväl är kritiken i de svenska medierna, med få undantag, ensidigt riktad mot Israel.

Den aktuella konflikten i Gaza framställs genomgående som en strid mellan Israel och den palestinska befolkningen. I radion har utrikesreportern Cecilia Uddén gång på gång mässat om "massakern" och "slakten" på invånarna i Gaza, och Svenska kyrkans internationella ombud Kjell Jonasson har uttalat sig om "det massiva dödandet och den kollektiva bestraffningen" av människorna i Gaza (SR, 13/1). Än längre gick nyligen den tidigare DN-journalisten Ingvar Oja som påstod att Israel iscensatt ett "blodbad" på ett "övergivet" folk (Utrikesbloggen 12/1). Detta är ett språkbruk som fullständigt saknar proportioner och syftar till att demonisera Israel och ogiltigförklara dess rätt till självförsvar.

En annan lika återkommande kritik av Israel har varit att dess försvarskrafter använder "övervåld" och att detta våld bara föder nya terrorister och lägger grunden till nya krig. I *Dagens Nyheter* påstod nyligen utrikesreportern Peter Löfgren (13/1) att Israels militära "övervåld" och "massdödandet" av palestinerna har gett upphov till såväl Hamas i Gaza som Hizbollah i Libanon. "Verkliga Israelvänner tar därför avstånd från kriget i Gaza", skriver Löfgren. Under förevändning av solidaritet med israelerna lägger han i själva verket skulden på dem. Undertexten i hans artikel är lika

tydlig som den är obehaglig: judarna har i själva verket sig själva att skylla, genom sitt handlande provocerar de omvärlden till ett allt skarpare avståndstagande. Det är en anklagelse som riktats mot judar i århundraden och den blir inte bättre av att den som i Löfgrens fall framförs under en täckmantel av vänskap och medkänsla.

På motsvarande teman går mycket av *Svenska Dagbladets* Mellanösternreporter Bitte Hammargrens skrivelser. I motsats till många av sina kolleger har hon emellertid talangen att draperas sin anti-israeliska hållning bakom andras uttalanden. Hennes ständiga kritik av Israel läggs i munnen på palestinska experter, israeliska pacifister och anonyma röster från den "arabiska gatan" (SvD 5/1, 7/1). Budskapet är emellertid detsamma som Uddéns, Ojas och Löfgrens: Israels offensiv i Gaza är riktad mot hela det palestinska samhället, Hamas är egentligen en heterogen organisation som vunnit ett demokratiskt val och har en välförgrundad social verksamhet, det är Israels blockad av Gaza som stärkt de hårdföra inom Hamas och gett upphov till raketbeskjutningarna av Israel. Varför just judarna av alla folk inför hotet om att åter en gång fördrivas bör avstå från att försvara sig med militära medel, förklarar Hammargren och hennes gelikar emellertid aldrig.

JUST IDÉN ATT HAMAS är något annat och mer än en terrororganisation, eftersom det vunnit ett demokratiskt val och dessutom bedriver socialt arbete har återkommit gång efter annan i de senaste veckornas kommentarer. För att bara ta ett exempel skrev radiokrönikören Torgny Nordin i *Svenska Dagbladet* (8/1) att Hamas "efter valet för tre år sedan faktiskt har större legitimitet än kanske någon annan regim i hela arabvärlden". Det Nordin och hans många medsångare inte tycks inse är att vare sig social barmhärtighet eller demokratiska valsegrar legitimerar folkrättsstridiga mål och medel. Lika lite som Hitlers parlamentariska framgång-

ar kastar något som helst förmildrande ljus över nationalsocialismen, lika lite legitimerar Hamas valseger dess terrorhandlingar. Det är obegripligt hur denna förståelse för Hamas kan existera i en världsdel som för mindre än ett sekel sedan upplevde hur just totalitära rörelser till vänster och höger sökte övertrumfa varandra i social behjälplighet och demokratisk salongsfärdighet.

VAD ÄR DÅ KÄRNAN I DEN konflikt som nu har utspelat sig Gaza? Göran Rosenberg hävdar i en lika högmålig som ignorant krönika i *Dagens Nyheter* (8/1) att orsaken står att söka i Israels seger över arabstaterna 1967 och den efterföljande ockupationen av Västbanken och Gaza. Hade bara Israel dragit sig tillbaka från de områden de under junikriget erövrade i sin kamp för statens överlevnad, skulle det således idag ha rått fred och försoning mellan judar och palestinier! Det är en idélika trovärdig som ängeln Gabriels bebudelse av jungfru Maria. Faktum är ju att palestinierna med arabstaterna i spetsen anföll och sökte krossa den israeliska staten redan när den grundlades 1948. Under de sex årtionden Israel har funnits är det bara två arabstater, Egypten och Jordanien, som fullt ut erkänt Israels existens. Den internationellt respekterade historikern Benny Morris sätter däremot fingret på den centrala punkten när han i en krönika i *New York Times* (30/12) skriver att den arabiska och utvidgade islamiska världen "have never truly accepted the legitimacy of Israel's creation and continue to oppose its existence".

Hamas liksom Hizbollah är i själva verket spjutspetsen i en religiöst, nationalistisk och uttalat rasistisk extremism som det senaste årtiondet vunnit allt större framgångar i den arabiska världen. Det är en reaktion som ser det judiska folket som ett främmande och ondskefullt element i Mellanöstern och – precis som Hitler en gång – hotar judarna med fysisk utplåning. Det är riktigt att Israels fiender idag inte kan sätta sitt hot i verket, men ingen vet vad som kan hända imorgon. Det är därför obegripligt att stora delar av medierna och det politiska etablissemanget i Sverige inte inser det allvarliga i Israels belägenhet. Precis som pressen på 1930-talet i hög grad tonade ned nazisternas extrema antisemitism, bagatelliserar idag den fara Hamas, Hizbollah och bakom dem Iran, utgör mot Israels långsiktiga existens. I ett avseende är dagens situation till och med värre. Det hade varit fullständigt otänkbart för Per Albin Hansson och Richard Sandler att på 1930-talet ansluta sig till en demonstration dominerad av de nazistiska svastikafanorna, men Mona Sahlin och Jan Eliasson tvekade inte att lördagen den 10 januari 2009 i Stockholm delta i en antiisraelisk demonstration, som under Hamas och Hizbollahs flaggor skanderade "död åt Israel".

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

Olofsgården i Savolinna, Finland, Platsen för operafestivalen 2009

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Flyg/Buss: 28/4 – 3/5 2009

Historia! Konst! Opera! Balett! Stadsrundturer!

MÖT VÅREN I LISSABON

Flyg/buss: 1/3 – 5/3 2009

Färgstarka miljöer! Rikedom på konst! Opera! Konsert!

RUNDRESA I ANDALUSIEN

Flyg/buss: 14/3 – 21/3 2009

Malaga! Sevilla! Cordoba! Granada!

I PILGRIMERNAS FOTSPÅR

Flyg/buss: 6/4 – 14/4 2009

Bilbao - Burgos - Leon - Ponnerrada - Santiago de Compostela, Spanien

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Flyg och nostalgiskt tåg: maj 2009

Kiev - Poltava - Gammalsvenskbyn - Krim - Sevastopol - Jalta - Baktiseraj - Odessa.

RUNDRESA I RUMÄNIEN

Flyg/buss: maj/juni och augusti 2009

Bukarest! Transylvanien med mäktiga naturupplevelser! Moldaviens kyrkor och kloster! Donaudeltat! Constanta!

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Flyg: 11/6 – 14/6 2009

Carmen och L'elisir D'Amore (Kärleksdrycken)
Utflykter till Rundale och Jurmala

HELSINGFORS OCH SAVONLINNA OPERAFFESTIVAL

Flyg/buss: 5/7 – 8/7 2009

Kultursightseeing i Helsingfors.
Opera i Savonlinna - Turandot och Madama Butterfly

Svenska Kulturresor AB

Tel 040-10 35 70, Fax 040-30 33 45,
www.kulturresor.se info@kulturresor.se

TEMA

DEN FÖRTALADE NORMALITETEN

Normalitet är ett laddat begrepp som många debattörer uppfattar som auktoritärt och påtvingat. Men normaliteten kan vara självvald och behöver inte vara liktydig med det "naturliga" eller normerande.

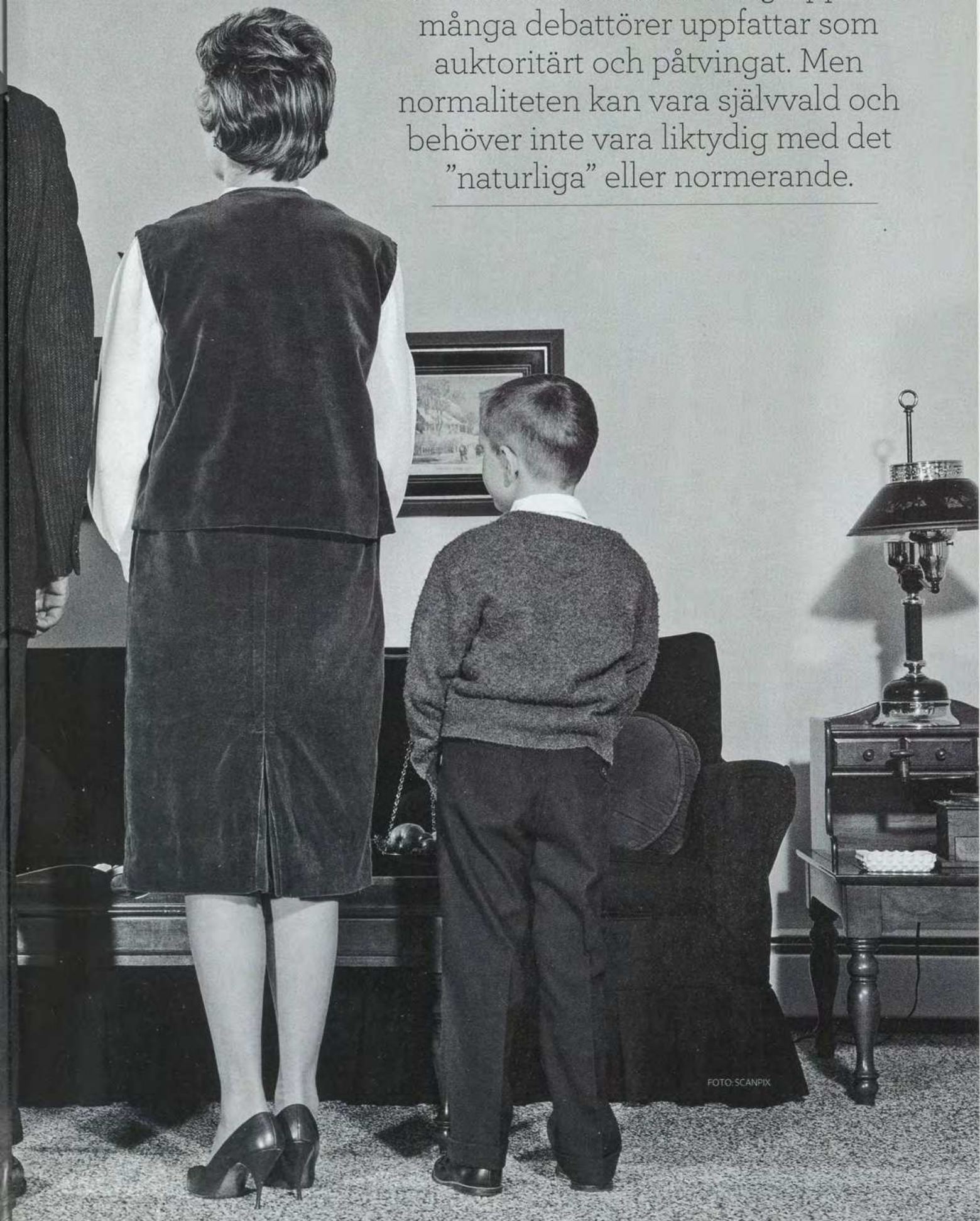

FOTO: SCANPIX

Medelklassens diskreta charm

Inom medelklassen är inget så populärt som att förfasa sig över medelklassens inskränkthet.

Per Svensson

Vad har medelklassen gemensamt med riddar Kato, förutom uppgiften att förkroppsliga det onda i världen? Självhatet. Ingen föraktar medelklassen så flitigt som medelklassen själv. Finns det någon någorlunda samtida roman där en hyggligt typisk medelklasstillvaro framställs som harmonisk och eftersträvsvärd?

Tomt på p-platsen.

Finns det några romaner, teaterpjäser, filmer, tv-serier och tidningsartiklar där medelklassens värderingar och vanor lyfts fram som ett hinder för ett lyckligt och autentiskt liv?

Nu befinner vi oss på en av den moderna kulturens matarleder och här är det lika trångt om saligheten som på Essingeleden en måndagsmorgon. Här trängs Lars Norén och Henrik Ibsen med Maria Sveland och Victoria Benedictsson, här samåker såpaförfattare och kulturskribenter, politiska aktivister och kvällstidningskrönikörer. Medelklassen har många, egentligen alla, synder på sitt samvete, den är både livsfarlig och löjlig. Men själva ursynden är förljugenheten. Medelklassmänniskan har alltid något att dölja. I medelklassfamiljens garderob finns alltid minst ett skelett. Medelklasshemmet är alltid ett ormbö av lögn och förträngda lidelser. Se bara på *Svensson*, Svensson.

Aristokratens arrogans är nedärvd i generationer och därför naturlig och äkta. Arbetarens goa' göteborgska och rättframma sätt ligger i generna. Dessa samhällsklasser kan därför både idylliseras och romantiseras. Medelklassen däremot gör sig till och måste därför avslöjas av den genomskådande dramatiken, kritikern eller kolumnisten (som ju själv så gott som undantagslöst är medelklass och därför vet vad han eller hon talar om).

Ängsligheten antas ofta vara medelklassmänniskans grundproblem. Balanserade halvvägs upp på samhällsstegen vågar hon inte släppa taget och överlämna sig åt njutningen och naturen. Medan

överklassen dansar på drinkborden vid Stureplan och underklassen spyr och har kul på Finlandsfärjan sitter den tråkiga medelklassen på utvecklingssamtal i föräldrakooperativet och går sedan hem för att fantisera om nya golv (hon) eller nästa innebandymatch (han).

När jag slumpmässigt söker på ordet "medelklass" på nätet hamnar jag på bloggen Röd libertarian som, med utgångspunkt i en undersökning som refererats i Aftonbladet, skadeglatt slår fast att medelklassen har ett sämre sexliv än andra: "När medelklassen ska ha sex, i synnerhet kvinnorna, så är de livrädda. Det vill inte vara för sippa, de vill inte vara horor. De ligger där och tänker, med ett sting av panik, hela tiden på vad som är rätt att göra och inte. Klart som fan att de har dålig sex!"

Och det är bara rätt åt dem, tycker den röda libertarianen; medelklassen förtjänar sitt straff. Det är en ganska vanlig ståndpunkt.

För ett par år sedan gav den brittiske författaren Ian McEwan ut *Saturday*, en roman som porträtterar en lycklig medelålders medelklassman en lördag fylld av lyckliga händelser och aktiviteter som var och en för sig och tillsammans bevisar hur rikt och fantastiskt och just lyckligt livet kan vara, ja väldigt ofta är, för den som har haft turen att födas på rätt plats vid rätt tidpunkt. Kirurgen Henry Perowne vaknar mycket tidigt i sitt hem i London och träffar i köket sin son som är musiker och har kommit hem sent efter en spelning. Under de kommande timmarna har Henry sedan sex med sin hustru som han älskar, han spelar squash, hälsar på sin mor, köper fisk till kvällens familjemiddag då hans dotter, en lovande poet, ska återvända från en vistelse i Frankrike. Det är en idyll. Men dörrarna mot omvärlden är inte stängda. Romanen utspelar sig den 15 februari 2003. Den stora demonstrationen mot Irakkriget präglar staden och romanen och Henry Perownes reflektioner kring moral och politik.

>>

DEN FÖRTALADE NORMALITETEN

”

Intellektuella, också med borgerliga sympatier, hånar och häcklar statsministern som älskar Uggla och dansar med dammsugare. Men i de breda väljargrupperna är hans förtroendesiffror höga, vilket i sin tur bekräftar för de intellektuella att de har skälig grund för smädelserna.

FOTO: BJÖRN LINDAHL

McEwans bok är ett litterärt mästestycke och fick också genomgående mycket god kritik. Men en och annan recensent kunde ändå inte låta bli att känna sig en smula desorienterad av all denna medelklasslycka: "Saturday är en bok som gör mig glad, trots att den balanserar på gränsen till självgod medelklassromantik. Perowne är så reko, hans fru är underbar, barnen självständiga och ljuvliga, det borde vara motbjudande, men känns inte så", konstaterade Ingrid Elam, uppriktigt förvånad, i *Sydsvenskan*. Och Ulrika Kärnborg kunde i *Dagens Nyheter*, i en starkt uppskattande recension, ändå lugna sig själv och sin läsekrets med att skildringen av Henry Perownes lördag egentligen ska förstås som "den västerländska civilisationens begravningspsalm". Puh! Vilken lättnad! Också den medelålders medelklassmannens intensiva tittande på nyhetsprogram kunde tolkas i positiva termer. "Så smyger sig paranoian in i den självgodastämning som familjen Perowne sveper omkring sig som en snuttefilt."

Som sagt: medelklassen måste alltid ha något att dölja – om inte i garderoben så under filten.

Varför, kan man fråga sig, detta återkommande förakt för en bred och tämligen fridfull befolkningsgrupp vars levnadssätt, värderingar och drömmar trots allt knappast låter sig beskrivas som aparta? Ett varmt familjeliv, ett vackert och trivsamt hem, ett bra jobb med karriärmöjligheter, umgänge med goda vänner, en aktiv fritid, trygg ekonomi, semesterresor, fred på jorden och en flaska vin på fredagskvällen. Se där, något av det som medelklassen vanligtvis sätter högt i livet. Man frestas nästan beteckna dessa ambitioner och ideal som realistiska och normala i den kulturella kontext som ett västerländskt välfärdssamhälle utgör.

Ändå dessa hänfullheter, dessa ständigt återkommande bekymmer över att det ena eller det andra dominerar av eller är anpassat till eller lockar just "medelklassen". Sorry, hobiterna hade annat för sig idag och enterna trivs bäst i skogen, frestas man någon gång att snäsa. Men det gör man inte. Man är ju medelklassigt mesig och konflikträdd.

Medelklass har ersatt "gubbe" som skällsord i kulturdebatten, hävdade Malin Ullgren och Gabriella Håkansson i en artikel på DN:s kultursida för snart två år sedan (26/5 2007). De såg detta sakernas tillstånd som en följd av den hårdnande konkurrensen på opinionsmarknaden. Den klassiska kulturskribenten utmanas av bloggare, krönikörer och andra uppkomlingar som kräver plats på torget och då nyttjar det gamla ohederliga knepet att utmåla sig själva som frifräsiga underdogs i kamp med ett förstockat etablisseman. "De intar den intellektuelles roll som radikal, oppositionell och okorrumpierad", förklarade Ullgren/Håkansson och fortsatte: "Medelklass blir då det motsatta: det är en skribent som inrättat sig i ledet. En etablissemanlakej som ängsligt vänder kappan efter vinden. En borgarvänster och kulturkofta som varken är radikal eller liberal, bara ett meningslöst mittemellan."

Det ligger en hel del i den analysen. Dock är den något närsynt och snäv. "Medelklassen" krymps drastiskt och blir i princip identisk med *Dagens Nyheter*s kulturredaktion.

Man kan säga att Malin Ullgren och Gabriella Håkansson på det sättet omedelbart och i steget bekräftar sin tes: att medelklassen är ett begrepp som låter sig användas till nästan vad som helst. Det låter sig alltid definieras på ett sådant sätt att det man ogillar hamnar på den ena sidan demarkationslinjen och man själv på den andra. Det betyder att "medelklassen" ofta är en ren fantasiprodukt, ett Frankensteins monster byggt av de karaktärsdrag och attityder konstruktören tycker sämst om.

Det innebär å andra sidan inte att medelklassen inte finns. Det finns till och med flera olika sorters medelklass. Huvudvarianterna går tillbaka till tidigmodern tid då två vägar ledde upp ur folkdju-

pet: den ena gick till kyrkan, den andra till köpmanshuset. Man kunde antingen tjäna teologin eller tjäna pengar, bli en klerk eller en krämare. Prästerna sekulariserades så småningom och blev lärare, journalister, kulturutövare. Hantverkarna och köpmännen kan idag lika gärna vara egenföretagare som anställda i service- och industriföretag. Schematiseringen är självklart grov och på många sätt missvisande. Skillnaderna i vertikalplanet (mellan en välbärgad högborgerlighet och en brett skikt av utarbetade och fattiga småhandlare) kan vara mycket större och mer avgörande än skillnaderna i horisontalplanet (till exempel mellan olika företrädare för denna högborgerlighet, säg en chefredaktör å ena sidan och en verkställande direktör å den andra). Men för tydlighetens skull kan man ändå föreställa sig att den myllrande medelklassen – alla dessa jurister, butiksägare, revisorer, kommunaltjänstemän, läkare, försäljare

och så vidare och så vidare – låter sig struktureras av två poler: vid den ena samlas den medelklass som ser som sin uppgift att skapa eller

förmedla immateriella värden. Vid den andra de grupper vilka snarare ser som sitt kall att skapa och förmera materiella värden. Klerker och krämare.

De båda huvudfalangerna inom medelklassen har en tendens att baktala varandra. De intellektuella föraktar brackor och brats för deras brist på bildning och engagemang. Fabrikörerna och civilekonomerna tycker att magistrar och kulturkoftorna är snobbiga ordbajsa-re som pimplar rödvin på andras bekostnad.

För första gången har Sverige nu en regering som personifierar den samtida – merkantila – medelklassen. Tidigare efterkrigsregeringar har alla letts av personer som man utan vidare kan föreställa sig i en ständs-

riksdag från sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal: adelsmännen Palme och Bildt, de rättframma eller knipsluga bondehövdingarna Per-Albin, Fäldin och Persson i Vingåker; de samvetsgranna prästerna Erlander och Ingvar Carlsson (kanske rentav Ullsten). Men Fredrik Reinfeldt är omöjlig att föreställa sig som statsminister i någon annan tid än vår. Han förkroppsligar innebandyns och familjepusslans epok med samma skoningslösa självklarhet som Karl XII personifierade knektkulturen. Reinfeldt, vår villahjälte, han slogs mot stök och damm ...

I en ledare i början på 2009 konstaterade *Dagens Nyheter* att måttfull pragmatism för närvarande tycks vara en vinnande formel i den europeiska politiken. Inga stora drömmar. Inga djärva ideologiska utflykter. Istället stillsam center-högerpolitik. Lagom höga skatter och en lagom omhändertagande stat. *Dagens Nyheter* summerade: "I centrum för de nya högerpartiernas uppmärksamhet står den utbildade och arbetande medelklassen, 'de som stiger upp klockan sju och går till jobbet'. De vill både ha lön för mödan och effekter av sina skatteinbetalningar. Det handlar om en småborgerlig arbetsmoral, om skydd både mot stora företag och stora organisationer. Men den nya välfärdshögern vill också erbjuda skydd mot livets prövningar, sjukvård och pensioner till alla enligt den eu-

Jag går sida vid sida med folket vars förtroende jag bär, sade Reinfeldt i en julintervju 2007.

Hur kitschigt är inte det? Lika kitschigt som när avdelningschefen beskriver införandet av ett nytt faktureringsystem som "en spännande resa".

DEN FÖRTALADE NORMALITETEN

ropeiska, inte amerikanska modellen." (DN 5/1).

Intellektuella, också med borgerliga sympatier (jag är en av dem), hånar och häcklar statsministern som älskar Uggle och dansar med dammsugare. Men i de breda väljargrupperna är hans förtroendesiffror höga, vilket i sin tur bekräftar för de intellektuella att de har skälig grund för smädelserna. Vet vad folk vill ha? Det visste Stikkan Anderson och Bert Karlsson också.

"Jag går sida vid sida med folket vars förtroende jag bär", sa Reinfeldt i en julintervju 2007. Hur kitschigt är inte det? Lika kitschigt som när avdelningschefen beskriver införandet av ett nytt fakturerings-system som "en spännande resa".

I Fredrik Reinfeldt ser den svenska medelklassen sig själv så som i en spegel. Han går där och bär hellre på en prisvärd platt-tv från El-Giganten än på himlastormande idéer och ett tungt kulturarv. Därför bär han också medelklassens förtroende.

Ja, i någon mening litar även klerkerna, den arroganta och argumenterande delen av medelklassen, på Reinfeldt. Vi vet var vi har honom. Han är spetsborgaren i nya kläder. Likt Arvid Falk i Röda rummet har vi nu en knoddig storebror att distansera oss ifrån. Det känns rätt bra.

Föraktet för den inskränkta normaliteten kan egentligen bara odlas med riktigt helhjärtad entusiasm i samhällen behärskade av normalitet.

"Små knegarna, små knegarna är lustiga att se." Kenta och Stoffe halsar mjölk direkt ur tetrorna nere på T-Centralen. "Svensson" skyndar förbi i rock och hatt och med portfölj i hand.

Det är en nyckelscen i Stefan Jarls klassiska dokumentär *Dom kallar oss mods* från 1968. Something is happening, and you don't know what it is, do you Mr Kneegare?

Kenta och Stoffe personifierar ett ungt och livshungrigt uppror mot ett förstockat och glädjelöst pliktsamhälle. Som ystra valpar skuttar de igenom Stockholms city, den svenska högmodernitetens vardagsrum, och räcker ut tungan åt tanter och tristess. De

utgör en del av en kulturrevolution som ännu inte, helt har förlorat sin attraktionskraft, även om den numera oftast gör sig påmind i form av nostalgiatacker och parodier. Som när artisten Kleerup i samband med 2008 års Grammisgala rasade mot polisens drogtestar och framhöll att Sgt Pepper minsann inte hade gjorts på grönt te och grönsaks-soppa. Tungt konstnärskap kräver alltid kraftfullare katalysatorer än Klättermuskrubb, var det underförstådda budskapet.

Modsen var, inser man i efterhand, rebeller i stormande medvind. Under de år då Sverige var världsledande i trygghet och välbefinnande förenades politikerna, skolan, socialarbetarna, författarna, tv-producenterna, poeterna, kulturdebattörerna, kvällstidningarna och svensktoppen i övertygelsen att "samhället" (som man sa då) var på väg åt fel håll och hade blivit för kallt, för själlöst och för materialistiskt. Schlagersångarna längtade antingen tillbaka till ett mer autentiskt förflutet präglat av gemenskap och värme, "Lyckliga gatan", eller uppmanade sin hämmade samtid att släppa loss och bli lite wild and crazy, "Gå och göm dig, Åke Tråk".

"Svensson" var den tidens motsvarighet till "medelklassen", kodordet med vars hjälp man uttryckte förakt för ett liv utan vida vyer. Eftersom Sveriges moderna historia var en succéstory hade också betydande delar av arbetarklassen kunnat skaffa sig ett bekvämt, småborgerligt liv med eget hem, färg-tv, bil, kanske rentav sommarstu-

ga, så fanns väldigt många Svensson att beklaga. Sverige var igenkört av förverkligade "skitdrömmar". Å andra sidan var det förhållandevis lätt att slippa ut ur den helvetiska Hylandshörnan. Det var bara att blåsa på med Cream och Beatles, låna syrrans halsband och morsans färpäls och läsa Kerouac, Jack Kerouac. (Har du läst honom nån gång? Trodde väl det.)

Under rekordåren demokratiserades inte bara biedemeier-livet utan också medelklassidentitetens andra framträdelseform – bohemeriet. Om snart sagt varje svensk nu kunde bli en Svensson kunde också nästan varje Svensson i den yngre generationen kosta på sig att vända Svenssonlivet ryggen.

Folkhemsprojektets kraftkälla hade varit alliansen mellan arbetarrörelse och modernistiska intellektuella (moderna klerker). Projektet rymde både en homogeniserande, standardiserande ambition (steriliseringar och lamellhus) och en idealisering av den autonoma, kritiska individen som tack vare välfärdsstaten med dess trygghetssystem befriats från ett förödmjukande beroende av husbönder och patriarker. Staten (och studielånen) ska göra er fria!

Historikerna Lars Trägårdh och Henrik Berggren har i esséboken *Är svensken människa?* lyft fram denna egenartade svenska etatistiska individualism med rötter i förförre seklets kulturdebatt och den mylla som beretts av Geijer, Almqvist, Strindberg och Ellen Key: "Folkhemmet hade utformats inom ramen för en svensk självbild från mitten av 1800-talet: en tydlig nationell gemenskap av fria självständiga individer. Aktörerna var väl definierade i den svenska politiska kulturen: en varm folkgemenskap, en stark men kall stat och en autonom, könlös tidlös och jämlik medborgare."

I takt med de ekonomiska standardökningarna blev denne fria medborgare allt mindre disciplinerad och alltmer hedonistisk. Hans eller hennes individualitet manifesterade sig allt oftare i konsumtion. En större bil än grannen. Första Mallorcaresenären i kvarteret. Det enda paret äkta Gul & Blå-jeans i klassen. En nonkonformism bekräftad i kassaköer och köpcentrum.

Parallellt florerade den massrörelse vi, efter den bohemiska och livsnjutande Disneybjörnen, kan kalla balooismen: Var dig själv. Var naturlig! Lev i nuet. Hoppa av statusjakten. Va' fan är hög standard? Ta av dig skorna! Om frukter dig lockar, banan eller bär, se till att du plockar dom utan besvär!

Två avhoppare från de grå kostymernas portföljparad personifierade tiden. Konsumtionshysterikern och konsumtionshippien. På ett plan innebar det en formidabel triumf för den intellektuella medelklass som ända sedan romantiken har odlat kulten av undantagsmänniskan, hon som vågar vända konventionalismen ryggen för ett gränsöverskridande sanningssökande. Stagnelius – Strindberg – Norén.

Att längta bort från Svenssontillvaron, eller åtminstone vara lite generad över att man inte gjorde det, hade blivit det normala. Undantagen gjordes till regel.

Men hur autentisk kan en nonkonformism egentligen vara som omfattas av en överväldigande majoritet av befolkningen, och är till salu som mysiga tips och massmedialiserad mytologi i varje Pressbyråskiosk? Vid den ena polen Jack och hans polare. Vid den andra Östen Warnerbring och hans tyrolerhatt. Däremellan veckotidningsläsande medelklasskvinnor som skiter i jultraditionerna genom att köpa pepparkakor istället för att baka dem. Svenskarna hade, för att nu låna Wille Crafoords fina formulering, lärt sig att göra samma annorlunda saker.

Någon gång vid skiftet mellan 60- och 70-tal vann klerkerna den sista striden om den svenska folksjälen. Sedan dess vet alla i den svenska medelklassen att man inte ska göra som Svenssons gör utan istället försöka skilja sig från mängden.

Tungt konstnärskap kräver alltid kraftfullare katalysatorer än Klättermuskrubb.

Men samtidigt förlorade klerkerna för all framtid sin ideologiska maktställning och reducerades till en subkultur bland andra. Om man nu ska göra något annorlunda i sitt liv finns det ju roligare alternativ än att lyssna på predikningar. Man kan istället, till exempel, söka till en dokusåpa, starta en modeblogg, resa till Stora Barriärrevet eller måla huset chockrosa.

Att klerkerna nu saknar verkligt inflytande är förmodligen förklaringen till den konformism och motvilja mot ideologiska avvikare som länge har härskat i den svenska kulturdebatten. Som en hotad stam gaddar man sig samman mot inkräktare, och slår vakt om de gamla riterna och sedvänjorna. God konst är här gränsöverskridande, överraskande, oförutsägbart, normbrytande, provokativt, farligt, subversivt, queer, radikal, oborstad, originell, bryter mot tabun och så vidare... Det vill säga: god konst är sig betryggande lik. Att skriva eller säga något *outrageous* tillmätts i den kulturjournalistiska världen fortfarande ett betydande egenvärde. Det ligger en hel del i den värderingen. Den provokativa gesten, det blotta faktum att man säger något chockerande och förbjudet, kan i sig vara tungt betydelsebärande. I repressiva och diktatoriska kontexter. Men knappast i en kultur där det värsta straff man kan råka ut för är att bli uppläxad av Björn Ranelid.

Gärna provokationer – men under trygga former. Det är den svenska modellen. Berggren och Trägårdh pekar på Pippi Långstrump som symbol för ett anarkistiskt färgat, hyperindividualistiskt frihetsideal i det svenska välfärdssamhället. Men, påpekar de, "friheten var inte obegränsad. Även om man kunde göra som man ville i Pippis trädgård präglades det omgivande samhället av ordning och trygghet". Tommy och Annikas medelklasshem finns hela tiden närvarande, som reträttplats för alla som lockas, men kanske också skräms en smula, av Pippis upptåg. (Och själv hade hon ju trots allt en kista med guld-pengar att ta till om det skulle knipa.) Så är det, som de två historikerna helt riktigt framhåller, alltid hos Astrid Lindgren. Friheten och tryggheten lever sida vid sida, liksom individualism och gemenskap: Paradis-Oskar har sin stuga och hustru att återvända till efter luffarfärderna. Madicken lever i en familj som är både okonventionell (socialt radikal) och gediget borgerlig. Lillebror umgås med en liten udda farbror med propeller på ryggen, men är samtidigt ett ompysslat barn i en helt vanlig medelklassfamilj. Emil gör det ena hysset efter den andra, men är redan predestinerad att bli en duglig kommunalpolitiker och så vidare...

För många av 60- och 70-talets rebeller förverkligades också den typiskt svenska utopin om harmonisk samexistens. Somliga lyckades finansiera ett undantagsliv byggt på undantagsalanger. Ulf Lundell, till exempel. Andra, ganska många, har kunnat fortsätta förakta "Svensson" från fasta och trygga positioner som klerker – på medieföretag, universitet och kulturinstitutioner. Äter andra har trots allt skaffat sig både villa och vovve, men håller nonkonformismens anda vid liv med en fräck tatuering, eller kanske ring i örat och en hårpiska.

För andra gick det sämre. Himlen över Sergels torg är tung av eld och sot, en helvetesugn. Ulf Dagebys musik är en tortyrkammare av skönhet. Sprutan doppas i en toalet fläckig av skit. Vattnet som sugas upp blandas med blod och pumpas ut över det vita toalettporslinet som en stor röd blomma.

Ett anständigt liv från 1979, uppföljaren till *Dom kallar oss mods*, är fortfarande en nästan outhärdlig vittnesbörd om hur bräckligt och värdefullt det anständiga livet är. Hur lätt det är att förlora det, tappa det i betonggolvet, bli blåst på det av bondfångare, se det sugas ner i dyn.

De dör. Det ena rebelliska modset efter det andra, de som inte ville fastna i Svenssonlivet, fastnar i heroinet och dör. Också Stoffe dör. Och de som inte dör har på bara drygt tio år förvandlats till slitna gub-

bar och gummor. Det sociala skyddsnät som i den första modsfilmerna ständigt fanns närvarande, men där snarare i form av ett fångsnät (barnavårdsnämnden, polispiheten som plockar upp Stoffe i slutsekvensen) visade sig vara en chimär. Och något annat skyddsnät hade pundarna på T-Centralen aldrig haft. De kom faktiskt inte från Svenssonfamiljer. De var inte medelklass. De kunde inte välja att utveckla sitt avståndstagande från det konventionella till en borgerlig identitet och födkrok. De var barn till alkoholiserade trasproletärer i de nybyggda betongföroretorna. Dagens motsvarigheter är väl, som Stefan Jarl själv har påpekat, de tonårsskillar från invandrarföroretorna som precis som modsen bygger upp sin identitet kring ett rebelliskt utanförskap. I förrgår beatnikkult. Idag gangsterromantik.

Stefan Jarl har gjort ytterligare två filmer om modsen och deras barn. *Det sociala arvet* (1993) och kortfilmen *Epilog* (2006). De skildrar vägen, inte tillbaka till, utan snarare in i det anständiga, trygga, vardagslivet. I den sista filmen har också Kenta dött. Stefan Jarl har fått arva en vikingahjälm och en stor ölburk. Kentas son Patrik – som i *Det sociala arvet* har distanserat sig från outsideridealet genom att bli först mönstersoldat, sedan yuppieanstruken, välkammad säljare – bjuder nu in Stefan Jarl till sin sons dop. Scenerna från kyrkan är gripande och starka just därför att de är så fullständigt "normala", närmast triviala. En familjehögtid. Glada släktingar och vänner. Små knegarna, små knegarna... ja, kanske är de lustiga att se, men livet ska ju levas glatt.

Men klerkerna fortsätter att sura. Svensson-lunken förläggs inte längre till arbetslivet (punkten var väl det sista utbrottet av hat mot stämpelklockan). Numera är det snarare på jobbet som friheten och självförverkligandet hägrar.

Fängelset är istället familjen. Det är där den onda Normen härskar över hjärntvättade fångar i nykaklade celler. Om detta kan man läsa inte bara i tidskrifter och på kultursidor utan också i den ena litterära samtidsskildringen efter den andra.

Man kan förstås leta fram historiska och kvasisociologiska förklaringar. Men egentligen blir det inte lättare att förstå varför man i en kultur där den verkligt stränga normen säger att man ska acceptera alla människors rätt att välja livsstil, har så svårt att acceptera att det kan finnas en och annan som frivilligt och belåtet väljer att leva "medelklassigt", som kanske uppriktigt gillar att sköta jobbet, fixa med huset, köra ungarna till stallet, ordna middagar för grannarna, titta på *Idol*, lyssna på Lars Winnerbäck och resa på solsemester till Thailand.

Ännu svårare att förstå är att den föraktade medelklassen fortsätter att bejaka sitt självförakt (det är ju när allt kommer omkring rimligen medelklassen som bildar den ekonomiska basen för den kulturella och poulärkulturella medelklassbashingen, som köper romanerna och ser tv-serierna).

Dags att till sist höja upprorsfanan? Dags att komma ut ur skamvrån? Det finns pionjärer och förebilder. Tage Danielsson till exempel. I sin första bok, som med föredömlig tjänstemannamässig saklighet döptes till just "Bok", skrev han i en biografisk notis in sig själv i litteraturhistorien på ett sätt som också idag framstår som djärvt: "Det han satte högst i livet var hemmet, familjen, TV, Ella Fitzgerald och en liten snaps på lördagar och söndagar."

Danielsson framhöll att han genom sin "alldagliga läggning" framstod som "ett intresselöst unikum i världslitteraturens historia".

Möjligen är det just detta man ska ta fasta på. Det unika i det alldagliga. Konformisten som avvikare. Rätten att i egenskap av "stinknormal" (som tysken säger) bli respekterad som representant för en minoritetsgrupp. Varför ska man acceptera att bli kränkt bara för att man är en grå och trist Friskis & Svettis-typ?

Say it out (lagom) loud, I'm grey and I'm proud.

Per Svensson är kulturskribent på *Sydsvenskan*.

Normbrytare med nya normer

Röster höjs om att lagstiftningen bör baseras på ett perspektiv som är kritiskt till heteronormativiteten. Men de radikalfeminister som vill ifrågasätta normen är själva ofta fångade i konserverande föreställningar om kön och sexualitet.

Susanne Dodillet

Könsmaktstrukturen är fortfarande på allas läppar. Men riksdagens jämställdhetspolitiker har uppmärksammat ytterligare en förtryckande struktur som borde bekämpas: heteronormativiteten. "I vårt samhälle är heterosexualiteten fortfarande norm. En heterosexuell identitet uppfattas som normal och önskvärd", beklagar vänsterpartiet i flera motioner. HBT-personer, alltså homo-, bi- och transsexuella, osynliggörs och diskrimineras genom de "privilegier som heterosexuella per automatik garanteras i dag", förklarar också miljöpartiet. Heteronormativiteten genomsyrar samhället på alla plan, den manifesteras i lagstiftningen och reproduceras genom rättstillämpningen. Samtidigt är den osynlig, eftersom heterosexualitet uppfattas som något neutralt och naturligt, enligt kritikerna. För att ändra på det vill Maria Wetterstrand och hennes partikollegor undersöka "hur normerna grundar sig på heterosexualitet som det normala och övrigt som avvikande, och därmed lyfta behovet av förändringar." Även vänsterpartiet kräver "en generell översyn av lagstiftningen ur ett perspektiv som ifrågasätter heteronormativiteten".

Teorin som anges vara lösningen på det heteronormativa förtrycket är queer. Den som känner till såväl queerteorin som den svenska sexualpolitiken blir förvånad. Tidigare har riksdagens jämställdhetspolitik utgått från radikalfeministiska tolkningsramar som kritiserats av just queertänkare. Innebär uppmärksammandet av heteronormativiteten en omläggning av den svenska sexual- och jämställdhetspolitiken? Ska Sverige bli queer?

Det enkla svaret är nej. Riksdagens version av queerperspektivet står med det ena benet kvar i radikalfeminismen och med det andra i den heteronormativitet den låtsas bekämpa.

Queerrörelsen har sitt ursprung i USA där den växte fram ur ho-

mosexuellas aktivism mot det heterosexuella samhället. Bögarna ville visa att människor kan organisera sina sexuella liv och identiteter på många olika sätt. Idag är queerteorin emellertid ingen ren homosexuell angelägenhet, utan uppmärksammar också att människor som håller sig till heterosexuella relationer begränsas av vad som betraktas som normalt. Socialantropologen Don Kulick, som var en av dem som introducerade queerteorin i Sverige, menar till exempel att patriarkala normer och medelklassens föreställningar om sexualitet undertrycker och normerar alla människors sexuella begär och njutningar. Vissa "naturliga" och "rena" former av sexualitet tillåts enligt normen medan andra stigmatiseras som onaturliga, perversa eller farliga. "Normen bestämmer vilka slags relationer som är tillåtna och på vilket sätt även heterosexuella får ha sex", förklarar Kulick. Framför allt kvinnor begränsas, menar han: "Ett exempel är att hon inte får vara för utsvävande eller krävande i sexuella relationer. Uttrycket en lössläppt kvinna är ett resultat av heteronormativiteten." Den sexuellt aktive mannen ingår i heteronormen som gäller i vårt samhälle, menar Kulick. Det är därför ingen talar om lössläppta män. Queeraktivister tillbakavisar juridiska restriktioner som standardiserar sexualitet då de menar att dessa synsätt begränsar människors utveckling och frihet.

En av lagarna som har uppmärksammat och kritiserats mest av queerforskare i hela världen är det svenska beslutet att kriminalisera sexköpare. Sexköpslagen, som precis fyllt tio år, stiftades med syftet att visa att det inte är accepterat i Sverige att betala för sex. Sexköpande män anses av lagens förespråkare ge uttryck för en perverterad och patriarkal form av sexualitet. Sexköpslagens långsiktiga mål är att avskaf-

»

fa prostitution och att begränsa sexuellt umgänge till jämställda och helst kära partners. Lagens syfte är med andra ord klart normerande. Med tanke på lagens förarbeten där prostitution kännetecknas som en verksamhet där män köper sex av kvinnor, kan sexköpslagen även beskrivas som heteronormativ. Homosexuella former av prostitution osynliggörs i dokumenten, enligt queerteoretikerna.

Sexköpslagens feministiska förespråkare har inspirerats av radikalfeminism. Denna strömning består av teorier som ifrågasätter samhällets könsstruktur. Ofta utgår radikalfeminister från en strukturell analys av patriarkatet där män per definition betraktas som överordnade kvinnor och där sexualiteten pekas ut som källan till kvinnors underordning. Enligt den mycket erkända amerikanska radikalfeministen Catharine MacKinnon, som i höstas utsågs till Special Gender Adviser vid Internationella domstolen i Haag, är sexualitet en konstruktion som är skapad av män för att förtrycka kvinnor. Enligt en av hennes inspirationskällor, Andrea Dworkin, kännetecknas heterosexuella samlag alltid av manlig dominans och möjliggör sexualiserat våld.

I sin bok *Intercourse* skriver Dworkin att heterosexuella, vaginala samlag gör kvinnor i alla sammanhang och oberoende av kultur, ras och klass sårbara då samlagen innebär att mannen med sin penis tränger in i, penetrerar och okuperar kvinnokroppen. "Penetration var aldrig tänkt att vara vänlig", betonar Dworkin. Vad som framställs som naturligt och normalt sex har enligt henne blivit konstruerat i ett kontinuum av våldtäkt, mord och annat sexuellt förtryck och missbruk.

Alla radikalfeminister är inte lika radikala som Dworkin och MacKinnon. Det finns även de som delar uppfattningen att sex är upphovet till patriarkatet, men tror att heterosexualitet kan omvandlas till en positiv kraft. Till dessa tänkare hör Sheila Jeffreys och Janice Raymond, som i början av 2000-talet blev inbjudna till Stockholm av regeringskansliet och näringsdepartementet för att föreläsa om sexköpslagens förtjänster. För dessa radikalfeminister utgörs sexuell frihet av sexuella relationer mellan jämställda partners där emotioner står i centrum och ökat förtroende är målet. Inte alla heterosexuella samlag utan bara sexuella uttryck där objektifiering förekommer – sadomasochism och rollspel till exempel, men även sexualiseringen av det offentliga rummet, pornografi och prostitution – anses då upprätthålla patriarkala strukturer.

Queertänkare ifrågasätter den radikalfeministiska tesen att fenomen som prostitution och pornografi alltid är tecken på heteropatriarkatet. De menar att betalt sex även kan tolkas som hot mot den typ av heteronormativitet som präglar vårt samhälle. Människor som är aktiva i sexbranschen visar enligt detta synsätt att det officiella ideal (sex för kärlekens skull) inte är det enda sättet att organisera sitt sexuella liv och möjliggör på så sätt ett ifrågasättande av den rådande normen. Don Kulick har sammanfattat denna synpunkt:

"Sexsäljare, till exempel, stör delvis för att sexköp synliggör den ekonomiska dimensionen av heterosexuella relationer som måste förbli undertryckt för att heterosexuella äktenskap ska kunna framstå som ett uteslutande naturligt resultat av kärlek och inte som ett resultat av ekonomiska beräkningar eller ekonomisk ojämlikhet."

Sexköpslagen, som premierar sex inom förment jämställda relationer, framstår ur detta perspektiv som ett bidrag till den heteronormativa samhällsordningen.

Queerteoretiker som beskriver prostitution som en frigörande kraft hävdar dock inte alltid att prostitution alltid gynnar kvinnofrigörelsen. Carol Queen, en queeraktivist inom USA:s prostitueraderörelse, betonar till exempel att hon inte syftar på tvångsprostituerade, minderåriga, sexsäljare som ogillar att experimentera med

sex eller styrs av det sexistiska samhällets negativa förväntningar, när hon argumenterar att prostitution kan vara frigörande. När alla dessa destruktiva former av prostitution är borträknade finns det enligt Queen emellertid en grupp kvar som verkligen vill sälja sex och inte mår dåligt av det. Dessa människor lider av en kultur som antingen förnekar eller fördömer att det finns lyckliga horor. Queerperspektivet försöker bidra till att öka dessa människors självkänsla, men är enligt Queen också den bästa vägen för att bryta upp patriarkala strukturer i allmänhet. Kvinnor behöver stärka sin självkänsla, ta kontrollen över sin sexualitet och sätta gränser, och det kan de bäst när de lär sig att genomskåda och ifrågasätta samhällets förväntningar, menar Queen.

Uppfattningen att kärleksfullt sex är det mest eftersträfvansvärda

innebär utifrån ett queerperspektiv att andra samlagsformer bedöms i förhållande till denna norm. Att ha sex av andra skäl än kärlek framstår som ett sämre, kanske rent av dåligt,

alternativ. Men genom att byta ut den kristna normen av äktenskapliga samlag för barnalstringens skull mot sexualitet som uttryck för kärlek och omtanke förändrar man inga heteronormativa strukturer. Man byter ut argumenten för att kunna skilja horan från madonnan, men vidmakthåller vad som är rätt och fel.

Också den radikalfeministiska föreställningen att vaginala samlag är uttryck för mannens sexualitet snarare än kvinnans, som inte bara förekommer hos Dworkin och MacKinnon, kan ur ett queerperspektiv kritiserats som ett konserverande betraktelsesätt istället för en

Men genom att byta ut den kristna normen av äktenskapliga samlag för barnalstringens skull mot sexualitet som uttryck för kärlek och omtanke förändrar man inga heteronormativa strukturer.

föreställning som ifrågasätter gällande normer. Radikalfeminister tillskriver mannen och hans penetrerande penis huvudrollen i heterosexuella samlag medan kvinnan och hennes vagina framställs som passiva. I själva verket kan heterosexuella samlag enligt queerfeminismen lika väl beskrivas som vaginans erövring, uppslukning eller okupation av penis, eller mindre radikalt och mindre hegemoniskt som ett möte eller en förening där inget kön dominerar över det andra.

Exemplen visar att till och med feministers idéer om sexualitet är så starkt påverkade av heteronormativa tolkningar att de har svårt att definiera en sexualitet som är fri från stereotyper. Det är därför queerteoretiker anser att varje försök att definiera en ideal sexualitet är dömt att misslyckas.

Så vad är det miljöpartiet och vänsterpartiet gör i sina motioner? Den normerande sexköpslagen nämns inte i kraven på en queerteoretisk översyn av lagstiftningen. Istället koncentrerar sig vänsterpartiet på att "skapa ett rättvist och jämlikt samhälle för alla flator, bögar, och bisexuella", ett samhälle där det är "självklart att alla människors kärlek ska respekteras oavsett vem man väljer att älska". Partiet vill integrera HBT-personer i det heteronormativa levnadssättet, där två jämställda partners ska skaffa barn och respekteras för sin kärlek. "All kärlek är bra kärlek!" heter det även hos miljöpartiet, men det betyder inte att all sex mellan samtyckande vuxna ska accepteras. I enighet

med den heterosexuella normen, radikalfeministiska teorier och den kristna traditionen är sex av godo enbart om det är ett uttryck för kärlek och omtanke. Partiernas motioner mot den heteronormativa lagstiftningen handlar om könsneutrala äktenskap, om rätten till insemination för kvinnor utan partner och utökade möjligheter till adoptioner för homosexuella. Begreppen "mor" och "far" i lagstiftningen ska ersättas med könsneutrala "föräldrar". Dessutom ska lärare, läkare och sjuksköterskor, socionomer och psykologer, poliser, åklagare och domare få utbildning i HBT-frågor för att motverka diskriminering. Även homofobi inom idrottsrörelsen ska bekämpas.

Vänsterns lagförslag välkomnas med säkerhet av de flesta HBT-personer och borde ha genomförts för länge sedan. Men dessa är inte queer och det är synd. Heteronormen upphör inte genom att de som "har förmågan att älska och känna sexuell attraktion till någon av samma kön" behandlas som heterosexuella.

I vänsterpartiets version är ett queersamhälle "ett samhälle där människor har rätt och möjlighet att vara och utvecklas till vad de egentligen är". Och enligt miljöpartiet "jämsätter ett samhälle där normen är queer alla människor och lägger inte tonvikt vid sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck". Men i själva verket visar queerteorin att det är omöjligt att bestämma vad människan "egentligen är". Queertänkare

Vänsterpartiet kräver en generell översyn av lagstiftningen ur ett perspektiv som ifrågasätter heteronormativiteten.

litar inte heller på det jämställda samhället utan fortsätter alltid att synliggöra marginaliserade identiteter och levnadssätt. Människan finns inte utanför kulturen. Samlevnad med andra människor kräver alltid att vi tar hänsyn till normer och sociala regler. För varje möte mellan människor finns en ordning som kan beskrivas som en

maktstruktur. Vi tillåts att agera på vissa sätt, men utesluts från gemenskapen om vi beter oss på andra. Och så kommer det fortsätta att vara. Inget samhälle fungerar utan maktstrukturer och det är därför vi måste vara misstänksamma mot en politik som definierar ett jämlikt levnadssätt som alla ska följa.

Maktstrukturer finns alltid, men de utgör ett hinder bara så länge vi inte aktivt kan ta ställning till vilka regler vi vill anpassa oss till. En queerpolitik ökar individernas möjligheter att fatta medvetna beslut genom att ifrågasätta normaliteten. Men den bestämmer inga ideal, då nya ideal är nya begränsningar.

När kristdemokrater har kommenterat queerperspektivet har de varnat för en teori "som innebär att det inte finns något som är rätt eller fel". Men queerteorin förbjuder inte personliga ställningstaganden utan tillhandahåller analyser som möjliggör självständiga val. Kristdemokraterna har också varnat för en "hetsjakt på det heteronormativa samhället". Även denna rädsla är ogrundad. Queerrörelsens mål är inte ett samhälle där alla nu aktuella levnadssätt har avskaffats. Även i fortsättningen ska människor kunna gifta sig och de ska kunna välja ett liv där sex praktiseras för kärlekens skull. Som queertänkare behöver man inte förespråka vare sig sadomasochism, porr eller prostitution, men man får inte utgå ifrån att den egna övertygelsen och de egna preferenserna också ska gälla för alla andra människor.

Susanne Dodillet är doktorand i idéhistoria vid Göteborgs universitet.

– "kulturtidskriften med det världsvida katolska perspektivet"

Nya Signum

Efter tio år med samma layout har kulturtidskriften Signum bytt skepnad – **STÖRRE FORMAT, BÄTTRE LÄSBARHET!**

- SIGNUM är en katolsk kulturtidskrift.
- SIGNUM är en unik röst i svensk press.
- SIGNUM belyser aktuella ämnen i samhällsdebatten.
- SIGNUM informerar om vad som händer i den katolska kyrkan.

Signums nya hemsida

Vår hemsida www.signum.se kommer att få en ny användarvänlig utformning med många nyheter. Där hittar du bl a **Signumbloggen** med fortlöpande kommentarer till aktuella händelser från Signums medarbetare och **Nyhetservice** med de senaste nyheterna från den katolska kyrkan i Sverige och världen över – på svenska.

Specialerbjudande till nya prenumranter!

9 nummer av **Signum** för endast 220 kr*
(ordinarie pris 320 kr).

E-posta eller ring oss på tel 018-12 51 15.

Vår e-postadress
adm@signum.se

Vår hemsida
www.signum.se

Signum

Drömmen om att passa in

Normalitetsbegreppet har blivit tabubelagt på grund av rädslan att stigmatisera dem som avviker från majoritetens sätt att vara.

Men för den galne, utslagne eller sjuke kan strävan efter normalitet vara vägen till en draglig tillvaro.

Ann Heberlein

Hösten 2007 frestade museet Kulturen i Lund lundaborna med utställningen "A History of Sex". Andres Serranos fotografier provocerade skåningarna så till den milda grad att några av de mer extrema gick till handgripligheter och vandaliserade ett par av verken med hjälp av vassa redskap. Naturligtvis oförsvarligt, oavsett vad man anser om Serranos bilder av kvinnor som suger av hästpenisar, urinsex och fistfucking. Några dagar efter det våldsamma attentatet mot konstverken diskuterade en panel bestående av kulturskribenten Ingrid Elam, prästen Lena Sjöstrand och konsthallschefen Sune Nordgren Serrano och hans konstnärliga gärning:

Vad är det egentligen med Serranos bilder som väcker så starka reaktioner? En ganska ytlig diskussion om vikten av att ifrågasätta normer och utmana tabun utspann sig och som förväntat förfäktades uppfattningen att konst inte bara får, utan bör, provocera. Jag delar uppfattningen om att en av konstens uppgifter är att tänja gränser, men jag kan inte låta bli att fundera över poängen med att utmana just de normer som Serrano pekar på i de aktuella bilderna (hästpenisar?). En kvinna i publiken uppgav att hon var djupt berörd av Serranos fotografier. De fick henne att fundera över vad som "betraktas som normalt" och hur vi "konstruerar vårt samhälle".

Själv kände jag mig vid det laget ganska beklämd. Beklämd, för att jag hört samma diskussion alltför många gånger. I en viss typ av kontext förekommer ett i det närmaste maniskt ifrågasättande av "det normala" och av normer, alla normer, urskiljningslöst. Ett aktuellt exempel är det resonemang journalisten Ulrika Lorentzi för i boken *Något bara kvinnor kan*. Baksidestexten utlovar att författaren ifrågasätter de normer som omgärdar graviditet och förlossning. Lorentzis självklara utgångspunkt är alltså att alla normer som omgärdar graviditeter bör ifrågasättas eftersom hennes ganska grundläggande uppfattning av vad en norm är tycks vara att en norm är något som hin-

drar och förtrycker människor. Är inte det en ganska dum utgångspunkt? Är inte exempelvis normen att föräldrar bör ta hand om sitt barn en ganska bra norm? Att det finns ett hem och mat och kläder åt den lilla när hon kommer till världen? Eller normen som säger att mannen också bör ta ansvar för en graviditet?

Om det finns något som verkligen är tabu idag, så är det att tala om "normalitet" och om det "normala". Samtidigt är vi naturligtvis minst lika upptagna av att definiera det normala idag som någonsin förr. Säg den människa som aldrig har frågat sig om hon är normal: Är det normalt att känna så här? Se ut så här? Göra på det här viset? Frågan angående den egna normaliteten är, skulle jag vilja påstå, en existentiell fråga, och som sådan är den väsentlig. Människan är nu en gång en ganska självupptagen varelse, rädd för att inte passa in och nästan lika rädd för att vara "som alla andra". Jag kan inte låta bli att tänka på en viss Arne Anka som vid sitt enda besök hos en terapeut först är övertygad om att han är en unikt störd person, och sen är djupt besviken över att terapeuten avvisar honom som fullständigt normal – "om jag är normal, vem fan är då onormal?", utropar han förgrymmad när han lämnar mottagningen.

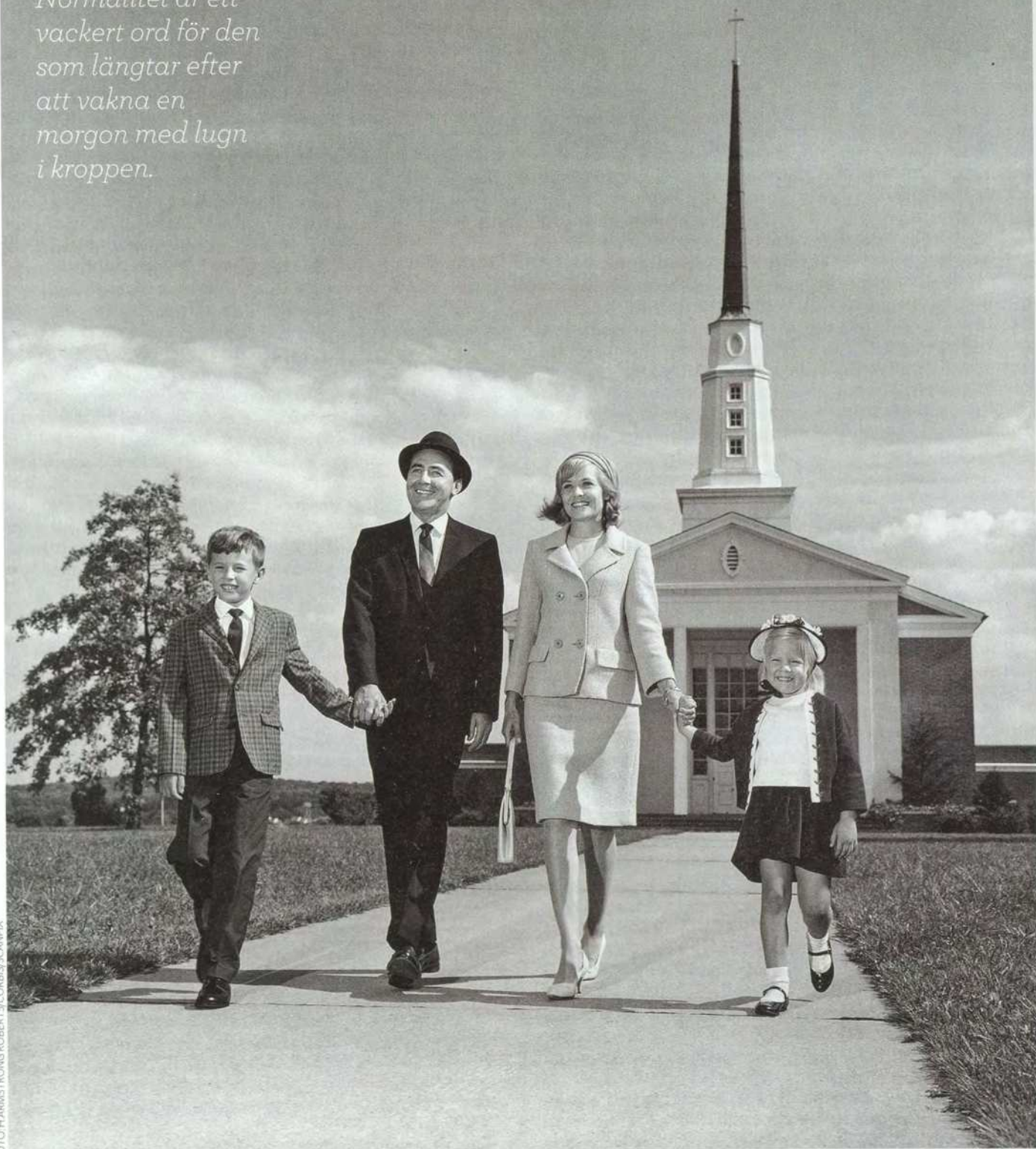
Det finns alltså en viss spänning här, mellan det normala och det onormala, mellan det alldagliga och det unika, och det är inte helt tydligt vilket alternativ som är mest attraktivt, i varje fall inte för Arne Anka. Han är egentligen en ganska vanlig anka i den svenska ankdammen. En sån där anka som förr eller senare kommer att flytta ihop med en kvinna i en trea i en söderförort, få små ankungar och försörja sig som t-baneförare/frilansskribent och på alla sätt och vis leva ett harmlöst och fullständigt normalt liv. Arne tillhör nämligen den stora grupp ankor/människor som kan välja. De som kan flörta med det onormala, leva lite på gränsen, men egentligen aldrig på allvar befinna sig i riskzonen att hamna utanför det som kan kallas normalitet.

>>

DEN FÖRTALADE NORMALITETEN

”

*Normalitet är ett
vackert ord för den
som längtar efter
att vakna en
morgon med lugn
i kroppen.*

För den som står utanför och tittar in, för den som försöker men ibland snubblar, är förkastandet av normaliteten och det normala obegripligt. För dem som inte kan kosta på sig att välja är det svårt att förstå varför ett begrepp som "normal" hamnat i sådant vanrykte. Alla är nämligen inte lika lyckligt lottade som ankan Arne och hans bröder och systrar. För en del ter sig ett normalt liv som en ouppnåelig dröm. Missbrukarna, de hemlösa, dårarna. För många människor är ett normalt liv, ett vanligt liv – en trist kärnfamilj i en trist söderförort och ett trist arbete att gå till varenda grå vardag – lika avlägset som att få ett Nobelpris i litteratur eller huvudrollen i en Hollywoodproduktion. Är det då intressant att tala om vad som är normalt och onormalt? Kanske blev det lättare för dårarna att vara dårar om de inte dessutom betraktades som onormala? Är det kanske direkt skadligt att försöka definiera vad som är normalt – och vem kan egentligen ta sig den rätten? Är inte det ganska förmätet? Rädslan för att diskutera det normala hänger sannolikt ihop med begreppets koppling till begreppet norm. Här råder på flera håll en allvarlig förvirring. Låt mig exemplifiera med en indignerad röst från *Sydsvenskan*. Maria G Francke, nöjeschef, skrev en upprörd tv-krönika våren 2008 med anledning av den uppmärksammade realityserien om klass 9A på Johannesskolan i Malmö: "I matsalen på Johannesskolan i Malmö finns tre skyltar: 'grisfritt', 'vegetariskt' och 'normalkost'. Sma-ka på det. Och inse att ett av problemen måste finnas här. Om man delar upp eleverna i normala och andra redan i matsalen – hur är det då inte i klassrummet?". Här begår Francke det pinsamma misstaget att blanda samman eleverna med maten de tuggar i sig – det är ju inte eleverna utan kosten som är "vegetarisk" respektive "normal". Dessutom, vilket är värre, missar hon att "normalkost" inte är en värderande utan beskrivande utsaga. "Normalkost" betyder inget annat och inget mer än att det är den mat som de flesta barn på Johannesskolan äter. Det betyder inte att den mat som serveras under skylten "normalkost" är att föredra, att det är den kost som skollä-ningen anser att eleverna bör äta eller att den maten är bättre, sundare och mer moralisk än exempelvis den grisfria kosten.

Begreppet "normal" används ofta på exakt det sättet: som en beskrivning av verkligheten. Normalt, det är det som de flesta gör. Äter köttbullar av blandfärs med sås och potatis. Sover på natten. Lever med någon av motsatt kön. Äta gulliga kycklingar men inte gulliga hundvalpar. "Normalt" används alltså som en synonym till "vanligt". Vad som är vanligt och därmed normalt kan ibland vara tämligen kontextuellt och bundet till snäva grupper. Det normala kan ibland vara det som jag och min familj gör – putsa fönster var sjätte vecka oavsett om det behövs eller inte – eller det jag och mina vänner anser. Ibland betraktas det naturliga som detsamma som det normala: Det är naturligt för en kvinna att vilja ha barn och därför normalt. Det är naturligt att somna utan sömntabletter och därför normalt. Forskare har påvisat att måsar är lesbiska och därför är det naturligt och normalt att även människor är lesbiska (och därför bör lesbiska äta sill och måsar få hjälp med inseminering?). När det naturliga dyker upp i relation till det normala är det i allmänhet klokt att dra öronen åt sig. Människor som hävdar det naturliga i samband med det normala är sannolikt ute efter att normera, att påstå något om hur livet bör levas och människor bör handla. En norm kan beskrivas som en regel vilken anger vad som är rätt och vad som är fel. Normer hänger ihop med värderingar, och inte med vad som är naturligt eller normalt. Eftersom normer hänger ihop med värderingar går de inte att verifiera eller falsifiera, en norm är alltså varken sann eller falsk i någon empirisk mening. Det är vanskligt att bevisa att det är rätt att tala sanning och fel att ljuga. Däremot är det fullt möjligt att hävda att sanning har ett högt värde, kanske till och med ett evigt värde,

ett självständigt värde. Lika vanskligt som det är att bevisa att det är rätt att tala sanning är det att hävda att det normala skulle vara normerande, alltså tvingande, att det som de flesta gör och väljer skulle pådyvlas alla.

Å andra sidan är jag tveksam till om det verkligen är så vi tänker om det normala – inte tänker vi väl att det är normalt att tala sanning men onormalt att slå sina barn? När vi diskuterar moralfrågor använder vi oss av andra begrepp. Det är klandervärt, felaktigt, omoraliskt och grymt att slå sina barn, men menar vi verkligen att det är onormalt? Att köra för fort genom ett villaområde, snatta eller hängla med sin chef betraktas väl inte heller som onormalt, trots att samtliga uppräknade beteenden nog bryter mot en och annan norm. Min poäng är att relationen mellan normal och norm inte är självklar, mer

än den rent etymologiska. Man ska som bekant akta sig för att härleda bör från vara: bara för att något är på ett visst sätt innebär det ingalunda att det bör vara på det sättet. Allt-

I en viss typ av kontext förekommer ett i det närmaste maniskt ifrågasättande av "det normala" och av normer, alla normer, urskiljningslöst.

så: Bara för att de flesta lever i kärnfamilj tillsammans med någon av motsatt kön innebär det inte att det bör vara så. De val som de flesta gör är alltså inte normerande för alla. Å andra sidan finns det inte heller någon anledning att förakta majoritetens val. Att välja samma som de flesta, det vanliga, det normala, kan faktiskt vara ett självständigt och fritt val. För en del människor kan det också vara ett svårt val, något som kräver daglig kamp, men som är värd den där kampen: normalitet. Att vara som alla andra. Att försvinna i mängden, massan. Det är också befriande. Normalitet är ett vackert ord för den som längtar efter att vakna en morgon med lugn i kroppen.

Det är också befriande. Normalitet är ett vackert ord för den som längtar efter att vakna en morgon med lugn i kroppen.

Det finns några som höjt sina lansar och röster till det abnormas och galenskapens försvar. Jag skulle vilja påstå att det svenska intellektuella samtalet tagit stort intryck av dem, kanske för stort. I *Vansinnets historia* hävdar Michel Foucault att de förnuftiga, de normala, behöver dårarna. Förnuftet behöver oförnuftet för sin egen definition. Samhället behöver diagnoserna för att definiera det normala och önskvärda. Genom diagnoserna neutraliseras avvikarna, de som stör ordningen, de som bryter mot normerna. De störande elementen måste isoleras, kontrolleras och normaliseras. Enligt Foucault så finns galenskapen i var och en av oss. Skillnaden mellan det avvikande och det normala är, skriver han, "bara skenbar och socialt konstruerad". Vad som är "normalt" och vad som är "avvikande" beteende har, enligt Foucault, förändrats över tiden. Visst låter det fint och liksom tolerant? Det där att alla egentligen är lika galna, eller lika normala, beroende på hur man ser det. Och tolerans är ju bra. Precis som mångfald. Det är bra att vi är olika. Eller hur. Men det gäller att hela tiden vara olik på rätt sätt. Olik på "Forrest Gump"-sättet eller på "Amelie från Montmartre"-viset. Olik på ett ändå ganska behärskat och charmerande sätt. Inte på ett stökigt pissluktande vis. Inte på ett likblekt hålögt sätt. På ett fult och äckligt sätt. På ett skrämmande sätt. (Redan *Betty Blue* är lite över gränsen för att vara charmig, i alla fall mot slutet av filmen.) Det stör. Kanske har Foucault en poäng där.

Jacques Lacan menar, lite i Foucaults anda, att det inte finns någ-

DEN FÖRTALADE NORMALITETEN

ra normala människor. Enligt honom tillhör alla människor en av följande tre kategorier – de är antingen galna, neurotiska eller perversa. Både Rousseau och Churchill skulle falla inom kategorin "galen": Lacan är en av dem som alltid framhållit galenskapens fördelar. Enligt Lacan finns det genialiska galningar som klarat sig utmärkt i livet. Det är inte trots sin psykos som vissa politiker, matematiker, konstnärer eller författare är kreativa utan tvärtom tack vare den. Lacan definierar en galen människa som någon som ger uttryck för en störning i sitt språkbruk. Hon producerar neologismer, skapar ord som inte finns, som är oförenliga med det allmänna språkbruket. Eller så använder hon ord i en betydelse som skiljer sig ifrån den vedertagna. Det finns naturligtvis fler kännetecken på galenskap, men visst är Lacans definition ganska intressant. (Applikerat på svensk politik finner jag dock bara en person som med viss tvekan kvalificerar sig som galning, nämligen Maud Olofsson. Medge att hennes användning av bävermetaforen för några år sedan var något okonventionell – men samtidigt väldigt kreativ. Och visst hade politiken varit roligare med fler sådana kreativa användningar av ord och begrepp.) En avgörande skillnad mellan Lacan och Foucault är hursomhelst att Lacan inte hävdar att galenskapen (eller neurosen eller perversionen) blott är en konstruktion. En annan, icke oväsentlig, skillnad är att Lacan inte talar om de normala och de andra (alltså de vansinniga/galna). Enligt Lacan existerar inga normala människor. Neurotikerna är mer socialt accepterade än de galna och de perversa, men normala, nej, det kan de inte berömma sig om att vara.

Jag tror, som Lacan, att ett visst mått av det han kallar galenskap ibland är en fördel. Hans definition av galenskap är ju inte heller särskilt skrämmande: den sortens galenskap kan nog de flesta författare, konstnärer, akademiker och andra kreativa människor ha behov av. Samtidigt ska vi vara försiktiga med att romantisera. Det blir för enkelt att hävda att "inte existerar några normala människor" som Lacan gör. Lika förförande enkelt är det att påstå att "galenskapen finns i var och en av oss" som Foucault gör. Den sortens påstående kan tyckas toleranta och vidsynta, förstående och inkluderande, men fritar samtidigt från ansvar. Människor som lever utanför det normalas gränser, inte genom egna val, utan på grund av psykiska sjukdomar eller missbruk, behöver hjälp att ta sig tillbaka till ett normalt liv. Ett normalt liv betyder i sammanhanget varken mer eller mindre än ett fungerande liv, ett ordnat liv. Ett liv med bostad, mänskliga stadigvarande relationer, ekonomisk trygghet och någon form av meningsfull sysselsättning. Just de komponenterna tillhör de grundläggande mänskliga behoven, och kanske skulle man kunna räkna dem som tillhörande någon form av normalitet? Normaltillståndet för en människa borde ju vara ett tillstånd där hon klarar av att fungera som människa, på ett ganska grundläggande plan, varken mer eller mindre.

Det finns naturligtvis både bra och dåliga uppfattningar om vad

Lagom tossig.

som är normalt liksom det finns bra och dåliga normer. En del normer är verkligen förtryckande. En del normer hindrar människor från att vara fria och lyckliga och leva det liv de är ämnade att leva. Samtidigt finns det en hel massa goda normer, normer som hjälper människor att leva bra liv, normer som hindrar människor från att göra destruktiva val och fatta dåliga beslut. Självfallet måste både begreppet normalitet och olika normer diskuteras, vändas och vridas på och också ifrågasättas, men det är viktigt att komma ihåg att normer är något grundläggande i mänskligt liv och mänsklig gemenskap. Varje människa bär på en moralisk identitet som består av de normer, principer och värderingar hon gjort till sina. Individens moraliska identitet vägleder henne i hennes beslut rörande stort och smått, hjälper henne att navigera i den ibland ganska svåra uppgiften att vara människa. Varje mänsklig gemenskap kräver också normer, vi måste helt enkelt komma överens om hur vi ska vara mot varandra i vår grupp. Livet blir så mycket enklare när man vet vad som gäller – och det är inte förrän man vet det som man kan välja att följa överenskommelsen eller bryta den. Det inger ett visst mått av trygghet.

”
*Men det gäller
att hela tiden vara
olik på rätt sätt. Olik
på "Forrest Gump"-
sättet eller på "Ame-
lie från Montmartre"-
viset. Olik på ett än-
då ganska behärskat
och charmerande
sätt. Inte på ett stö-
kigt pisslukande vis.*

I boken *Jag vill inte dö, jag vill bara inte leva* beskriver jag hur det är att leva som bipolär, eller som det tidigare kallades, manodepressiv. Den diagnosen kvalificerar sannolikt mig som onormal, kanske till och med som galen i någons ögon. I samband med att boken blivit uppmärksammas i en rad tidningar har ett antal personer med samma eller liknande diagnos – olika typer av bipolära och affektiva sjukdomar – hört av sig till mig. Med några undantag är det människor med prestigefyllda yrken, högpresterande och kreativa. Med några av dem har jag fört diskussioner om just normalitet, om stigmat som omgärdar psykiska sjukdomar. Skulle det vara lättare om det betraktades som "normalt" att ibland gå in i maniska tillstånd? Slungas in i bottenlös ångest? Känna en nästan obetvinglig lust att flyt allt? Ibland är normaliteten och en önskan om att trots allt vara en del av detta normala det som faktiskt är räddningen. Det hade sannolikt inte varit lättare att vara galen om det betraktades som normalt. Jag tror att det skulle varit värre, svårare att klänga sig fast i verkligheten och vardagen. Därför tror jag att det är viktigt att försvara normaliteten och hålla dörren öppen för ett normalt liv också för alla dem som av olika anledningar ibland har svårt med det där. Det vanliga. Det normala. Drömmen om att passa in. Att vara som alla andra. En anka bland andra ankor i den svenska ankdammen.

Ann Heberlein är teologie doktor i etik, verksam vid Stockholms universitet.

Den brittiska underklassen har blivit berövad de traditioner som skulle kunna skapa struktur och mening i en tillvaro av våld, missbruk och lidande. Välfärdssamhället har skapat snarare än löst en mängd problem, menar **Anthony Daniels**.

Av Johan Lundberg

»All solidaritet har försvunnit«

Det är svårt att läsa Theodore Dalrymple, eller Anthony Daniels som han egentligen heter, utan att få associationer till hur det skulle vara om Edmund Burke (1729–1797) hade återvänt till jordelivet, drygt 200 år efter sin död, bara för att konstatera: Vad var det jag sa? Var det inte precis detta jag varnade för i min kritik av Jean-Jacques Rousseau och av de idéer som var vägledande för franska revolutionen?

Enligt Rousseau gör människan spontant det goda, vilket i synnerhet gäller de fattiga, utbildade och förtryckta, vilka han ansåg hade närmare till godheten än företrädarna för de dåtida normsystemen. "Människan är född fri, men överallt är hon slagen i bojor", skrev han i *Om samhällsfördraget* (1762).

Burke ville tvärtemot Rousseau framhålla osjälvishetens och självbehärskningens dygder, vilka han såg inkarnerade i kristendomen och i det dåtida gentlemannaidealet. Först när individen formas via litteratur, konst, religion och etikettsregler, kan hon utveckla samhället i mildhetens och förnuftets anda. Via underförstådda regelverk baserade på epokers samlade förnuftskapital kan individen skolas till att undvika våld och tvång i relationer med andra människor. Burke kritiserade Rousseau för att denne ville skapa en individ som agerade impulsivt, var självömkande och berövad vanor, fördomar och ärvda principer.

Och Anthony Daniels målar i sina böcker upp interiörer från den brittiska underklassen, där inte minst unga kvinnor är de stora förlorarna i en värld där alla tycks agera impulsivt, är självömkande och fullkomligt berövade de vanor, fördomar och ärvda principer som sannolikt skulle ha kunnat skapa struktur och mening i en tillvaro som nu är mer eller mindre kaotisk med våld, missbruk, kriminalitet, psykiskt lidande och ständigt kraschande relationer.

Efter att för några år sedan ha dragit sig tillbaka från ett helt yrkesliv som läkare, delar Anthony Daniels nu sin tid mellan en gård i Sydfrankrike och den idylliska lilla staden Bridgnorth, dit han nyligen flyttat från Birmingham. Daniels tog

sig pseudonymen Theodore Dalrymple eftersom han tyckte att namnet passade på en giktbruten, otidsenlig moralist som med bedrövelse tittar ut genom fönstret på sin Londonklubb och beklagar sig över tillståndet i världen. Själv har dock Daniels tillbringat mer tid med den brittiska underklassen än de flesta andra engelska författare och krönikörer, och definitivt mer tid i den engelska slummen än på klubbar i London. Under de sista decennierna av sin yrkeskarriär arbetade han som läkare och psykiatriker bland Birminghams mest utsatta – på fängelser och i förslummade förortsområden.

När jag några dagar före jul besöker Daniels i hans charmerande 1700-talshus, beläget bredvid den gamla kyrkan i Bridgnorth, är det självklart att kommentera den totala bristen på moderna byggnader i staden, vilken framstår som den närbelägna industristadens Wolverhamptons direkta antites.

Jo, visst är det ett medvetet val att flytta till ett samhälle som har lyckats överleva såväl Luftwaffes bombningar som de följande decenniernas moderniseringar. Det medger Daniels och faller ut i en lång, affekterad betraktelse över efterkrigstidens förstörelse av stadskärnor, vilket även inbegriper Stockholm. Och han berättar att han hoppas få tid att ge ut en arkitekturbok med endast fotografier. En bok där man helt utan vidare kommentarer kan visa det svart på vitt: Detta blev konsekvenserna av modernitetens ivrarnas förstörelselusta!

Johan Lundberg (JL): Jag tycker ändå att det är svårt att förstå varför så många kulturskribenter och arkitekter blir så extremt provocerade, om man föreslår att man borde bygga på detta 1700-talsmässiga sätt även idag. Jag menar, om det nu är så att folk bevisligen tycker om att bo så här och är beredda att betala för det...

Anthony Daniels (AD): Men problemet är att om man bygger så här, så ser dessa människor det som en form av kapitulation. Det visar att vi idag inte är bättre än man var förr. Och det är en alltför bitter sanning. Det innebär ett ifrågasättande av modernitetstanken som sådan.

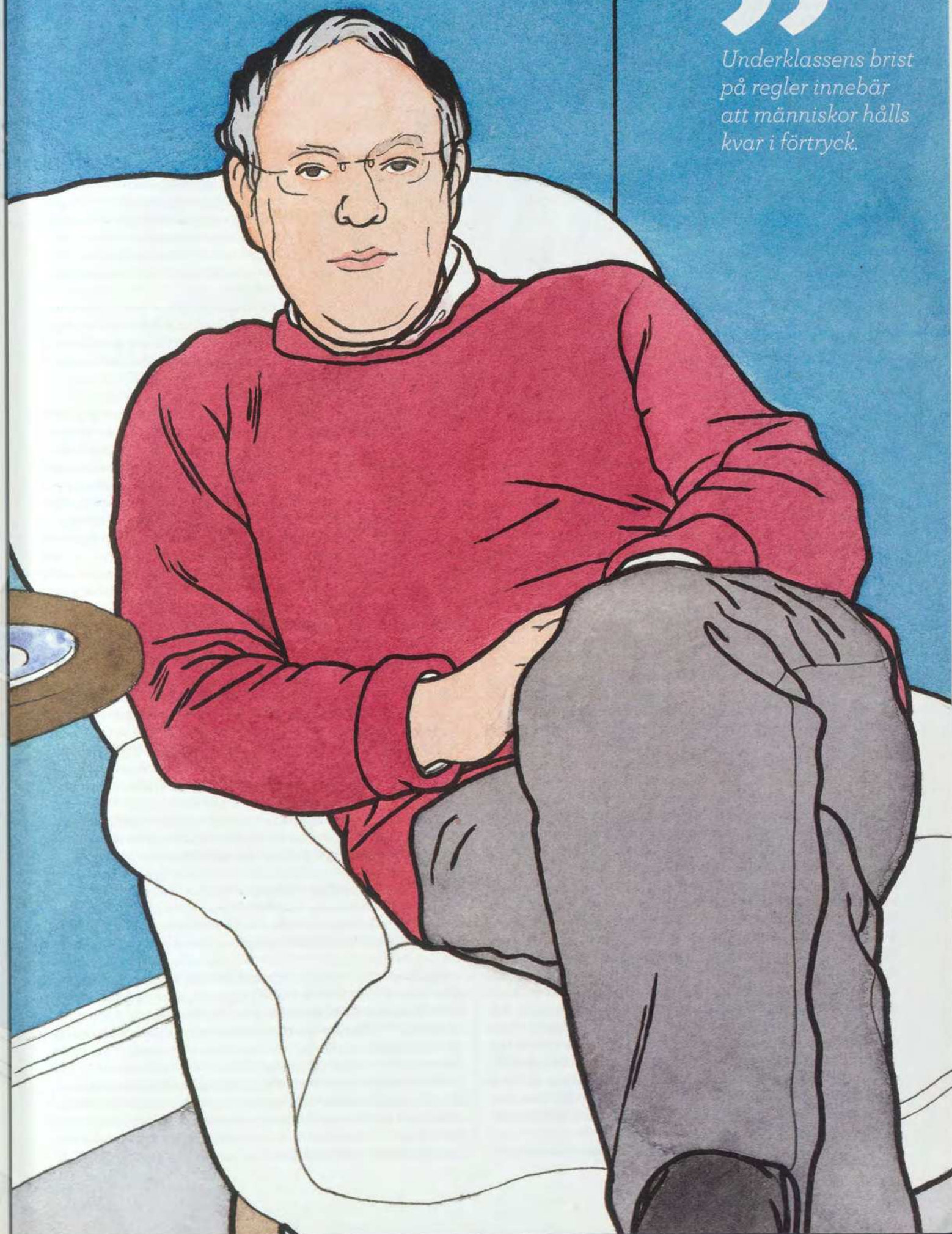
JL: Du återkommer ofta till idén att det är den liberala intelligentians idéer som liksom sipprat nertill »

Vad vi fått är individualism utan individualitet. Vilket är fullkomligt i överensstämmelse med de kommersiella aktörernas behov, nämligen att vi blir individer genom att konsumera.

”

*Underklassens brist
på regler innebär
att människor hålls
kvar i förtryck.*

underklassen. Det är en snygg metafor. Men vilka är de här idéerna som medfört att underklassen förblivit orörlig? Och vilken roll spelar modernismen i den här processen?

AD: Ja, medelklass-intelligenti-ans attacker på till exempel familjen, har, menar jag, fått djupt destruktiva följder, till exempel att det i slummen idag nästan inte lever några barn med både mammor och pappor. Och detta beror inte på några idéer och värderingar som har fötts hos de fattiga själva. De har aldrig tagit initiativ till eller ens gått i några demonstrationståg mot äktenskapet eller mot familjen, utan idéer som dessa härrör uteslutande från de välutbildade – från liberala intellektuella och deras fascination för utopiska samhällsmodeller. Ja, alla reformer med denna sorts syften och bevekelsegrunder, menar jag, har på det hela taget gjort världen sämre.

Jag skulle vilja påstå att den traditionellt religiösa synen på livet var mycket mer realistisk än dagens sekulariserade. Inom ramen för våra traditionella religiösa föreställningar och värderingar accepterade man att jordelivet var imperfekt; man såg tillvaron här och nu som kantad av problem. Och det gällde även för familjen och äktenskapet. Att förstå och att acceptera att livet inte är perfekt är nödvändigt för att utveckla både lycka och dygder.

Om vi ser till frågan om modernitetens roll i detta så: Ja, det handlade tveklöst om ett aktivt hat mot det förflutna. Mot hur livet generellt sett gestaltade sig förr i tiden. Vilket fick konsekvenser även rent arkitektoniskt. Birmingham har förvisso aldrig varit någon vacker stad, men där fanns tidigare ett visst mått av storslagenhet. Den chefsarkitekt som bar det största ansvaret för stadens förändringar under 1970-talet hade dock som ambition att förstöra varje byggnad före 1950.

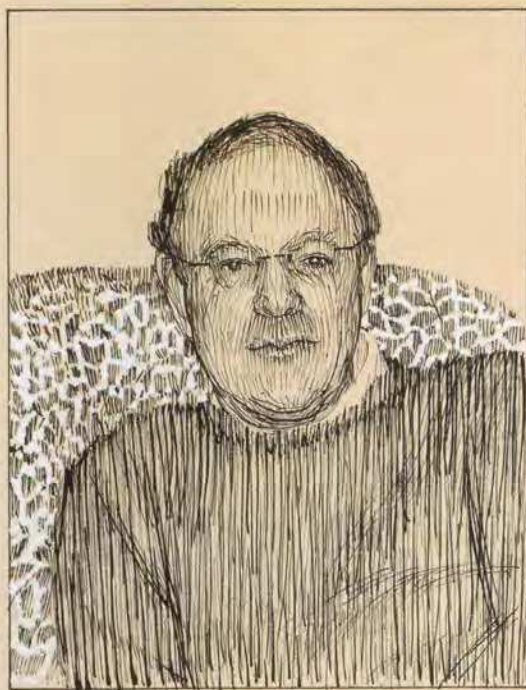
JL: Och vilka har konsekvenserna blivit?

AD: Ja, naturligtvis först och främst att folk lever i en värld av fulhet. Jag är verkligen ingen beundrare av graffiti, men så mycket ser jag som att man genomgående väljer ut de allra fulaste byggnaderna att klottra på. Det handlar om reaktioner mot fulhet och mot en ogästvänlig miljö, vars tillskyndare inte sett någon principiell skillnad mellan mänsklig gemenskap och myror i en stack.

Det första problemet var att man helt enkelt överbetonade idén om en ständig progression och utveckling inom arkitekturen, tanken på att det nya alltid överträffar det gamla och att det förflutna därför aldrig är värt att kopiera. Det andra problemet var att man hade en instrumentell uppfattning om boendet – man förstod inte att det faktiskt spelar roll hur saker ser ut. När man till exempel insåg att folk kanske behövde ett socialt liv också, så trodde man att det kunde lösas enkelt med att man bara byggde ett nytt köpcentrum.

JL: För att återvända till resonemanget om den intellektuella medelklassen: Något som slår mig när jag läser det du skriver, är det här med normalitet. Det finns inte minst bland intellektuella en aversion mot de värderingar som traditionellt brukar förknippas med borgerskap och medelklass. Det normala anses förtryckande och ses politiskt som någonting som bör bekämpas. På vilket sätt har en sådan attityd blivit destruktiv?

AD: Den idé som har dominerat har varit att det faktum att någon-

”Materiell fattigdom är inte orsaken till folks misär.”

ting uppfattas som normalt innebär ett underförstått krav, vilket tvingar folk att leva på ett visst sätt. Om vi ser på tidigare generationer engelsmän så var de konventionella, men detta uteslöt inte att det fanns en hel del excentriker. Det paradoxala är att vi genom att göra oss av med idén om normalitet, också har gjort oss av med excentrikerna. Det räcker med att se vad som händer om man ger uttryck för en i dagsläget excentrisk åsikt som att ogillade popmusik och sport. Då uppfattas man och utmålas som i det närmaste en avfälling från människosläktet.

Vad vi fått är individualism utan individualitet. Vilket är fullkomligt i överensstämmelse med de kommersiella aktörernas synsätt, nämligen att vi blir individer genom att konsumera.

Det är som med tatueringar. Den som uppfattar det som ett tecken på individualism att tatuera en fjärril på baken, är ju i själva verket bara osäker i sin individualitet. Det man visar är framför allt att man li-

der brist på fantasi och kvickhet – på samma sätt som de konstnärer och konstkritiker som ser originaliteten som ett överordnat estetiskt värde.

JL: Det finns också en idé om underklassen som mer autentisk och ärlig än medelklassen. Man ser till exempel både i populär och seriös kultur brottslingen som en existentiell hjälte. Mördare anses stå närmare vissa existentiella kärnfrågor än en yrkesarbetare. Och kärnfamiljen beskrivs genomgående som ett helvete – och man påpekar ideligen att den farligaste platsen att befinna sig på för en kvinna är i familjen.

AD: Ja, det är förvisso sant att de flesta mord begås i hemmet och av männen i familjen. Men därav följer inte att bara för att man gör sig av med äktenskapet som institution så försvinner våldet i relationer.

JL: Nej, kärleken är inte enkel att hantera. Så fort det handlar om starka känslor, riskerar vi att hamna i våldsamma situationer. Camille Paglia har ju tagit upp detta, att minst lika mycket våld finns i homosexuella relationer som i heterosexuella.

AD: Ja, man kan inte blunda för att till exempel olika former av svartsjuka är en extremt vanlig orsak till mäns våld mot kvinnor. Och att svartsjuka är vanligare i promiskuösa relationer än i icke-promiskuösa.

Istället för att uppfatta äktenskapet och de värden som traditionellt sett förbundits med äktenskapet som ett värn mot promiskuitet och svartsjuka, har man med en till besatthet gränsande intensitet fortsatt att kritisera äktenskapet därför att det bygger på hyckleri.

Hyckleri har blivit vår tids värsta skällsord. Men strävan efter att eliminera hyckleri från våra liv är just ett exempel på dessa utopiska ideal som gör större skada än nytta. Hyckleri går inte att eliminera med mindre än att man avskaffar alla regler överhuvudtaget. Jag skulle vilja påstå att vi alla måste vara mer eller mindre hycklande för att överhuvudtaget klara av att leva.

Men att säga något sådant som att äktenskapet och de värderingar som traditionellt varit förknippade med äktenskapet har fungerat som ett skydd mot våld, det går emot vår tids idéer om att ingen hämsko bör finnas för individen att utvecklas på precis det sätt som hon eller han finner lämpligast.

JL: Du påpekar ofta att de personer som du mött i din praktik aldrig fått några råd om hur de bör leva.

AD: Det är riktigt. Det kan vara så absurda situationer som den jag beskriver i min senaste bok, *Not With a Bang But a Whimper*, att en mycket ung kvinnlig mördare, till vars rättegång jag var inkallad som expertvittne, välkomnade tiden i häkte och fängelse just för att det var första gången i hennes liv som hon levde i en värld av strukturer och tydliga gränser, av ordning och reda.

Tyvärr har dock rädslan för att kränka utsatta människor tagit sig uttryck i att ingen vill ge unga kvinnliga mammor i slummen olika råd för att försöka ta sig bort från en i grunden destruktiv miljö, till exempel rådet att inte gå ner på den lokala puben och träffa ytterligare en kille av exakt samma sort som de tidigare träffat och som gjort dem med barn och sedan övergivit dem.

Jag har istället försökt att få dem att inse att de själva bär ansvaret för sina liv, att de kan göra något åt sina situationer, genom att till exempel utbilda sig och i görligaste mån bryta sig loss ur de destruktiva miljöerna. Något som påfallande sällan har fallit dem in, eftersom ingen i deras närhet någonsin yppat en sådan åsikt. Att hävda att det finns anledning att följa vissa gammaldags moraliska regler uppfattas nämligen som förtryckande. Men i själva verket är det precis tvärtom. Underklassens brist på regler innebär att människor hålls kvar i förtryck. Deras positioner på samhällets botten cementeras.

JL: Jag gillade i synnerhet din analys i *Not With a Bang But a Whimper* av Ibsens *Ett dockhem*, där du lokaliserar någon sorts ursprung till de här idéerna.

AD: Ja, man förstår verkligen varför Ibsen har överlevt in i vår tid. Nu kan man förvisso inte blunda för att det fanns rent estetiska skäl till detta, att Ibsen var en verkligt stor dramatiker. På 1800-talet är det väl bara Strindberg och Tjechov som kunde mäta sig med Ibsen?

JL: Jag sätter nog Ibsen före Strindberg rent konstnärligt...

AD: Ja, men samtidigt kan man inte bortse från att hans popularitet beror på att han mer än någon annan samtida dramatiker föregriper de idéer vi ser runt oss idag. Ibsen var ju inte alls lika besatt som Strindberg när det gäller kvinnofrågan som sådan. För Ibsen var den riktigt viktiga frågan huruvida man levde ett sanningsenligt liv, bortom hyckleriet och bortom konvensen, eller inte. Det viktiga var inte så mycket att propagera för vissa specifika politiska idéer, såsom kvinnofrigörelsen.

När Nora lämnar sin man Torvald och deras tre barn i *Ett dockhem* frågar Torvald om hon inte har några skyldigheter gentemot sin man och sina barn, varpå hon replikerar att hon har en minst lika stor skyldighet mot sig själv. Hon säger att hon inte längre är beredd att acceptera andras åsikter om hur hon bör leva, utan att hon själv måste tänka ut hur hon ska inrätta sitt liv och själv komma fram till sina egna svar – utan att konsultera diverse böcker.

Har man kommit i kontakt med hundratals människor som övergivits i sin barndom av en eller två föräldrar av just de skäl som Nora anger, så är det svårt att se Ibsens drama utan att uppröras. Vad det handlar om är inte i grunden kvinnors frigörelse utan något mycket större och viktigare, det är ett partitagande för ett slags universell egoism som vi idag ser frodas runt oss.

Och i *Gengångare* fortsätter Ibsen på samma linje. Att Oswald har blivit sjuk i den syfilis som slutligen dödar honom beror naturligtvis inte på att fadern eller han själv har levat ett promiskuöst liv. I Ibsens drama beror könssjukdomens spridande uteslutande på de gamla tidernas värderingar som ligger till grund för äktenskapet, alltmedan Oswalds icke-borgerliga livsföring i Paris, där man låter tillfälliga känslor och lustar styra, framställs som en väg till lycka och friskhet.

JL: Du påpekar i din förra bok, *In Praise of Prejudice* att vi idag ser alltför negativt på fördomar? Är det inte exakt den sortens fördomsfrihet som Nora företräder, som du kritiserar – just detta att hon själv vill komma fram till det bästa sättet att leva, oberoende av de erfarenheter som tidigare generationer har gjort?

AD: Kritiken mot fördomar underförstått att det vore bättre om jag

gick ut varje dag med ett fullkomligt tomt medvetande. Vilket naturligtvis skulle få katastrofala följder. Men jag såg det dagligen i min praktik som läkare. Kvinnor kom blåsagna, och jag ställde frågan om de inte hade kunnat ana att det skulle sluta på det sättet med en man som exempelvis har ordet HATE tatuerat på knogarna. Varpå de genomgående svarade att de inte hade velat döma någon på förhand.

JL: Men många fördomar är väl ändå destruktiva?

AD: Ja, självklart, men så är även förnekelsen av många fördomar. Himmler menade ju att det var bra att övervinna folks fördomar mot massmord, men en sådan fördom är naturligtvis ändå rätt bra om den upprätthålls.

JL: Och i tidigare generationer: Kan man säga att det var bättre innan det började ses som ett självändamål att vara fördomsfri? Jag tänker på till exempel din pappa: han kom från väldigt enkla förhållanden. Hur skilde sig den situation som han befann sig i då, som ung – i början av seklet – från den situation som dagens underklass befinner sig i?

AD: Det var mycket enklare att klättra upp ur fattigdom på den tiden, eftersom medelklassen och överklassen då hade utvecklat ett större mått av ledarskap. När han gick i skolan i Londons slum tvivlade inte lärarna på att förmedla traditionella kunskaper i matematik, historia, latin och så vidare till barnen. Och man tog egentligen ingen hänsyn till vilken miljö som barnen kom från. Det viktiga var vad de uträttade. Lärarna trodde verkligen på vikten av undervisningen, på att det fanns ett inneboende värde i det som de lärde ut.

Idag finns mycket mer av relativism. Det anses inte finnas något rätt och fel i språket. Att påstå att till exempel en invandrare uttrycker sig felaktigt anses kränkande, vilket gör att man inte lär ut språket korrekt, med följd att de som befinner sig på botten förblir på botten. Dessa människor vet att kulturen de lever i är destruktiv, men de erbjuds aldrig några egentliga alternativ. Det gör att de har svårt att utveckla vettiga intressen för någonting överhuvudtaget.

JL: Som nyutexaminerad läkare jobbade du även utomlands, i utvecklingsländer som Tanzania och Nigeria. Hur skilde sig situationen där från situationen bland de utsatta i Storbritannien?

AD: Jag upplevde att det i till exempel Tanzania fanns en mycket större värdighet och självrespekt än hos folk i Europa. Man kan se på något så till synes simpelt som hur man klär sig. Afrikaner anstränger verkligen för att klä sig snyggt trots sina små resurser. Jag skulle vilja hävda att man under en timme i England ser mycket mer ohövlighet uppträdande än vad man erfär under flera veckor i Tanzania. I England finns mycket mer av apati, mycket mer av håglöshet, andlig tomhet och kulturell misär.

Materiell fattigdom är inte den primära orsaken till folks misär. Själva idén om att de sociala problemen i dagens England härrör från ekonomisk fattigdom är ren nonsens. När jag var ung så lagade min mamma alltid våra strumpor. Det finns det ingen som gör längre i England. Det finns inget behov av det. Alla är betydligt rikare idag än vad vi var en generation tillbaka om vi ser till konsumtion. Men mentalt, andligt och psykologiskt är vi betydligt fattigare idag.

Enligt nya undersökningar har 80 procent av alla engelska barn egen tv på rummet men bara knappt 40 procent har en pappa hemma och ungefär lika många barn äter aldrig mat tillsammans med någon annan person i hemmet. Frågan är vilka värden vi därmed förmedlar. Jag skulle vilja påstå att denna sorts statistik visar att vi inte alls lever så bra som vi har förutsättningar att göra.

JL: Hur tror du att den här situationen och de idéer som du kritiserar kommer att påverkas av den rådande lågkonjunkturen?

AD: Det är ju inte länge sedan man hade fått för sig att vi äntligen hade nått en period av evig ekonomisk tillväxt. Och regeringen har agerat därefter. Jag har alltid menat att ett samhälle med stora statliga välfärdssystem är extremt sårbart vid lågkonjunkturen. Man har helt enkelt skapat en situation där alla former av social solidaritet har försvunnit. Det finns inga alternativa välgörenhetssystem och inget civilt samhälle som kan träda in när statens ekonomi dräneras. Bristen på alternativa skyddsnät innebär att det blir de fattigaste som kommer att drabbas hårdast. ■

Carl Johan

Ljungberg är stats- och litteraturvetare. Han har studerat i Stockholm och Washington. Han blev Ph D i Politics 1983 och var därefter vid Timbro och City-universitetet fram till 1996. Numera är han verksam som frilansjournalist och som författare, däribland till en monografi om Sven Fagerberg.

När medeltiden blev högsta mode

På 1800-talet blev den gotiska stilen populär, vilket visar att arkitekturen inte måste vara ett enkelt uttryck för sin tids ideal.

Gotikens framgångar berodde till stor del på arkitekten

Augustus Pugin.

Av Carl Johan Ljungberg

Att ny arkitektur måste uttrycka sin tids ideal är inget givet. Varför skulle annars äldre stilar på 1800-talet formligen ha trängts med varandra i länder vars ekonomi sköt fart? Varför skulle det viktorianska England, mitt i sin industriella prägel och sin tro på det moderna, ha låtit en så pass historisk stil som gotiken prägla sin skönhetsnorm och sitt byggande?

En gotisk medeltidsanda bar inte bara upp många av 1800-talets engelska katedraler och kyrkor, utan också dess slott, universitet och offentliga byggnader, likaså skolor, järnvägsstationer och privathus. Om valet av norm rädde länge gott samförstånd.

Gotik som term hade myntats på 1400-talet av italienaren Lorenzo Villa, som namn på en barbarisk stil, påstått skapad av tyskarna. I det klassicistiska Italien skyddes gotiken därför som underlägsen och främmande. Senare fick termen "gotik" positiv laddning, och kom att förknippas med det sätt att bygga som rädde i kristenheten.

Hur blev då gotiken viktoriansk norm? Kanske hade det inte bara med arkitekturens inre drag att göra, utan med det bredare och vagare fenomen som kallas tidsanda. En generation, trött på kall förnuftstro, politiskt våld och revolutioner sökte sig till en tid då fred rått och kyrkan haft stöd av flertalet. Till omsvängningen från en tidigare klassicism medverkade filosofer, estetiker och litteratörer. En mer komplex uppfattning uppkom; en viss idyllisering var det pris man fick betala.

Att de gotiska principerna, om man kan kalla dem så, blev så populära kan till stor del tillskrivas en herre som för många svenska läsare lär vara okänd. Han bar namnet Augustus Welby Northmore Pugin och levde 1812–1852. Arkitekten Pugins släkt var fransk med rötter i Schweiz. Han föräldrar hade flytt undan kaoset efter 1789 och fadern verkade till sin död i England som arkitekt. Familjen kände exilens vanda; man kan tala om revolutions-skräck. Samtidigt antog det gamla landet och den roll man spelat där drag av förlorat paradiset.

Den unge Pugin visade tidigt talang (han lär vid nio års ålder ha gjort ritningar till sin första kate-

dral), och tog som enda barnet något lillgammalt efter faderns yrke och livsstil.

Pugin gick aldrig i teknisk skola eller vid någon konstakademi. Hans utbildning var praktisk, och startade i faderns ritkola, inrymd i det hem som också var arkitektkontor. Metoden passade familjens små tillgångar men också Pugins temperament. Han handlade spontant och avskydde systematik. Mest genom att se och teckna av befintliga byggnader vände sig Pugin vid att tänka som en arkitekt, i rum och volymer, i linjer och färger.

Det Pugin tidigt gillade var den gotiska stilen. Man kunde tro att äventyret lockade, att han som pojke drömde om belägrade fästningar, tornerspel och riddarromantik. Det var ju Ivanhoes och Waverleys tid. Med sitt känsloladdade sätt drogs dock Pugin till gotiken mer som till en förälskelse, utan att veta varför. Och det som tilltalade honom var inte äventyret, utan atmosfären hos gamla kyrkor och kloster. Han litade på sin instinkt, och tålde ingen motsägelser. Energiskt sökte han upp gotiska kyrkor, "läste" dem som en bok, tog in deras särdrag och ritade av detaljerna. Så gick han först i föräldrarnas sällskap igenom den engelska gotiken, senare också den franska, belgiska och tyska. Han såg det som den bästa tiden i sitt liv.

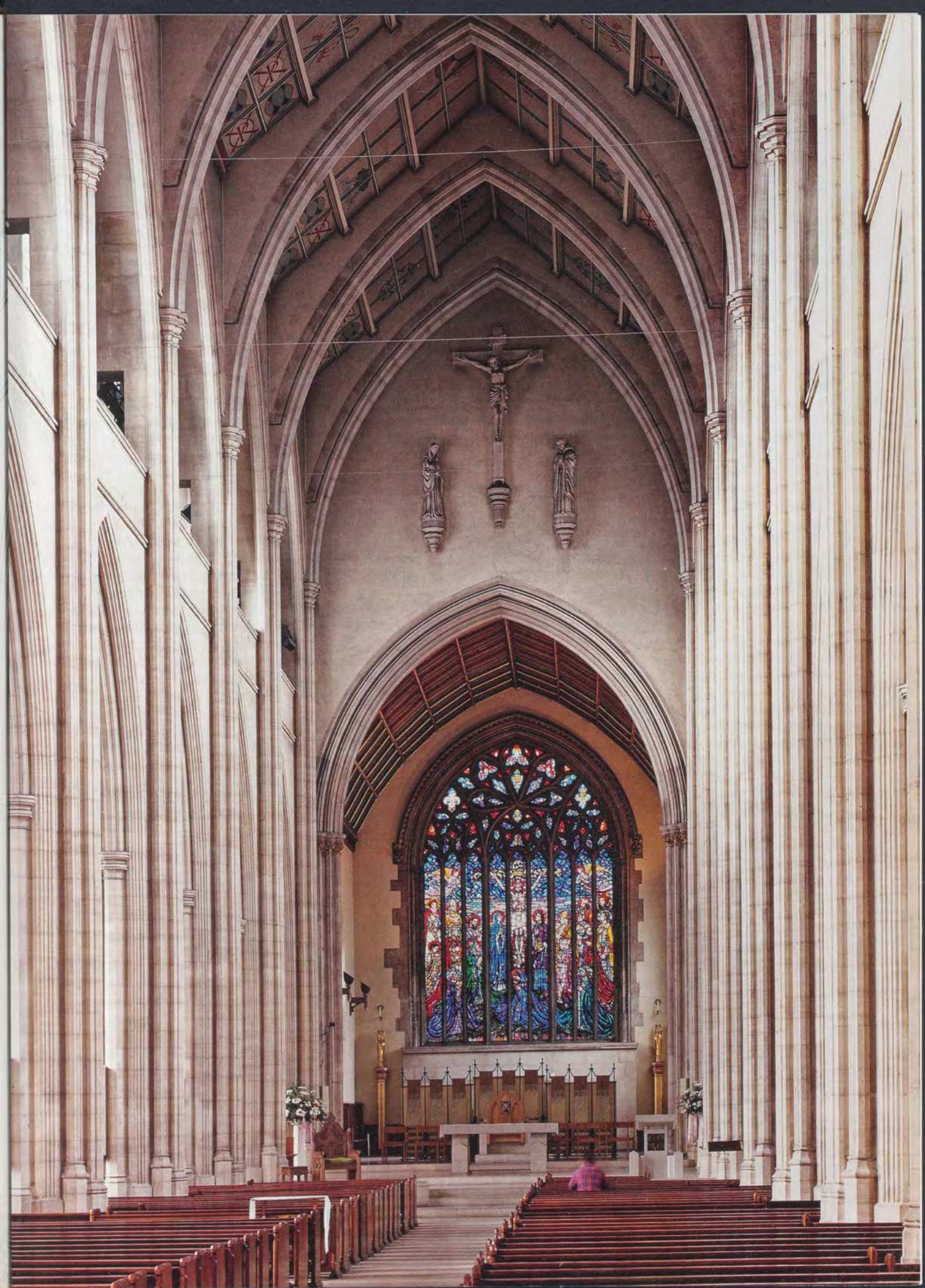
Barndomsmiljön var inte allvarstygnd, snarare bohemisk och med viss känsla för det teatraliska. Familjen bodde i en del av London som då inte ansågs helt respektabel, en där skådespelare och cirkusartister höll till. Det var en delvis normbrytande miljö (som senare skulle hysa de kända Bloomsbury-bohemerna) och där det låg i luften att iaktta, ifrågasätta och infånga nya impulser. Den unge Pugin kom en tid att arbeta vid teatern som dekoratör. Kravet att skapa effekter och illusion beredde honom för arkitektyrket.

Det man sysslade med i ett dåtida arkitektkontor var förstås olik teatern. Men även där kunde arbetet på ett smått svindlande sätt variera. I frånvaro av en riktig marknad för inredning, möbler och byggmaterial tvangs den som skulle rita en byggnad själv experimentera och vid behov själv produ-

>>

St. George's Cathedral i London byggd 1848, ritad av Augustus Pugin.

FOTO: AGK-IMAGES

cera vad som felade. Att korrekt utforma detaljer, möbler, väggbeklädnad och fönster liksom söka upphantverkare och avtala med underleverantörer var lika mycket del av uppdraget som själva grundritningen. Pugin skulle till exempel snart ge sig på att skapa det slags fönsterglas som lämpade sig för medeltidsstilen i hans byggnader.

I en ännu bildfattig tid måste beställare av byggnader hämta sin inspiration någonstans ifrån. Behovet möttes, förutom av befintliga byggnader, av de illustrerade tidningar som började bli vanliga. Pugin gav dessutom själv ut böcker där såväl äldre hus och miljöer som tänkta sådana fanns på bild och kommenterade. På det sättet skapades en marknad och en efterfrågan på arkitekttjänster. Att tidens bokverk ofta var välgjorda och använde förbättrad reproduktionsteknik höjde värdet.

Det vilar för oss något vurmigt, i varje fall alltför estetiskt över tidens svaghet för medeltiden. Excentriskt gav man sig på gamla byggnader för att rita av eller kopiera deras detaljer, borrade, sågade och tog vid behov med sig provstycken för att se hur de var gjorda. Något fornminnesskydd fanns knappt, och inte så få klenoder skadades. Intresset var dock inte bara negativt. Det innebar att synen på gotiken fördjupades och istället för att stelt imitera började fler människor inse dess möjligheter. En bidragande drivkraft var att de franska revolutionärerna sökt förstöra eller vandalisera sitt lands byggnadsminnen, som påminde dem om det avskydda kyrko- och adelsväldet. Nu uppkom en motreaktion av stegrad pietet och historieintresse, också i andra länder i Europa.

I Frankrike drev den kände Eugène Viollet-le-Duc sina restaureringsarbeten. I Tyskland sökte man fullborda den sköna Kölnekatedralen. I England fann sir George Gilbert Scott utlopp för motsvarande intressen. I det vildvuxna sökandet efter förebilder som sådana projekt ingav uppkom åtminstone ett nytt yrke, och en människotyp: antikvarien. Efter den originelle huvudpersonen Oldbuck i Walter Scotts roman *Fornforskaren* från 1816 kallades dessa personer för "Oldbucks" och antogs studera gotiken sten för sten, grävande i kryptor eller klättrande i kyrkspiror. Typen med dess drag av arkeolog, samlare och självlärd konsthandlare verkade inte gjord för att utvecklas. Pugin däremot, som från början också tyckts som en sådan vurmare, mognade i sin konst och gjorde alltmer personliga, fria tillämpningar av medeltida byggnadsprinciper.

Men en aldrig så hängiven arkitekt behövde praktisk möjlighet att pröva sina krafter. Det betydde att få kontakt med förmögna mecenater, att locka energiska beställare. Pugin hade här god framgång. Han vann deras öra som hade råd att anlita honom, ofta personer med både gods och ärvda pengar. Den viktigaste av dessa gestalter skulle bli den unge earlen av Shrewsbury. Han var katolik och kallades "miljonärshelgonet" på grund av sin omfattande välgörenhet.

Shrewsbury kände inte bara att de fattiga behövde hans hjälp. Som troende såg han också vad skapande av nya sakrala byggnader kunde betyda för att väcka människors religiösa impulser och stärka deras band till sin hemtrakt. Shrewsbury hade vid ett års ålder förlorat sin mor, och tagits omhand av religiösa släktingar. Då han vid sin brors oväntade död fick arva titeln och en stor förmögenhet, tog han chansen att förverkliga sina drömmar. På hans ärvda gods, Alton Towers, fanns då han övertog det en blandning av indiska tempel och pagoder, likaså en modell av Stonehenge. Stilen var konventionell, präglad av Walter Scotts *Ivanhoe*, och på godset bodde till och med en blind harpospelare. Prinsessan (senare drottning) Victoria hänfördes, har det sagts, då hon besökte Alton där hon bland annat serverades middagen på guldfat.

Pugin blev nu den som skulle bistå Shrewsbury att utveckla det storslagna bostället till en uppvisnings- och mötesplats på nivå med den storvulna romantiska, patriarkaliska katolicism som han

omfattade. Det fanns mycket att göra, för den äldre stilen hade sina brister.

Det var inget opersonligt uppdrag som Pugin påtagit sig. Han delade påtagligt sin klients intresse för att främja religionen genom säregna miljöer, och påverkades liksom han av en påstådd kristen guldålder. Det gällde även att återskapa det förmögna lantgodset som en ny mötesplats, också för att moraliskt bispringa en lantbefolkning som annars kunde tänkas fly till städerna, något som skulle ha berövat feodala arvtagare som Shrewsbury deras sociala och kulturella roll.

Om rika mecenater å sin sida uppmuntrade en ny religiös arkitektur, bidrog ett fenomen som Oxfordrörelsen å sin sida med att intellektuellt bilda en grundval för samma förnyelse. De högkyrkliga teologerna Edward Bouverie Pusey och John Henry Newman sökte i en rad skrifter strama upp den engelska kyrkans doktrin, något som för övrigt ledde Newman själv att i sinom tid bli katolik. Det inflytande som dessa "Tractarians" utövade är idag inte lätt att förstå, men den växelverkan som skedde mellan Pugins och andras konstnärliga insatser och det teologiska arbetet kom vid tiden att starkt beröra personer som poeterna Alfred Tennyson och Christina Rossetti, arkitekten William Morris, samt målare som prerafaeliterna. Till slut blev Newman något otålig på den temperamentsfulle, föga intellektuelle Pugin, och kontakterna avbröts.

Fäst Pugin i början såg medeltiden mer idylliskt och förenklat, trängde han alltmer personligt och genuint in i dess livsstil vars uttryckssätt blev hans. Pugin sökte upp gotiska byggnader, måttade, mätte och skissade, han tog varje tillfälle att möta kännare, allt medan hans kunskaper växte. Och hans arbeten fick mer konsekvens och värdighet. Pugins första kyrkor är stilövningar, senare får de karaktär, vissa även med tecken på personlig innerlighet. Pugin väckte bred uppmärksamhet med sitt brinnande intresse och utgick från att andra skulle dela det. Han slet som ett djur med tidsödande formgivning av byggnaders olika delar. Han blev, då byggplatserna låg utspridda, en ivrig järnvägsresenär. Att utan tillgång på riktiga insatssvaror skapa en omväxlande arkitektur med äkta detaljer krävde både fantasi och underleverantörer.

Med sitt nerviga temperament, sin pendlande grundstämning, sitt snabba utspel och sitt bryska språk väckte Pugin både förfäran och inspiration. Så länge han var på gott humör förbisåg han ofta att hans framträdande gjorde somliga förbryllade eller avog. Då han miste arbetslusten, blev hela tillvaron svart. Det maniska draget framgick även i Pugins yttre. Ganska kortväxt men bredaxlad, klädd i en hemmagjord seglaruniform, tycktes han mer som en rastlös, ilandstigen sjöman än som en arkitekt och konstnär.

En viktig mecenat för honom var även Ambrose Phillips, god vän till Shrewsbury, katolsk konvertit och typisk för tidens romantiska och sociala idealism. Som typ var denne litet blek och melankolisk. Phillips grälade i årtal med sin far, som förargade sig över sonens envisa försök att göra honom till katolik. När Phillips i Pugin fann en vän och en arg ung katolik, inledde de båda ett samarbete som bland annat lät en skola, ett splitter nytt cistercienserkloster och ett kapell ta form i en nyinköpt skog i mitten av Englands industrihälte. För intet ont anande Leicestershirebor bör det ha tätt sig exotiskt när Ambrose Phillips nya kloster Mont St Bernhard invigdes. Det skedde genom att en kyrklig procession ledd av en biskop och med en kör av vitklädda lekmannabrodervärdigt skred fram genom höstlandskapet, omvärd av rökelse och med krucifixet i täten. Sådant var möjligt vid den tiden.

En nära vän till paret Phillips hette Kenelm Digby. Digby var irländare, konvertit och

Pugin har även Big Ben på sitt samvete.

Tyg, kakel och tapetmönster designade av Pugin 1845–1850.

starkt påverkad av lord Byron. Han var berest, hade både jagat lejon och simmat i Rhenfloden, men trots sin smak för äventyr trivdes han bäst hos familjen och bland sina böcker. Själv hade han utgett en handbok i ridderlighet, kallad *The Broadstones of Honour*. Digby projicerade sina egna romantiska idéer om en pånyttfödd kristendom på medeltiden. Han trodde till exempel på allvar att England, om det hållit fast vid katolicismen, såväl kunde ha undgått att bygga upp fula industricentra av Birminghams slag som sluppit att ge kvinnorna en så begränsad roll i samhällsarbetet som under den viktoriańska eran.

Pugin drogs alltså till profilerade, bitvis extrema idékretsar. Märkligt nog lät han själv sällan sin smak kväsas av sina beställare eller andra bekantskaper. Han höll på sitt upplägg och tillrättavisade även sina uppdragsgivare, när han ansåg dem oförstående. Många suckar lär ha fällt när budgeten överskreds, en ovana som Pugin med tiden dock lärde sig övervinna. Mer intressant var att Pugin i sitt sökande efter den äkta gotiken självmant övergav sina tidigare lösningar. Han arbetade praktiskt, förlitade sig på sitt mognande omdöme och avskydde teorier. Den enkla "puginism" som man tillskrev honom var i sak mer komplicerad, en ihållig samvetskamp, en närmast ångestfull idébrottning med problem kring byggnaders form och verkan. En stilla förnyelse och växt märks i Pugins kyrkor. De är inte förutsägbara, utan överraskar ofta.

Lika påkostat och detaljrikt som Pugin kunde bygga, när så önskades, lika enkelt kunde han hålla det i de fall då pengar saknades. Hans arbetssätt blev mer sparsmakat. De gotiska dragen överdrevs inte som i början, en mer nationell engelsk stil fick snart ge grundtonen. Pugin ritade enkla lantkyrkor och även kyrkor lämpade för trånga stads kvarter, "lådor" i vars innandöme ändå det viktigaste kunde få plats.

Fast Pugin utvecklades, och genom sina uppdrag och sin polemik mot det han ansåg löjligt och föråldrat blev alltmer känd, fick han först sent det erkännande som hans talang förtjänade. Typiskt är hans arbete med parlamentshuset i London. Det gamla parlamentet hade brunnit 1834. Att skapa ett nytt hus gav nu chans att visa upp det växande Englands betydelse. I det slit som det byggnadsverk krävde som nu påbörjades, kom äran att i huvudsak tillfalla arkitekten Charles Barry, detta fast Pugins insatser, framför allt med de krävande interiörerna, var omfattande. Idén till det klocktorn som nu kallas Big Ben och som blivit själva Londons symbol torde också ha varit Pugins. Samtidigt fick England när detta verk väl stod klart, ett utmärkt exempel på den allt viktigare gotiska stilen, som därmed blev norm för en rad projekt.

Ett uppdrag av helt annan art gällde Kristallpalatset, den unika nybyggnad i London där 1851 års världsutställning hölls. Utan ofentliga bidrag, finansierad enbart av en grupp affärsmän ledd av drottninggemålen prins Albert, kom den stora utställningen att bli ståtlig och väcka vid uppmärksamhet. I dess rymliga lokaler ställdes ett urval av tidens bästa industrivaror och formgivning ut. Pugin ha-

de inget med själva Kristallpalatset att göra, däremot svarade han för den viktiga del av exposén som kallades the Medieval Court. De pjäser som visades där var inte serieproducerade utan beställda av olika kunder, från vilka man tillfälligt lånat in dem. Pugin gjorde sitt bästa, han fick visserligen inget pris men upplevde triumfen att flera av hans bidrag köptes in till den permanenta utställning i Victoria & Albert Museum som blev exposéns bestående resultat.

Som den viktoriańska byggkonsten utvecklades, hamnade Pugin trots sin framsynthet alltmera i skuggan. Till detta bidrog en snabbt ändrad smak, men också att hans arbetsflit tårt på krafterna. Under sina sista år var han en plågad man, som möt alla odds drivs vidare av sin plikt känsla och sitt konstnärliga samvete. Sviter från en syfilis som Pugin ådragit sig som ung bidrog sannolikt också till hans för tidiga död och förvärrade nog även den maniska psykos som föregick den.

Vad blev då facit av Pugins hängivna, rastlösa och även för sin tid korta liv?

Han gav form åt en längtan som viktorianerna hade att skapa något annat än de briter som styrt smaken under den georgianska eran. Han gav samtidigt form åt den längtan efter en kyrka, i vars pietetsfulla hägn de likasinnade kunde glömma sin tid och dess krasa värden. Pugin har av vissa setts som funktionalismens föregångare. Men han ville mera, nämligen ge det annalkande moderna en speciell inriktning. Kalla det gärna en syntes, ett experiment i kontrollerad restauration.

Att de kretsar som hyllade Pugin skulle ha bestått av reaktionärer och vilseförda esteter är fel. Det fanns hos Pugin och hans vänner, vid sidan av en djup egen lidelse, en praktisk och reflekterad vilja att ge samtiden andra förebilder och miljöer än dem i Manchesterliberalismens och fattiglagarnas, de sotiga radhuslängornas och de överbefolkade fabriksstädernas värld. Det saknas inte likheter med kretsar ute i dåtidens Europa, med reformsinnade serviktorianer, med kristna, socialt aktiva kretsar och med 1930- och 1940-talets reformvänner, socialdemokrater som makarna Webb, sociala katoliker som Hillaire Belloc eller litteratörer som H G Wells, för att inte tala om efterkrigstida reformpolitiker som William Beveridge.

Även om Pugin efter sin död kom i skuggan av arkitekter med nya mål och metoder, kom eftervärlden genom hans framsynthet att uppta de principer som Pugin under sitt bara 40-åriga liv utprovat. Att Pugin vid sidan om sina katedraler och kyrkor också reformerade den viktoriańska privatbostaden och räckte facklan till William Morris och dennes omtalade Arts & Crafts-rörelse är bara ett exempel på hans smått titaniska geni. Till verkförteckningens över 130 byggnader får läggas det inflytande som han utövade, också ute i det vida brittiska samväldet.

Om Pugins insatser har Rosemary Hill skrivit en biografi, *God's Architect: Pugin and the Building of Romantic Britain* (Penguin), på vilken denna text i huvudsak är byggd. *

Musik

Med sorgen

Nick Cave fyller sin musik med litterära referenser och har mer gemensamt med romantikens poeter Shelley och Byron än med samtida popmusik. Hans melankoliska ljudvärld är ett alternativ till musikindustrins tyglighet.

Av Björn Kohlström

NOBELPRISTAGAREN Harold Pinters genom-brottspjäs *The Birthday Party* lär ha gett namn åt Nick Caves australiska band, som flyttade till London i början av 1980-talet. Men enligt hans egen utsago var det en födelsedagsfest i Dostojevskijs roman *Brott och straff* som gav namnet (troligen tänker han på Marmeladovs begravningsfest). Dels visar detta hur Cave slagit följe med litteraturen, och dels hur han mytomaniskt driver gäck med sina exegeter: för bandet *The Birthday Party*s musik hade långt mer gemensamt med de absurda tongångarna i Pinters tidiga pjäser än med Dostojevskijs roman. En sen replik ur Pinters pjäs *Ashes* från 1999, där en av karaktärerna yttrar: "I'm nobody's baby now" ekar tydligt från Caves något äldre låt "Nobody's Baby Now".

Rastlösheten har varit Nick Caves signum genom hela den solokarriär som inleddes i samma ögonblick som *The Birthday Party* upplöstes – eller snarare exploderade, i enlighet med den kaotiska estetik som bandet odlade. Åttioalets kombination av blues och punk mynnade ut i ett något stillsammare nittital; under nollnoll-talet har han klivit ned från pianostolen och låtit de återhållsamma balladerna ersättas av högljudd dionysisk rock, som för att sluta en cirkel, i en karriär som firar trettioårsjubileum.

EFTERSOM SÅNGTEXT inte är litteratur är texterna beroende av sin omgivning, en musik som samspelar och förstärker, ger riktning åt orden och visar väg. Det allt mer expanderande kompbandet *The Bad Seeds* (för tillfället innehåller det till exempel tre trumslagare) har fungerat som galjonsfigur åt texter som pendlat själsliga bråddjup. Detta brokiga band skapar en organiskt levande musik till texterna, med skenbart slarvi-

ga melodier och en kongenialt fångad melankolisk väv av sorgsna toner, alltid framförda med samma ovilja att kompromissa eller anpassa sig efter rådande trender eller ängsliga försök att snegla åt det som råkar vara inne för tillfället. Det är en musik som alltid har befunnit sig vid sidan av, och därför aldrig tillhört sin tid, och därför aldrig förlorat sin aktualitet – helt enkelt därför att den aldrig har varit aktuell.

MEN TEXTERNA ÄR OCKSÅ beroende av rösten, och Caves röst är svår att värja sig mot: trots ett begränsat register är den uttrycksfull och rik på nyanser, och bevisligen ett oöverstigligt hinder för många. Liksom hos Bob Dylan är det en röst att älska eller hata, att störa sig på eller bara handlöst dyrka. Det är en röst som översvämmats av de egna tårarna, och ständiga referenser till tårar fungerar som betydelsebärande element, när rösten blir det han sjunger om, och återvänder till det oförrättade barnet, den tillrättavisade busungen, Tom Sawyer, urtypen för upproret. Allra bäst beskrevs den här rösten redan 1913 av Marcel Proust, i "Swann och kärleken" i förstavolymen av *På spaning efter den tid som flytt*: "ibland tror man sig också höra ett fångslat andeväsen som kämpar längst inne i den sinnrika lådan, förhårad och skälvande som en djävul i en vigvattensskål; ibland åter är det som om ett övernaturligt och rent väsende kom svävande genom luften och spred sitt osynliga budskap" (Gunnel Vallquists översättning).

ENDJÄVUL I EN vigvattensskål: därifrån sjunger Cave sin blandning av katolsk gudsfixering och dödseroticism. Han söker medvetet efter klichéerna, men med hjälp av ordlekar, humor och hyperboliskt bildspråk und-

Brittiska deckare på dekis

52 Kjell Häglund anser att det går utför med den brittiska tv-deckaren.

Tysk lycka

53 Ylva Herholz har läst boken som ska göra tyskarna lyckligare.

Robespierres destruktivitet

54 Per Bauhn: människans godhet var Robespierres starkaste övertygelse.

Malmbergs poetiska geni

56 Sture Linnér minns vännen och kollegan Bertil Malmberg.

Sanningssägare 70 år

57 Per Ahlmark firas av David Andersson.

Krönika

58 Lars Melin rapporterar om lågkonjunktrens språkbruk.

Notiser

58 Svett, soul och prins Charles.

som vapen

viker han att fastna i slitna formuleringar, utan leker sig bort från dem, som när han låter sitt första album som soloartist få en titel som ekar av filmen *Härför till evigheten*, men Caves skiva heter *From Her To Eternity* (minkursivering), efter titellåten som skildrar en otäck besatthet i en kvinna med blå strumpor, där uppenbara överdrifter – han fångar hennes tårar i sin mun i lägenheten under hennes – samsas med lika uppenbart allvarliga avslöjanden, när han stjälar hennes dagbok och flyr ut ur hennes mardröm och tillbaka till sin egen; det är ett bildspråk där han utan att darra på manschetten men desto mer på rösten jämför sin kropp med en disktrasa, häver ur sig att hans blod är svartare än kammarna i en död nunnas hjärta, och med flitigt utnyttjande av hotfulla alliterationer förstärker intrycket av ett äktenskap på väg mot skilsmässan:

"We bed in a bucket of butcher's knives
I awake with a hatchet hanging over my head" ("Jack the Ripper").

MED SIN OFÖRMÅGA ATT vara strategisk i sin karriärplanering – exempelvis följde han upp sin enda framgångsskiva *Murder Ballads* med sin mest nedtonade och introverta skiva, *Boatman's Call* – och ovilja att delta i branschvillkoren har Cave blivit en antites till den *Idol*-industri som musikbranschen alltmer har blivit; egentligen har han mer gemensamt med de romantiska poeterna Lord Byron och Shelley än med samtida kolleger. Rockmusikens status inom kulturvärlden är låg, och därför kan det uppfattas som något av en provokation att förfäktat jämförelser mellan textförfattare och poeter. Ändå är det något sådant Robert Pattison hävdar i sin idéhistoriska analys av rockmusiken, *The Triumph of Vulgarität: Rock Music in the Mirror of Romanticism*. Istället för att i likhet med de flesta andra driva tesen att rötterna finns i den folkliga svarta kulturen finns förbindelser med romantikens diktare: rockmusiken har det gemensamt med romantiken att hylla originalitet, integritet och subjektivitet, men måste också värna om det Pattison kallar för det vulgära triumf, för att undvika att bli finkulturens byte, för då skulle den förlora sin kraft och subversivitet. Vågrar att infinna sig i

tjänstgöring åt en accepterad form av kultur kan också förklara varför den beläste Cave gärna väljer en oren talspråklig grammatik, som ställs i bjärt kontrast mot det rika ordvalet och de vågade metaforerna, som när han på senaste skivan *Dig, Lazarus, Dig!!!* (2008) sjunger om Henry, som åker söderut och förlorar sig "deep in the weeping forest of le vulva".

MEN CAVE STÄR REDAN med en abenet i de fina salongerna, i en kanoniseringsprocess som kanske inleddes med en cameoroll i Wim Wenders film *Himmel över Berlin* (1987). I hög grad har finkulturen försökt annektera honom kanske också på grund av den ambitiösa roman han gav ut i slutet av 80-talet, *And the Ass Saw the Angel*, en apokalyptisk berättelse om en dövstum ung mans dysfunktionella familj, skriven på en omöjligt snårig prosa, med ett ordförråd hämtat från obskyra och i de flesta fall utgångna ordböcker. Nästa år kommer ytterligare en roman, *The Death of Bunny Munroe*, och han skrev häromåret manus till den våldsamma westernfilmen *The Proposition*.

CAVES MOR VAR BIBLIOTEKARIE (ett yrke hon delar med modern till en annan minst lika litterär textförfattare, Morrissey), och hans far var universitetslärare i engelsk litteratur. Intervjuer med Cave handlar ofta lika mycket om böcker som om musik, och när Canongate i början av nollnolltalet gav ut *Bibeln* i små fickböcker skrev Cave förordet till Evangeliet enligt Markus: "Kristus talade till mig genom sin isolering, genom början av sin död, genom sitt raseri mot det triviala, genom sin sorg. Kristus, så syntes det mig, var ett offer för mänsklighetens brist på fantasi, blev fasthamrad vid korset med den kreativa andefattighetens spikar."

I sin text om "kärlekssångens hemliga liv", som ursprungligen var en föreläsning som hölls i Wien i september 1999, refererar Cave till Federico García Lorcas föreställning om *duende*, som diskuterar den egentligen oförklarliga sorgsenheten som finns i vissa konstverk. Men enligt Cave kan *duende* inte överleva i den moderna musikindustrin: "Den moderna musiks hysteriska teknokrati har förpassat sorgen längst bak

Nick Caves karriär firar i år trettioårsjubileum. FOTO: RICHARD DUMAS/AGENCE VU/INA AGENCY

i klassrummet, där den sitter nu, och kissar på sig i dödlingskräck. Sorgsenhet eller *duende* behöver utrymme för att andas. Melankoli hatar jäkt och flyter i tystnad." Och kanske just *duende* är en bättre ingångsmodell än blues som förklaring till hur vi ska förhålla oss till Caves musik: det är en sorgsen snyftande ljudkuliss, en elegisk motståndsrörelse mot ytligheten och fördomningen. Därför fortsätter Cave anspela på författare som Sapfo, Auden och Homeros likväl som han varnar för Bukowski på senaste albumet. Ironiskt nog har värstingeleven som busade sig ut ur skolan blivit läraren – en lärare som likväl ger katten i korrekthet, och offerar grammatiken för sängbarhetens, skönhetens, skull. ☘

Brittiska deckare på dekis

Den engelska tv-deckaren har förfallit till antikonstnärlig industrikommercialism. Men tack vare dess renommé bänkar vi oss fortfarande framför tv-apparaterna, bara för att efter en halvtimma drabbas av olustkänslor.

Av Kjell Häglund

DEN ENGELSKA TV-DECKAREN har förfallit till antikonstnärlig industrikommercialism och det finns inget fog för det höga renommé den än idag tillskrivs.

Kvalitetsförlusten beror på tv-bolagens populistiska försök att skapa psykologisk

spänning med action-thrillerns simpla stilgrepp.

Medan vi svenskar under julhelgen sjönk ner framför den senaste inkarnationen av nedlagda engelska mysdeckare – i år var SVT-jultraditionens *Kommissarie Lynley*

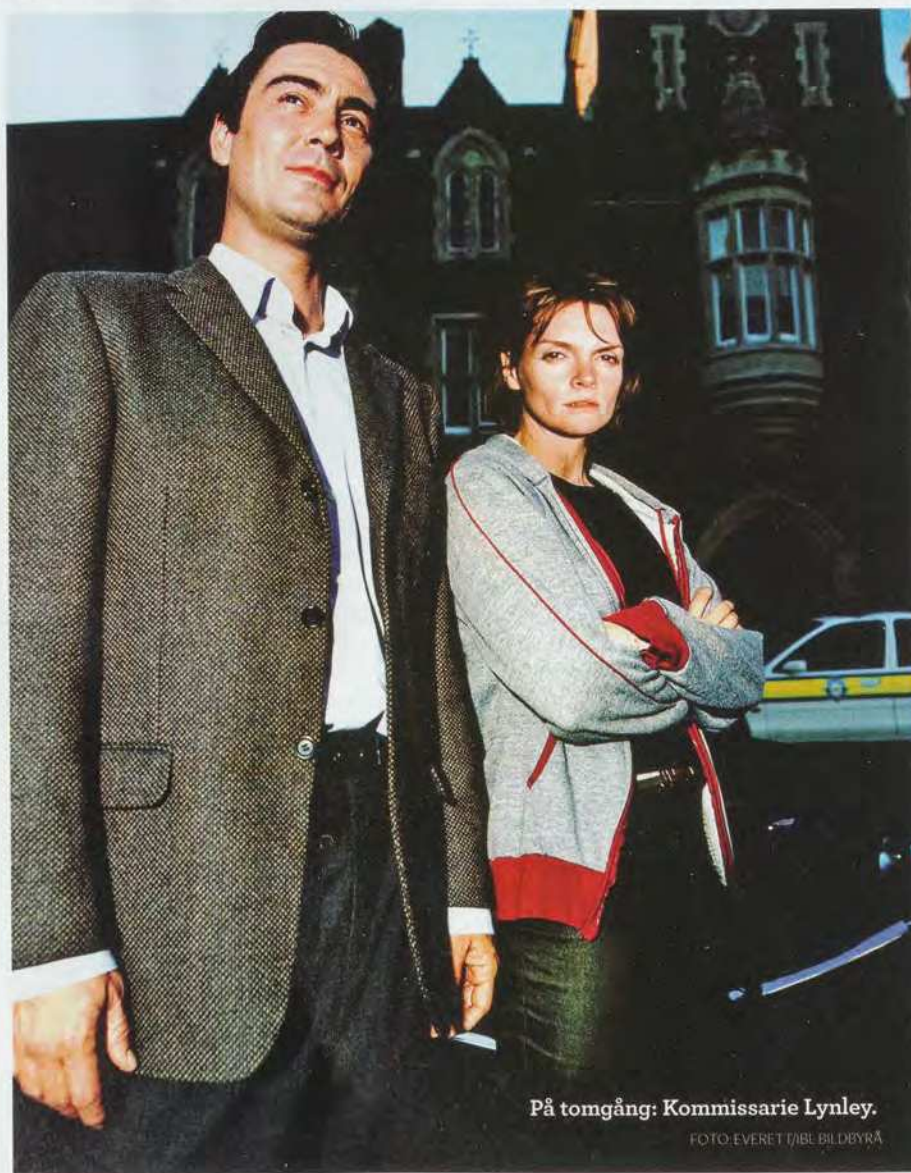
utbytt mot den lika halvdana *Lewis* – firade engelsmännen själva tv-deckar-nyår med närbilder på krälade likmaskar och på hur en rättsläkare långsamt skar upp ett förruttnat mordoffer på obduktionsbritten.

Och när likstanken fick huvudrollens kvinnliga polisutredare att kräkas, varpå kameran fokuserade i sekunder av oändlighet på innehållet i hennes kaskadspya, insåg jag att jag stirrade rakt in i den brittiska tv-deckarens tillstånd. Men genren mår inte bara lika dåligt som den spyende polisen – den är på väg mot samma förruttnade skick som liket på obduktionsbritten.

Above Suspicion var titeln på denna engelska äckelserie i två delar. Skriven av Lynda La Plante, den hyperproduktiva författaren och serieskaparen bakom SVT-populära *I mördarens spår* och *Brottet och straffet*, varav den senare för övrigt kunde ses i en ny oinspirerad omgång nu under januari i Storbritannien. Och i spannet mellan dessa två La Plante-serier, mellan jul och nyår, mellan tummen och pekfingeret, kan alltså tillståndet hos den ärevördiga brittiska tv-deckaren avläsas.

DE FÅ BRA KRIMINALSERIER som gjorts på senare tid – som SVT-sända *Five Days* och *Criminal Justice* – kommer från BBC:s fristående, och allt mer isolerade, dramaproducenter. BBC:s, ITV:s och Channel 4:s genreproducenter, däremot, har irrat lika vilse bland målgruppsanalyser, marknadsföringsspekulationer och missriktad kontroversialitet som deras dokusåpa- och lekprogramskollegor. I kriminalthrillerns fall yttrar sig denna anti-konstnärliga industrikommercialism i att man erbjuder blott en konstgjord smakförnimmelse av det där "brittiska" som hela tv-världen av hävd älskar, och sedan skyler över fuskverket med den enklaste action-formen av "psykologisk spänning".

Allt oftare handlar det om produktioner i två delar, där vi i den första episoden vanligtvis får se en kvinna förälska sig i en dröm-

På tomgång: Kommissarie Lynley.

FOTO: EVERETT / ABL BILDBYRÅ

man, som efter en halvtimme visar sig vara alldeles för bra för att vara sann. Andra episoden ägnas huvudsakligen åt psykisk terror och psykopatiskt våld.

Trots att jag ännu hade smaken av besvikelse kvar i munnen efter den TV4-sända miniserien *Marion, Again* kastade jag mig över *Secret Smile*, när den sändes några veckor före jul. Och naturligtvis började det bra. Det gör det alltid. Suveräna skådespelare, en långsamt tät uppbyggnad, en stenhård Nicci French-story: David Tennant spelade en psykopatisk sol-och-vårare, och kvinnan som i inledningen lämnar honom visar sig snart vara den enda med förmåga att genomskåda honom. Han blir ihop med hennes syster i stället och duperar hela familjen, sedan gifter han sig plötsligt med hennes bästa väninna, som han omgående mördar, och därefter duperar han polisen ... och en kvinna till ... och slutligen våldtar han kvinnan från inledningen, som alltså är den enda som över huvud taget försöker sätta dit honom.

Och det spelar ingen roll hur hitchcockskt oväntat slutet än är (en vändning som bygger på att tv-publiken bedragits via kreativ klipptechnik) – efteråt ångrar man alltihop så att man skäms.

VAD DET HANDLAR OM är att storyn alltid byggs upp trovärdigt och känslomässigt engagerande – i en kvart, eller en halvtimme. Vilket räcker för att man ska förnimma ett löfte om belöning om man fortsätter titta, ett löfte om psykologiska insikter, inte bara psykologisk action.

Precis så var det alltså även med *Above Suspicion*. Och, here we go again: *Above Suspicion* låtsades vilja vara vardaglig och skitig i 20 minuter, sedan bröt den tvärt av med en skrattretande menlös avstickare till soliga Spanien innan det var dags för "insikten" att förövaren var ännu en av de där duperande drömmännen som avslöjas som psykopatisk mördare. Jag ägnade serien två förväntansfulla nattkrökstimmar av min julesemester och kände mig, efteråt, så där smutsig som bara brittisk tv som sämst kan få mig att känna: den som lovar så mycket och ger så lite.

Men de falska löftena ligger hos oss själva. Brittisk tv i sig kan inte längre sägas stå för någonting alls – lika lite som fransk, svensk eller amerikansk tv. Förstklassig dramatelevision kan hittas överallt (eller, okej, möjligen inte i Frankrike), men det existerar inte en tv-producerande nation i världen där inte 90 procent av utbudet är skräp. Och om vi har välgrundade fördomar gentemot alla andra tv-kulturer är det hög tid att vi, här och nu, utvecklar en sådan mot brittiska "psykologiska thrillers" också. 🍷

Filosofi

Bara därför att ...

Fullheten som till allas lycka bär

För att bli lycklig bör man bli vän med sin melankoli. Filosofen Wilhelm Schmid har fört upp lyckobegreppet på den kulturella dagordningen i Tyskland.

Av Ylva Herholz

DET BRUKAR SÄGAS ATT vemod är den mest tyska av känslor. Nu kan man undra om tysken själv har tröttnat på den och på sitt utbredda *jammern*, gnäll och klagosång. I vart fall har tyskarna det senaste året läst en liten bok om lycka: *Glück*, på 80 sidor, av filosofen och författaren Wilhelm Schmid. Boken låg länge i övre halvan på tidskriften *Der Spiegels* 20-i-topp-lista över bästsäljande fackböcker.

Wilhelm Schmid har redan skrivit en rad mer omfattande böcker om lycka, det goda livet och konsten att leva. Trots det ringa formatet är emellertid inte *Glück* någon lättköpt lyckoreceptsamling. Nej, menar Schmid, det är *Sinn* som är det väsentligaste i tillvaron: mening. Med känsla av mening följer lyckan av sig själv. Nyckeln till mening är i sin tur sammanhang på alla plan. Men många har under den moderna tiden, som en konsekvens av en övergripande strävan efter frihet, tappat förbindelsen med flera av de mest betydelsefulla sammanhangen: de historiska, de etiskt-estetiska, de metafysiska och de teleologiska.

Det är enligt Schmid just denna brist på sammanhang och mening som har gjort nutidens västerlänning så besatt av att finna lyckan. Men lyckohysterin gör människor systematiskt olyckliga. Föreställningen om

en konstant må-bra-känsla skapar för höga förväntningar på tillvaron.

Verkligt bestående lycka har heller inget sensationellt över sig; den har snarare med lågmäldhet och tillbakadragenhet att göra. Den finns där i de perioder då man inte finner anledning att grunna över meningen och lyckan. Och sådana perioder kommer att komma historiskt, förutspår Schmid. Han är optimist. Han tror på en annan, andra modernitet, människovänligare än vår. Där har individerna knutit fritt valda band, i fritt valda sammanhang till den andre, till en religion, till naturen.

Hans utopi innefattar vad han kallar ett globalt, "ekologiskt och socialt gemenskaps-samhälle". Där har den nu rådande lyckoformeln förpassats till arkiven, den som härstammar från den engelska empirismen och utilitarismen. Problemet är nämligen att den sortens lycka är så kortvarig och förgänglig.

För den fullhetens lycka som Schmid där emot propagerar för, är kontrasterfarenheten nödvändig. Det tyska vemodet har därmed sin givna plats i den tyska lyckomodeln: enligt Wilhelm Schmid ska man för att bli lycklig bland annat bli vän med sin melankoli. Det är just fullheten som till lycka bär. 🍷

Den goda viljans destruktivitet

Revolutionären Robespierre har gått till historien som skräckväldets arkitekt som hellre slaktade än friade olik-tänkande. Men bakom blodiga metoder låg paradoxalt nog en övertygelse om människans godhet.

Av Per Bauhn

"VI VILL, I VÅRT LAND, ersätta egoism med moral, anseende med ärlighet, sedvänjor med principer, god ton med plikter, modenyckernas tyranni med förnuftets her-ravälde, förakt för olycka med förakt för lastbarhet, fräckhet med stolthet, fåfänga med själslig storslagenhet, kärlek till peng-ar med kärlek till ära, gott sällskap med go-da människor, intrig med förtjänst, kvick-het med snille, sensation med sanning, väl-lustens leda med lyckans charm, de storas småaktighet med människans storslagen-het, ett älskvärt, lättsinnigt och eländigt folk med ett storsint, mäktigt och lyckligt folk – det vill säga, alla monarkins laster och löjen med alla Republikens dygder och under."

Denna programförklaring för den unga franska republiken avgavs i dess parlamen-tariska församling, konventet, den 5 februa-ri 1794, eller den 18 pluviöse år II, om vi hål-ler oss till den officiella revolutionskalen-dern. Talaren var Maximilien Robespierre och hans anförande var rubricerat "Rapport om de politisk-moraliska principer som bör vägleda nationalkonventet i republikens in-rikes administration".

TIDPUNKTEN VAR DEN mest dramatiska i den franska revolutionens historia. Frankrike var i krig med i stort sett hela Europa, stora delar av landet stod i uppror mot regering-en i Paris, och några månader tidigare hade man beslutat om undantagslagar: "Terrorn är ordningen för dagen." Terrorn dyker ock-så upp lite längre fram i Robespierres anfö-rande: "Om folkregeringens verktyg i freds-tider är dygden, så är folkregeringens verk-tyg i revolutionstider på samma gång dyg-den och terrorn – dygden, utan vilken ter-

rorn är förödande, terrorn, utan vilken dygden är maktlös."

Robespierre stod vid denna tid på höj-den av sin politiska bana. Han var medlem av det beryktade Valfärdsutskottet, republi-kens mäktigaste politiska organ och i prakti-ken dess revolutionsregering. Det var för ut-skottets räkning han hade författat sin rap-port, men den är också i högsta grad hans personliga principförklaring.

I rapporten finner vi i koncentrerad form allt vad Robespierre höll för viktigt: allvar, pliktmedvetenhet, dygd. En sentida läsare kanske förvånas över att gott sällskap, god ton och kvickhet inte har någon plats i hans idealsamhälle. Men sådana egenskaper hör till det ytliga livet, till salongslivets lättsin-ne och inte till ett samhälle där man tar sina medborgerliga plikter på allvar. Och med-borgerlig plikt-känsla är själva essensen av dygden, "denna upphöjda känsla" som "för-utsätter att man sätter allmänintresset före alla enskilda intressen".

I ETT BIDRAG TILL debatten om republikens nya författning, den 10 maj 1793, gav Robes-pierre sin bild av sambandet mellan styres-skick och moral. "Despotin", säger han, "har åstadkommit sedernas fördärv och seder-nas fördärv har hållit despotin under ar-marna." Regeringens uppgift är visserligen att se till att allmänviljan respekteras, "men människorna som styr har individuella vil-jor". För Robespierre blir slutsatsen att man bör slå fast "denna obestridliga maxim att folket är gott och att dess ombud är möjliga att korrumpere". Folkets inneboende rätt-skaffenhet är något som han återkommer till i rapporten ovan, där det heter att "dyg-den är naturlig för folket". Folkets politis-

”

*Moral och omoral
var för Robespierre
politiska begrepp och
därför blev terrorn
ett komplement till
dygden.*

FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/IEL BILDBYRÅ

ka representanter är däremot inte självklart moraliska och därför fordras vaksamhet.

Robespierres rättfärdigande av ter-rorn som ett politiskt verktyg har för ef-tervärlden stämplat honom som det fran-ska skräckväldets arkitekt. Närmare 17 000 människor avrättades från hösten 1793 till sommaren 1794 efter domar i revolutions-domstolen. Långt fler avrättades utan före-gående dom och rannsakan i de delar av re-publiken där uppror förekom.

ROBESPIERRE VAR EMELLERTID ingen blod-törstig person. Han hade tidigare försvarat yttrandefrihet, pressfrihet, rätten att inte utsättas för godtycklig husrannsakan, frihet från censur, rätten till brevhemlighet, skå-despelares och judars medborgerliga rät-tigheter, slaveriets avskaffande och med-borgerliga rättigheter för tidigare slavar, avskaffande av egendomsvillkor för röst-rätt och – dödsstraffets avskaffande.

Så vad gick fel? Paradoxalt nog ligger sva-

ret kanske i Robespierres tilltro till människan. Hans övertygelse om att människan till sin natur är god – och att hennes godhet är identisk med den republikanska dygd som revolutionen stod för – utmanades av att det existerade ett utbrett motstånd mot revolutionen. Utifrån hans perspektiv måste förklaringen ligga i att människor hade blivit vilseförda. Liksom moralisk resning var nödvändig för revolutionens seger, så kunde inte kontrarevolutionen vinna insteg utan korrupperande krafter. Alltså måste revolutionsregeringen dels ägna sig åt att återföra folket till dygden, dels bekämpa de individer och grupper som i tal eller handling, direkt eller indirekt, spred moraliskt förfall.

MEN DET ÄR EN SAK att ha ett moraliskt argument för en viss typ av samhälle. Det är en helt annan sak att göra moralen som sådan – det moraliska livet – till ett mål för samhället. Man kan, till exempel, utifrån en prin-

cip om moralisk rättvisa, argumentera för att alla medborgare bör ges vissa sociala förutsättningar för ett gott liv, som att ha tillgång till utbildning och sjukvård. Hur medborgarna vill bruka dessa förutsättningar är upp till dem. Annorlunda är det om man i stället hävdar att politikens mål är att se till att alla medborgare lever en viss typ av gott liv, med ett givet moraliskt innehåll. Om man dessutom straffar avvikelser från detta goda liv med döden, så har man skapat ett totalitärt samhälle.

ALLA REGERINGAR STRAFFAR upprorsmakare. De som tar till vapen eller uppviglar andra att göra det kommer att behandlas som fiender. Men man behandlar inte nödvändigtvis människor som fiender bara för att de inte helt genomsyras av osjälvisk patriotism. För Robespierre fanns emellertid ingen sådan skiljelinje mellan det politiskt nödvändiga och det moraliskt önskvärda. Moral och omoral var för honom politiska

begrepp och därför blev terrorn ett komplement till dygden. Vi tänker oss ofta att intolerans och övergrepp har sin bakgrund i småsinthet, avund och illvilja. Exemplet Robespierre komplicerar denna bild. Strävan efter ett moraliskt rättfärdigt samhälle kan vara en än mer fruktansvärd grund för tyranni, eftersom målets oantastlighet gör det svårt att ifrågasätta medlen. Man kan tänka på hur kommunismens strävan efter det klasslösa samhället länge kunde fungera som ett alibi för statsterrorism och massmord – åtminstone hos de sympatisörer i väst som var beredda att acceptera en hel del krossade ägg i hopp om att omeletten en dag skulle komma på bordet.

Robespierre var inte en tyrann. När konventet tröttnat på honom, kunde det avlägsna honom genom att helt enkelt rösta för att ställa honom utanför lagen. Men Robespierres kombination av moraliska mål och politiska tvångsmedel är och förblir en källa till tyrannisk statsterrorism. 🍷

Möten med Malmberg

Sture Linnér tecknar en bild av sitt kreativa umgänge med författaren Bertil Malmberg, som debuterade 1908 med diktsamlingen *Bränder*; och som tillsammans med Linnér arbetade fram en Homeros-översättning 1955.

Av Sture Linnér

ÅR 1955 FÖRESLOG MAGNUS VON Platen, då bland annat litterär redaktör för *All världens berättare*, att jag tillsammans med Bertil Malmberg skulle översätta något avsnitt ur den homeriska epiken. Jag tvekade. Visserligen kände jag mig förtrogen med den grekiska grundtexten, men ändå: Skulle jag kunna bista poeten, som då stod på höjden av sin berömmelse, på ett värdigt sätt? Bertil å sin sida ställde sig emellertid från början klart positiv till ett samarbete och lyckades med sin generösa välvilja övervinna mina betänkligheter.

Vi träffades till en lunch som blev den första i en rad festliga symposier. Det visade sig att Bertils bekantskap med *Iliaden* och *Odysséen* var begränsad, och jag fick därför bli hans vägledare in i den homeriska världen. Den kom snart att helt fascinera honom. I upprymd stämning reciterade vi den ena sången efter den andra högt för varandra; i takt med att vinet sjönk i våra glas ljöd Bertils röst allt högre i lokalen, till de omkringsittandes ohöjda förtjusning. Frågan blev så småningom: Vad välja i detta flöde av odödlig poesi?

DET SOM BERTIL MALMBERG slutligen stannade för var den burleska historien i *Odysséens* åttonde sång, verserna 266–369, om Afrodites och krigsguden Ares kärleksäventyr. När gudinnans make, Hefaistos, får reda på äktenskapsbrottet smider han ett nät av florstunna, obrytliga länkar kring bädden. Mitt under herdestunden sluter sig detta nät kring de älskande så tätt att de inte förmådde röra sig. Den ursinnige Hefaistos ropar då till sig de olympiska gudarna för att be-

vittna äktenskapsbrottet. De kommer och ser och brister ut i ett outsläckt skratt. En av dem säger:

Ont för aldrig till gott. Den långsamme
hinner den snabbe
liksom Hefaistos här besekrat den
smidige Ares.
Nu får han pröva, som horkarl och tjuv,
vad hans gärning förtjänar.

Till slut släpper Hefaistos syndarna fria från plågornas läger och de beger sig skyndsamt från platsen, Afrodite till Pafos.

Hennes lemmar tvådde chariter och
smorde beskäftigt
dem med ambrosisk olja och höljde
i sina
strålande kläder till sist den höga
kärleksgudinnan.

NÄR BERTIL MALMBERG väl bestämt sig för detta stycke gick vi till verket. Först översatte jag verserna till en så bokstavstrogen prosa som möjligt. Sedan gjorde jag en versifierad tolkning, främst för att visa hur skickligt den gamle epikern visste att variera hexametern. Den sista stavelsen består alltid av en spondé (--) eller troké (-u), men av de fem första kan någon eller alla vara antingen en daktyl (-uu) eller en spondé. Då Bertil väl begrundat mitt hantverk formade han i kraft av sitt poetiska snille om det till skön konst – han omvandlade så att säga min lerkruka till en Mingvas.

Resultatet publicerades, med en utsökt läcker illustration av Gunnar Brusewitz, i

All världens berättare nr 3, 1955; sedermera bland annat också i *Världens bästa lyrik* i urval av Johannes Edfelt, 1961, s. 25–27.

VÅRT SAMARBETE LEDDE till en vänskap som varade under de få år Bertil Malmberg ännu hade kvar att leva, fram till 1958. Vi kom att samtala om diktning och konst och religion eller vad annat han just då var besatt av (ordet är valt med omsorg: han gick alltid intensivt upp i det som för tillfället engagerade honom).

Jag upphörde aldrig att förundras över hur frikostigt han delade med sig av sina synpunkter på det ena eller andra, och, ännu mer, hur tålmodigt han visste att lyssna till sin arton år yngre samtalspartner.

I våra samtal återkom han gärna till den sista dikten, "Vem drömde mig?", i den sista poesisamlingen *Claviatur*:

Ämbetsmannamässig eller demonisk? Bertil Malmberg (1889-1958) växlade mellan diktarrollerna.

FOTO: CARL-ERIK SUNDSTRÖM/SCANPIX

Vem drömde mig?
Vem spelade mig?
Vem sjöng min sångs tonart?

Vem lånade mitt namn?
Vem iklädde sig min skugga?
Vem ropade "jag" genom min mun?

JAG SER TILL MIN GLÄDJE att Jan Olov Ullén tagit in den dikten, tillsammans med sex andra av Malmberg, i antologin *De bästa svenska dikterna från Stiernhielm till Aspenström* (2007). Den som talar i hans mun, skriver utgivaren, är "Genius, personlighetens opersonlige härskare, skyddsanden, som var och en av oss föds med och som överger oss först i och med döden". En värdig hyllning till en författare som ännu femtio år efter sin död framstår som en av de stora inom vår svenska vitterhet. 🍷

Jubilar

En sanningssägare som provocerar

Per Ahlmark fyller 70 år och David Andersson ser tillbaka på ett författarskap som har provocerat genom att kritiskt granska svenska intellektuellas medlöperi under 1900-talet.

Av David Andersson

I BOKEN *DET ÖPPNASÅRET* (1997) presenterar Per Ahlmark, med stöd av Rudolph J Rummel, utförliga belägg för tesen att demokratier inte krigar med varandra. Han behandlar också Amartya Sens forskning som vi-

Per Ahlmark.

isar att svältkatastrofer inte inträffar i demokratier. När Anders Ferm anmälde boken i *Sydsvenskan* nämnde han överhuvudtaget inte Rummel eller Sen. Istället recenserade han Ahlmarks utseende, och beskrev honom som "tunnhå-

rig, mager och likblek". Varför har så många gått till oresonliga personangrepp mot Ahlmark istället för att diskutera sakinnehållet i hans böcker? Socialliberalen Ahlmark står inte för några extrema idéer. Ofta beskylls han för att försvara allt som Israel gör. Men han förespråkade tidigt en palestinsk stat och han har varit skarp i sin kritik mot Likud-ledare som Begin och Netanyahu, liksom mot bosättningspolitiken. Problemet med Ahlmark är nog istället att han har envisats med att påminna om sådant som många skribenter helst vill glömma.

Många av 1900-talets främsta intellektuella blev medlöpare till totalitära regimer. I Sverige diskuteras detta inte särskilt ofta, och denna tystnad har fått märkliga konsekvenser. Ytterst få intellektuella försvarar idag Stalin, Pol Pot och Mao. Ändå hyllar man fortfarande personer som under ti-

digare decennier varit anhängare till dessa tyranner. Den Sovjetvänliga "tredje ståndpunkten" beskrivs som en rimlig hållning under det kalla kriget.

Det är stor förtjänst hos Ahlmark att han tagit upp detta. I andra avseenden kan man ha invändningar mot honom. Han är skicklig på att dokumentera och polemisera, men mindre intresserad av att förstå. Ahlmark brukar framhäva Herbert Tingsten som sin främsta förebild. Men läser man till exempel Tingstens bok *Nazismens och fascismens idéer* blir skillnaden mellan de två tydlig. Lugnt och sakligt rekonstruerade Tingsten den fascistiska ideologin. Han litade på att läsarna kunde dra egna slutsatser.

Även om man i långa stycken delar Ahlmarks kritik mot den svenska utrikespolitiken bör man fråga sig om man verkligen kan förvänta sig att en statsminister skall uttrycka sig på samma sätt som en fri intellektuell. Trots allt måste demokratier ha kontakter med diktaturer. Det realpolitiska, kompromissökande, arbetssättet passar inte Ahlmark. År 1978 slutade han oväntat som folktoppledare. Under 80-talet beskrev han ofta sin leda över partipolitiken och ägnade sig istället åt poesi.

AHLMARKS OVILJA ATT problematisera är ändå framför allt en tillgång. Den intellektuelles uppgift är inte bara att förstå utan också att tala klarspråk. Ahlmarks kritiska granskning av svenska 1900-talsintellektuella har inte enbart ett historiskt intresse. Även om kommunismen förlorat i attraktionskraft så tillämpar många fortfarande dubbla måttstockar när de bedömer internationella konflikter. Under karikatyrkonflikten 2006 hamnade svenska debattörer på samma sida som Iran.

I ett sådant klimat behövs fler som Ahlmark. 🍷

Att ekonomin gått in i en lågkonjunktur innebär inte att språkanvändarna blir mindre företagsamma. Hela språkbruket kring krisen visar att vi ser ekonomin som något elastiskt.

Ingen kris i språket

Det som inte fick hända har hänt. Lika oväntat som den första halkan har en högkonjunktur – mot alla odds – gått över i lågkonjunktur. Nu är krisen över oss. Vi får bita ihop, övervintra, ta oss igenom ... Krisen tär förstås på både kapital och humör, men i språket finns ingen likviditetskris. Bildspråket flödar mer nu än under högkonjunkturer. Varslen står som spön i backen. Vi har vargavintern framför oss. Börserna befinner sig i fritt fall, vi ser inget ljus. Alla kurvor slår i källarvåningen. Idel röda siffror. Det finns ingen botten.

Krisorden är så många att man lätt skulle kunna tro att det är fråga om ett kärt barn. Ett gammalt talesätt säger: "Det är lågkonjunktur när arbetslösheten stiger, det är depression när din granne blir varslad och det är kris när du själv fått gå." Men vi kan också följa alla krisorden hela konjunkturcykeln runt.

ALLRA FÖRST, OCH ALLRA HÖGST PÅ toppen, känner den allra dystraste pessimisten några iskalla vibbar. Kanske håller konjunkturen på att peaka. Kan det vara så illa att det kan komma en avmattning? Det är kanske fråga om en dip eller tillbakagång.

Medan köpfesten fortsätter är det allt fler som dansar nära utgången. Till slut är det ett faktum: det var inte någon korrigerande eller rekyl; konjunkturen har stannat av, och bubblorna brister den ena efter den andra. Krisen är över oss och vi har depression eller till och med recession.

När inte bara kurvorna utan också alla förväntningar gått i botten och permafrosten lagt sig över marknaden kanske the bottom is nådd. Kanske finns ett ljus längst bort i tunneln. Och nu är det bråttom att inte missa uppgången. Isen i magen tinar och vi behöver inte längre sitta still i båten. Glädjekalkylernas tid är här.

SÅ LÄNGE VI ÄR I NATO-LÄGE (No Action, Talk Only) råder det heller ingen brist på lösningar. Vi ska satsa oss ur krisen, vi behöver stimulans, helst hela paket med stimulans och så expansiv politik. Allt nu!

Och De Stora Idéerna har all time high: vi ska använda lågkonjunkturen för att stå starka i nästa högkonjunktur, vi måste skapa nya visioner, omfatta nya värderingar, etablera en ny ekonomisk världsordning, ta ett internationellt grepp om kapitalismen. Vinstmaximering måste ersättas av värdemaximering.

Hela språkbruket kring krisen visar att vi ser ekonomin som något elastiskt. Just nu trycks den ihop i en depression eller kryper ihop i en recession. De riktiga dysterkvistarna tycker förstås att det snarare imploderar.

Optimisterna vill tänja och dra och vara expansiva. De konservativa tänker mest på hållbara lösningar, att få konstruktionen stabil och mindre skakig. Men det är inte så lätt att få denna elastiska materia att bli solid. De renlärliga menar att krispaketet bara är ett sätt att dra ut på plågan.

Men ekonomin är också en fråga om hjul som ska snurra. Det behövs inte mer än en pyspunka för att de ska stanna men det behövs ett draglok för att få fart på dem. Kanske måste ekonomin smörjas. Kanske är det någon protektionist som satt käppar i hjulen eller har något fastnat i ekrarna.

Kris är grekiska för prövning. Kanske är alltihopa ett stort språktest?

Lars Melin

Lars Melin är docent i nordiska språk vid Stockholms universitet, samt författare till flera böcker. Hans senaste bok är *Svåra i kyrkan*.

I korthet

Svettig skillnad

Hur kommer det sig att man reagerar så olika när man känner lukten av svett? När jag nyligen var ute på restaurang satt jag och pratade med en lindrigt nykter kille. Han babblade oavbrutet om samma sak och det kunde mina öron i och för sig hantera. Vårre var det för min näsa. En sur stank, fränstötande in i sitt innersta väsen, slog emot mig varje gång jag närmade mig honom. En manöver jag tyvärr var tvungen att göra ganska ofta eftersom stället var högljutt.

När jag tänkte på den där händelsen slog det mig än en gång att jag faktiskt aldrig någonsin reagerat positivt på lukten av någon svettig man (om man bortser glädjen när man ser en lagkamrat i fotboll göra något bra, men då har man inte tid att lukta). I bästa fall är jag neutralt inställd till manlig svett, men oftast ger det mig signal att förbereda mig för strid. En äcklig illaluktande batalj på liv och död.

Annat är det med kvinnlig svett. Många av mina mest sensuella tankar är intimt sammankopplade med luktminnet av svett. En sexig närmast berusande lukt som gör mig biologiskt beredd på helt andra saker än att slåss.

Så till och med på minsta körtelnivå är män och kvinnor olika. Alldeles oavsett att vi ser olika ut, har olika sätt att resonera och att alla våra inre organ i olika hög grad är skapade olika. Så varför fortsätter folk att insistera i sin föreställning om att vi skulle vara lika. Jag tror det beror på att de blandar ihop lika värde med lika sak. Och även om det ändå är uppenbart att skillnader mellan män och kvinnor faktiskt till en mycket stor del är helt biologiskt styrta så vägrar de erkänna det.

Det är sorgligt och grunden för varför man inte, istället för att vilja kämpa för mäns och kvinnors respektive rätt att vara just män och kvinnor, försöker skapa en enkönad mänsiska. Det är också grunden till att man istället för att erkänna olikheter och ändå betrakta de olika könen som jämställda, måste hitta på fåniga sociala konstruktioner som innebär att små pojkar som bara vill leka med bilar från sitt första levnadsår måste leka med dockor de inte vill ha (och tvärtom). Det är i den sortens jämställdhetshets som man börjar kränka varandra och betrakta det ena könets naturliga tillvägagångssätt som bättre än det andras.

David Eberhard

Övervärderat...

I takt med att intresset för facklitteratur stigit stadigt har marknaden för reportageböcker av olika slag blivit allt större. Detta förnyade intresse för journalistiken är positivt men det finns dock en baksida med uppsvinget för reportageböcker. Reportageboken håller på att röna samma öde som kriminalromanen: när allmänhetens intresse blir stort passar förlagen på att spruta ur sig illa skrivna och dåligt korrekturlästa verk i genren.

Hit hör Roberto Savianos *Gomorra*, den självupplevda skildringen av camorrans Neapel. Det intressanta och angelägna ämnet till trots misslyckas han ständigt med att behålla en tråd, blandar person- och ortsnamn i en så förvirrande mängd till sammans med hopp fram och tillbaka i tiden att någon överblick inte blir möjlig. De intressanta faktadelarna och ögonvittnesskildringarna avbryts ideligen av pretentiösa reflektioner av kvasifilosofiskt slag. Ett återkommande problem är det ständiga gödslandet med haltande metaforer. Saviano misslyckas konsekvent med sitt bildspråk, något som en seriös redaktör borde ha påpekat för honom. En viss del av de språkliga skönhetsfläckarna kanske kan tillskrivas den svenska översättaren, som när termer används på ett rent felaktigt sätt (ett fartygs bordläggning kallas till exempel "durken").

Den av camorran uttalade dödsdomen har fått två konsekvenser i kulturdebatten: Saviano har tillerkänts en litterär helgonstatus i paritet med Salman Rushdies och kritiken underlåter att diskutera Savianos litterära förtjänster för att istället fokusera på hans hjältemod.

En snarlik upplevelse hade jag när jag läste Mark Lynas reportagebok *Oväder*, om den globala uppvärmningen. Den bakomliggande researchen och de resor som skildrades var intressanta, men boken pratig och rörig. Även om han är en långt bättre skribent än Saviano känns även Lynas som en del av den nya reportagehajpen.

Visserligen är inte känslan av att genomskåda "kejsarens nya kläder" särskilt ovanlig när man tar del av svensk kultur- och samhällsdebatt, men den genanta nakenhet som den svenska kritikerkåren ådagalagt i sitt hyllande av *Gomorra*, i sin oförmåga att skilja på sak och person, är sällsamt påtaglig.

Slutligen: Roberto Saviano har gjort en be hjärtansvärd insats som fäst världens ögon på den organiserade neapolitanska brottslighet som omsatt miljarder i så gott som total medieskugga. Det är också ett hjältedåd att sätta sitt liv på spel för sin sanningslidelse. Men ingenting av detta gör boken till stor litteratur.

Lars Anders Johansson

...undervärderat

Finns det någon europeisk kunglighet som det svenska kungahuset borde ha som förebild så är det prins Charles. Han har förstått vad ett kungahus bör syssla med för att te sig outhärligt för befolkningen: att värna om traditionerna, vilket i prins Charles fall sker genom en offensiv satsning på olika projekt som syftar till att vidareutveckla olika traditionsbaserade tekniker inom hantverk, konst, arkitektur och stadsplanering.

Dock kan man knappast påstå att prins Charles är värderad efter förtjänst. Det olycksaliga giftermålet med Diana var onekligen till skada för det brittiska kungahuset. Samtidigt säger det förstås en hel del om samtiden att en prinsessa vars främsta intressen var att gå på gym, shoppa och lyssna på Elton John, blev någon sorts medial ikon i västvärlden.

I ett tal från slutet av förra året kommenterade prins Charles de alltmer kännbara kriserna ifråga om miljö och ekonomi, med utgångspunkt i den modernismkritik som blivit hans käpphäst. Han talade då om att modernisterna hade en utopisk önskan att skapa en bättre värld. De såg, menar han, i tekniken det vikti-

gaste medlet för att uppnå sociala förbättringar, och de uppfattade maskinen som en symbol för denna strävan: "Generellt sett kan vi säga att de fokuserade på delarna och inte på helheten - så till den grad att de dekonstruerade världen omkring oss - och avfärdade allt som överkligt som inte kunde mätas objektivt och testas. (...) Detta har naturligtvis medfört uppenbara fördelar. Men jag vill hävda att det samtidigt blir allt tydligare att konsekvenserna av detta 'instrumentella' förhållande till världen blivit alltmer smärtsamma och destruktiva".

Jämför detta med vår svenske prins Carl Philips uttalande om sitt intresse för R A L L Y - i den årliga tv-genomgången av kungafamiljens göranden och låtanden - och man inser att läget är akut. I alla fall för svenskt vidkommande.

Johan Lundberg

Jubilarernas dolda låtskatt

Legendariska skivbolaget Motown har precis fyllt 50 år och Axess firar med att lista fem fantastiska - men inte så kända - Motownlåtar.

1. The Miracles - I Gotta Dance to Keep from Crying (1963)

Smokey Robinson dansar för att hålla tårarna tillbaka i ett av Motowns stjärnkompositörer Holland-Dozier-Hollands allra mest inspirerade ögonblick.

2. Isley Brothers - My Love Is Your Love (Forever) (1972)

Northern Soul-raritiet som numera förmodligen är mest känd som låten som Håkan Hellström snott stråkarna från på "Brännö sere-nad".

3. The Supremes - Stoned Love (1970)

Mindre än ett år efter Diana Ross avsked blev detta Supremes sista topp 10-singel, vilket ger ett sorgligt skimmer över sångens kärleks- och fredsbudskap. Titeln har faktiskt ingenting med drogromantik att göra.

4. Martha and The Vandellas - I'm Ready for Love (1966)

Ännu ett stycke Holland-Dozier-Holland-perfektion, där trion återanvänder beatet från sin egen "You Can't Hurry Love" och överträffar alla senare låtar som bygger på detsamma.

5. Charlene - I've Never Been to Me (1977)

Orättvist bespottad countryballad om att kvinnor som inte förstår att livets sanna värden är att uppfostra barn och ta hand om hemmet dör olyckliga och bittra. Sågs ha varit en av Ronald Reagans favoritlåtar.

Thomas Nilson

Jag tycker att ett av de sorgligaste fenomenen i vår tid är den totala förstörelsen av människans medvetenhet om vad det innebär att reflektera över begreppet skönhet.

Andrej Tarkovskij om konst, i *Den förseglade tiden* (Bonniers, 1993)

Bilden av Lincoln under omprövning

Ingen amerikansk president har intresserat eftervärldens författare som Abraham Lincoln. Källorna har vänts ut och in otaliga gånger. Trots det dyker överraskande och intresseväckande analyser fortfarande upp. Mats Wiklund funderar över nya perspektiv på ett tvåhundraårigt fenomen.

TRIED BY WAR

ABRAHAM LINCOLN AS COMMANDER IN CHIEF

JAMES MCPHERSON
The Penguin Press 2008

TEAM OF RIVALS

THE POLITICAL GENIUS OF ABRAHAM LINCOLN

DORIS KEARNS GOODWIN
Simon & Schuster 2005

THE RADICAL AND THE REPUBLICAN

FREDERICK DOUGLASS, ABRAHAM LINCOLN AND THE TRIUMPH OF ANTISLAVERY POLITICS

JAMES OAKES
Norton 2007

LINCOLN'S MELANCHOLY HOW DEPRESSION CHALLENGED A PRESIDENT AND FUELLED HIS GREATNESS

JOSHUA WOLF SHENK
Houghton Mifflin 2006

I den tecknade tv-serien *Simpsons* befinner sig Lisa Simpson i det tempelliknande Lincoln Memorial där en gigantisk Abraham Lincoln blickar ut över Washington. Runt omkring ställer besökare frågor i stil med "Mr President, vem vinner slut-

spelet i baseball?" Bokmalen och A-studenten Lisa har förstås någonting viktigare på hjärtat.

Hon är bara en av många miljoner som fyllda av beundran stått inför monumentet Abraham Lincoln. Amerikanska presidenters rykten och eftermälen skiftar men Lincoln intar en särställning hos både historiker och allmänhet. Tvåhundra år efter hans födelse, 12 februari 1809, är den allmänna uppfattningen att ingen har gjort jobbet bättre.

Martyrskapet, skotten på Fords Theatre i inbördeskrigets slutskede, gör naturligtvis sitt till. Nu tillhör han evigheten, utbrast krigsminister Edwin Stanton vid Lincolns dödsbädd. Redan då var vidden av hans historiska insatser uppenbara och odiskutabla. Mycket snabbt blev han en dyrkad nationell symbol, ett amerikanskt monument.

Många, kanske de flesta, svenskar tror nog att det beror på att Lincoln avskaffade slaveriet. Men hans största insats var att rädda nationen. Med någon annan i Vita huset än Abraham Lincoln hade USA knappast överlevt. Under dryga fyra år

ställdes han dag och natt inför oerhörda utmaningar som pressade honom till det yttersta som människa och politiker. Ingen president har någonsin inlett sin mandatperiod med så mycket emot sig. Bilder från hans sista levnadsår visar en man med ett ansikte närmast utmärslat av tragedier, kriser och ett blytungt ansvarstagande.

Lincoln är den mest omskrivne av alla amerikaner. Runt 15000 böcker om honom finns publicerade – bara Jesus, Shakespeare och Napoleon sägs vara mer uppmärksammade. Så vad nytt finns att tillägga?

Ingenting av banbrytande natur har getts ut på senare år. Arkiven tycks dammsugna och grundberättelsen om Abraham Lincoln lär därför bestå för överskådlig framtid: den enkla uppväxten i Illinois, den folkliga och humoristiska framtoningen, självbildningen och järnfliten som förde honom från kroppsarbete till juridiken och det politiska intresset som mot alla odds förde honom till landets främsta politiska ämbete i samma ögonblick som katastrofen var ett faktum. Däremot har bilden breddats och komplicerats.

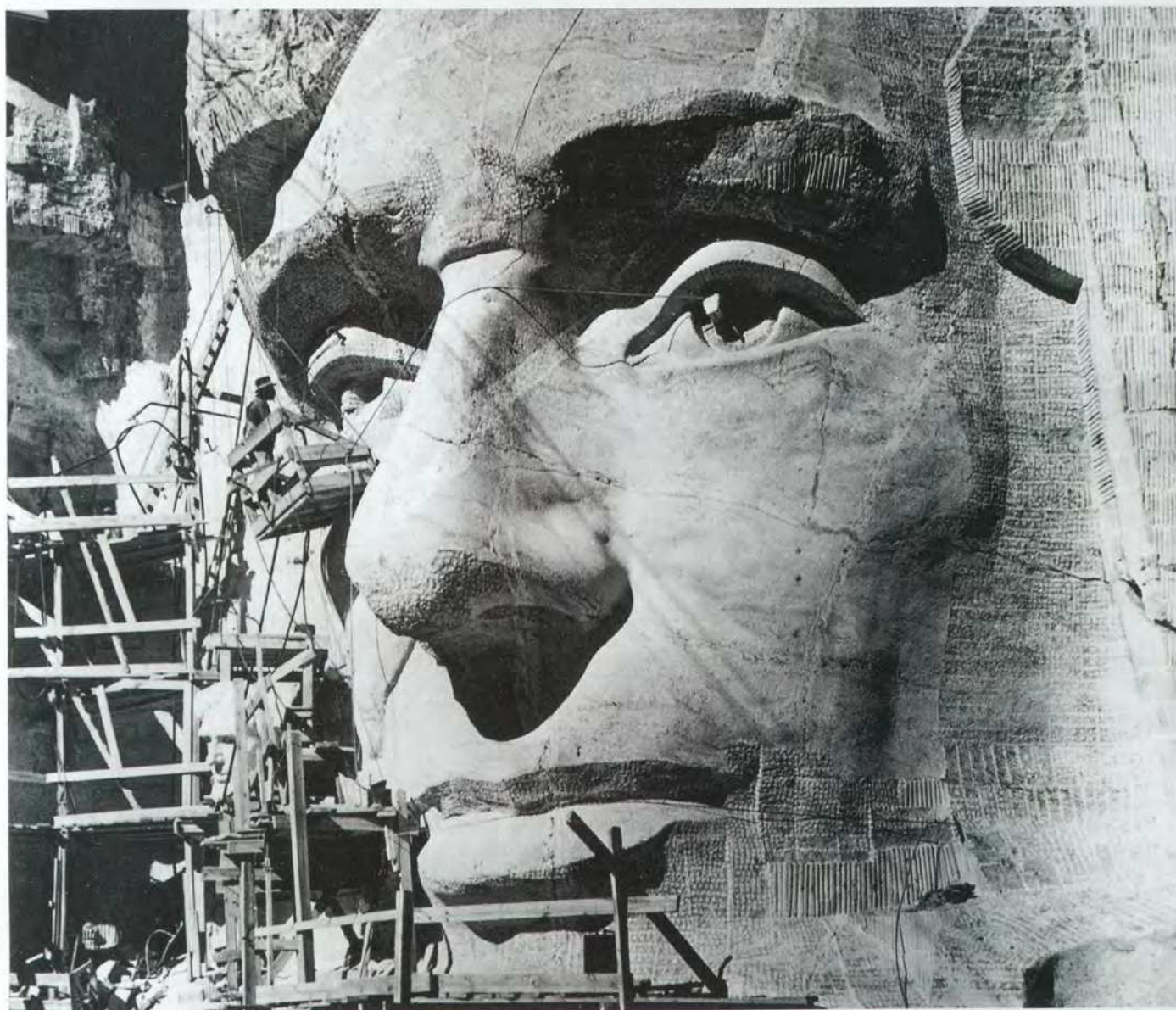
Vi förstår nu bättre hur Lincoln, oerfaren och provinsial, gick i land med en till synes övermäktig uppgift.

I sitt andra installationstal, ifrån 1865, reflekterar han över "ett speciellt och mäktigt intresse", som "alla visste på något sätt var orsaken till kriget". Det handlar självfallet om slaveriet.

Lincoln hade som andra i sin politikergeneration varit övertygad om att slavfrågan skulle lösa sig själv. Den var en anakronism, påtvingad konstitutionen av Virginias plantagearistokrati men skulle med tiden inte kunna överleva i ett USA där välstånd och utveckling var resultatet av självägande bönders, hantverkarens och småföretagares ansträngningar. Slaveri var liktydigt med ekonomisk stagnation och efterblivenhet.

Men resonemanget byggde på en premis: att slavar skulle hålla sig till södern och inte spridas till de nya territorierna och delstaterna. När den överenskommelsen bröt samman i kongressen på 1850-talet och när Högsta domstolen i ett principutslag förkunnade att slavar inte kunde betraktas som människor inleddes upp-

Bland detta nummers recensioner: *Abraham Lincoln, Dan Andersson, Platon, Paul Celan och Ingeborg Bachmann. Förre finansministern Kjell-Olof Feldt har dessutom tittat närmare på en bok som kastar ljus över finanskrisen.*

Ett amerikanskt monument mejslas fram.

FOTO: BETTMANN/CORBIS/SCANPIX

marschen till inbördeskriget. Det var också då som Abraham Lincoln lämnade advokatbyrån i Springfield och åter började aktivera sig i politiken (han var kongressledamot 1847–49).

Lincoln ville till varje pris hindra nationell söndring. Ingenting var därför viktigare än att desarmera slavfrågan, och ända fram till krigsutbrottet, till och

med under krigets tidiga skede, var han inställd på kompromisser och eftergifter. Dit hörde bland annat att tillåta slaveriet. I ett berömt brev till *New York Tribunes* chefredaktör Horace Greely skriver Lincoln att hans uppgift varken är att avskaffa eller bevara slaveriet utan att rädda unionen (USA).

Hållningen bottnade i en ky-

lig, politisk kalkyl. Nästan alla amerikaner, inklusive Lincoln, betraktade svarta som lägre stående, och att gå ut i krig – mot egna landsmän! – för att befria dem framstod som orimligt. Rimligt var däremot att, om så krävdes, med vapenmakt motsätta sig söderns hot om att i praktiken bilda en egen stat. Lincoln som aldrig dolde sitt

hat mot slaveriet höll sig konsekvent till den linjen.

En framgångsrik strategi skulle det visa sig men för de aktiva slavmotståndarna framstod den som en motbjudande kapitulation. En av dem var Fredrick Douglass som flytt fångenskapen i Baltimore och genom sin intelligens och »

retoriska begåvning var USA:s mest kände svarte man och en politisk kraft att räkna med. James Oakes *The Radical and the Republican* visar hur den otålige och militante Douglass gång på gång ifrågasätter och misstänkliggör Lincolns avsikter men slutligen accepterar hans konservativa, pragmatiska förhållningssätt.

Särskilt intressant är hur de tolkade konstitutionen. Douglass, fullt naturligt, betraktade den länge som ett dokument som sanktionerade slaveriet men började gradvis se konstitutionen som ett argument mot slaveri. Han tog fasta på dess löfte om alla amerikaners rätt till frihet och att ordet slaveri ingenstans uttryckligen nämndes i texten. Alltså var det, insåg Douglass, kontraproduktivt att avstå ifrån politisk aktivism och förkasta de demokratiska institutionerna. USA var nu hans land, grundlagsfäderna hans fäder och med den utgångspunkten fick kampen mot slaveriet en starkare både moralisk och principiell kraft.

Lincolns resonemang var likartat men inte så kategoriskt. Konstitutionen var en kompromiss som varken utgjorde en plädering för eller emot slaveriet men likväl erkände dess existens. Grundlagsfäderna satt fast i ett system som de inte visste hur de skulle göra sig av med om de ville skapa en ny nation. I Lincolns historieskrivning var det istället självständighetsförklaringens skrivelser och idéer som gjorde slaveriet till en omöjlighet. Från dem, hävdade han, emanerade konstitutionen och den förutan kunde USA varken existera eller bli fullständigt fritt.

Inbördeskrigets utbrott och söderns kompromisslöshet gav Lincoln friare händer. Det blev politiskt möjligt att göra det politiskt omöjliga; men inte förrän efter en stor framgång på slagfältet (Antietam 1862) vågade han tillkännage sin avsikt att befria slavarne. Beslutet gavs inte humanitära utan militära motiv – det skulle bidra till att knäcka de konfedererade om de inte längre hade tillgång till gratis arbetskraft. Från som-

maren 1863 var kriget inte längre en öppen affär och allt färre på nordsidan motsatte sig slaveriets upphävande.

Detta lyckliga slut var långt ifrån givet. Lincoln prövades av omständigheterna men också av en omgivning som misstänkte eller var övertygad om att han inte var situationen vuxen. Meritlistan var också betänkligt tunn. En delstatspolitiker med rudimentära erfarenheter av Washington och som blev republikanernas kandidat till presidentvalet 1860 därför att hans mer namnkunniga motståndare i partiet hade för många fiender. Det kunde aldrig gå vägen. Den nye presidenten var själv djupt medveten om sina brister och tillkortakommanden. Men han var van vid att underskattas och bakom blygsamheten och självvionerna dölde sig en politisk strateg och maktpelare av guds nåde. Han hade också stor människokänedom och förstod och kunde förutse motiv och drivkrafter bakom både vänner och fiender. Han låg alltid steget före.

Doris Kearns Goodwins bok *Team of Rivals* är förutom att vara en förstklassig historisk analys också en studie i ledarskapspsykologi där terapeuten Abraham Lincoln slätar över, uppmuntrar, river ned och bygger upp de stora egon som ständigt känner sig förrättade. Lincoln omgav sig inte bara med allierade. I hans regering ingick flera av hans främsta rivaler i det republikanska partiet: William Seward (utrikesminister), Salmon Chase (finansminister) och Edward Bates (justitieminister).

Lincoln visste att han behövde deras kunskaper och erfarenheter i ett nationellt nödläge liksom han också insåg att deras plikt-känsla var svag och att de längtade efter att se honom misslyckas. Och mycket riktigt påbörjades förtalskampanjer, misstänkliggöranden och intrigmakeri som mer än väl var skäl för entledigande. William Seward motarbetade och gick bakom ryggen på sin president vid flera kritiska tillfällen under Lincolns första månader vid makten. Men han höll

igen, väl medveten om att ingenting kunde vara värre än att regeringen kollapsade. Istället för att brusa upp och skälla ut lyssnade han tålmodigt på klagomål samtidigt som han diskret men tydligt klargjorde att det yttersta ansvaret var hans. Metoden bröt sakta men säkert ned allt motstånd och förvandlade oförsonliga kritiker och rivaler till lojala och beundrande medarbetare.

Det förvånar alltså inte att Barack Obama har läst *Team of Rivals* mer eller mindre som en instruktionsbok för vad som komma skall. I den amerikanska regeringen 2009 ingår även starka personligheter och rivaler, till exempel utrikesminister Hillary Clinton, Obamas främste motståndare från förra årets primärval. Att bjuda in två republikaner, försvarsminister Robert Gates och transportsekreterare Ray LaHood, vittnar om en känsla för stundens allvar men också om självkänsla. Till skillnad från George W. Bush kan Barack Obama räkna med att ofta bli motsagd.

Förutom det ständiga politiska intrigmakeriet hade Abraham Lincoln också sina generalers känslor att ta hänsyn till. En amerikansk president är högste befälhavare och de flesta i USA:s första och andra generation presidenter hade nå-

gon form av personlig erfarenhet av krig. Lincolns inskränkte sig till ett antal skärmytslingar med indianer under 1830-talet. Bara några veckor efter det att han hade installerats bröt inbördeskriget ut. Han hade alltså inte mycket att åberopa eller sätta emot i överläggningarna med landets högsta militärer.

Till en början lät han dem ta kommandot och nöjde sig med att hålla sig informerad. Men när nordsidans övertag i manskap och resurser inte förslog, när det ena förödmjukande nederlaget efter det andra följde och när moralen i norr började sjunka och röster höjas om att lägga ned vapnen, visade Lincoln vad han var gjord av. Han tog i praktiken över befälet.

James McPhersons *Tried by War* visar att autodiktaten från Illinois inte nöjde sig med att under stigande vanmakt se hur den ena generalen efter den andra misslyckades eller uppfann ständigt nya ursäkter för att slippa attackera. Lincoln tillämpade samma strategi som gentemot de kritiska regeringsledamöterna: han bidade sin tid, tröstade, uppmuntrade men såg samtidigt till att ta reda på allt han kunde om de frågor som meningsmot-sättningarna gällde.

Detta var en person som på egen hand och i vuxen ålder lärt sig trigonometri av ren kunskapsörst. Den höll lyckligtvis i sig hela livet. För även om han varken kunde eller ville detaljstyra kriget från Vita huset blev det möjligt för honom att själv driva på kriget i rätt riktning, att göra sig av med oduglingar som George McClellan, Henry Hallek och Don Carlos Buell och istället ge handlingskraftiga män som Ulysses Grant, Philip Sheridan och William Sherman fritt spelrum.

Inbördeskriget var det första moderna kriget där vapen och strategier lämnade tusentals döda på slagfälten. Gettysburg, Chancellorsville och Antietam utgör prologer till Somme, Verdun och Paschendale. 620 000 döda inom loppet av fyra år var ett ofattbart högt pris att betala. Nästan alla ame-

Detta lyckliga slut var långt ifrån givet. Lincoln prövades av omständigheterna men också av en omgivning som misstänkte eller var övertygad om att han inte var situationen vuxen. Meritlistan var också betänkligt tunn.

rikanska familjer berördes, och Lincoln, plågad av sin älskade son Willies död och sin hustrus obalanserade uppträdande, var emellanåt nära att knäckas av

Hans känslighet var av den arten att man undrar hur han över huvud taget kunde komma på tanken att bli politiker.

både sina egna och landets plågor och sorg. I sitt mest berömda tal, vid Gettysburg 1863, beskrev han kriget inte bara som en kamp för republikens bevarande utan också som en möjlighet till nationell pånyttfödelse. De döda hade inte slagits förgäves, förkunnade Lincoln och frammanade självständighetsförklaringens ideal om frihet och jämlikhet. "A new birth of freedom" utlovades.

Det är lätt att föreställa sig Gettysburgtalet som ett försök att värja sig mot ansvaret för ett allt större blodbad. Men ingenting tyder på att Lincoln någonsin skulle ha känt skuld över kriget. Den lade han på sydstaternas omedgörliga och fanatiska politiker. Däremot tog han de snabbt stigande dödstaten mycket hårt. Han ställde sig visserligen helt bakom Grants och Shermans hårdföra framfart men gav aldrig uttryck för någon annan tillfredsställelse än över dess militära konsekvenser. Han var aldrig en hämndlysten.

Hans känslighet var av den arten att man undrar hur han över huvud taget kunde komma på tanken att bli politiker. Ända sedan ungdomsåren hade Lincolns omgivning noterat vad de kallade hans "melankoli". I själva verket, skriver Joshua Wolf Shenk i *Lincoln's Melancholy*, var det frågan om depressioner som

återkom med jämna mellanrum under hela hans liv. Han talade öppet om sina självmordstankar, fick flera nervösa sammanbrott och var periodvis så nere att oroliga vänner höll ett vakande öga på honom. Den sidan av hans personlighet kontrasterade mot energiknippen, handlingsmänniskan och humoristen Lincoln – en man som uppenbart njöt av att vara i centrum för uppmärksamheten. Idag skulle vi diagnostisera beteendet som typiskt bipolärt.

Shenks svar på frågan hur en sådan person kunde ge sig in i politiken är att demonerna red Lincoln men han också dem. Depressionerna framtvungade en medveten respons: hårt arbete, läsning, studier och socialt umgänge. Passivitet, insåg han, skulle ohjälpligen dra ned honom i malströmmen.

Han kunde alltså dra nytta av sitt lidande, eftersom dess motreaktion gav upphov till kreativitet, tankeskärpa, ödmjukhet och djupa insikter om den mänskliga naturen. När slavfrågan dök upp på den politiska dagordningen var Lincoln redo, både som människa och som politiker. Han fick antligen utlopp för sin brinnande äregrighet, han fick en livsuppgift.

Trots allt vi vet om depressioner är de fortfarande stigmatiserande. En amerikansk president ska vara både fysiskt och psykiskt kärnfrisk. Något som får en att känna tacksamhet för de gamla dåliga tiderna då vissa sanningar om politiker förtegs i nationens intresse. Hade väljarnas känt till att Franklin D Roosevelt var rullstolsbunden och att John F Kennedy led av Addison's sjukdom skulle de aldrig ha blivit valda. En svart man kan numera inta Vita huset men aldrig någon som likt miljoner andra amerikaner går i psykoterapi eller knaprar Lamictal.

Det finns ingen anledning att riva ned monumentet i Washington. Myten om oraklet och klippan i stormen är både sann och falsk. Idag, två hundra år efter hans födelse, väcker Abraham Lincoln ständigt nya frågor och ger ständigt nya och överraskande svar.

Mats Wiklund

Poetiska passioner med förhinder

HERZZEIT

DER BRIEFWECHSEL

INGEBORG BACHMANN OCH

PAUL CELAN

Suhrkamp 2008

Att Paul Celan och den i Österrike födda poeten Ingeborg Bachmann hade en viktig relation har länge varit välkänt inom litteraturvetenskapen. År 2000 utkom exempelvis en bok, *Poetische Korrespondenzen*, som med 14 uppsatser kommenterade gemensamma motiv hos diktarna, och också beskrev hur Celan marginaliserades i författarsammanslutningen Gruppe 47. Men hur nära stod paret varandra och hur såg deras förbindelse ut över tid? När nu de bägge författarnas brevväxling ges ut under den vackra titeln *Herzzeit* besvaras inte bara sådana frågor, utan en skarp bild av det tyska efterkrigsklimatet tecknas också, där antisemitismen ingalunda försvann med det tredje riket.

De två författarna hade helt olika bakgrunder. När de möttes var Ingeborg Bachmann, dotter till en österrikisk medlem av nazistpartiet, i färd med att doktorera på Heideggers filosofi, medan Paul Celan var en statslös jude, född i Czernowitz i nuvarande Ukraina som förlorat bägge föräldrarna i tyska koncentrationsläger, och själv överlevt ett rumänskt arbetsläger. Men gemensamt för båda var att de försökte bli författare i en efterkrigstid då Europa låg i ruiner. Som en gemensam formel både för deras författarskap och deras gemenskap kan en fras stå, som hämtats ur deras brev: "Låt oss finna orden."

De två författarna ses första gången i Wien i maj 1948, och sista gången i Zürich 1960. Det sista brevet till "Liebe Ingeborg" skriver Paul Celan i juli 1967, tre år före hans självmord, i en tid då hans psykiska hälsa redan hade brutits ned. Några brev växlas också mellan Celans änka, Gisèle Lestrang-

Celan, och Ingeborg Bachmann, innan Bachmann avlider 1973, i en brandolycka, som troligen orsakats av sängrökning, men vars omständigheter förblivit oklara.

"Den surrealistiske poeten Paul Celan har härligt nog förälskat sig i mig", utbrast den 21-åriga Ingeborg Bachmann i ett brev till sina föräldrar strax efter det första mötet. Den 27-åriga Paul Celan som tagit henne med en sådan storm hade då flytt till Wien ett halvår tidigare från Bukarest, där han efter sina traumatiska upplevelser av förintelsemaskineriet bekantat sig med den rumänska poesiscenen. Hans mest berömda dikt "Todesfuge" hade publicerats i Bukarest i en rumänsk version när Bachmann mötte honom, men han hade ännu inte debuterat. "Mitt rum ser ut som ett vallmofält", skriver hon, "eftersom han älskar att överösa mig med dessa blommor."

En månad senare på sin födelsedag överöstes Ingeborg Bachmann också av gåvor, två band fransk måleri om Matisse och Cézanne, blommor, cigaretter, en diktsamling av Chesterton, och en dikt, "I Egypten", som skulle "tillhöra henne". Förälskelsen är intensiv, ömsesidig, bejakande. Men någon månad senare reser Celan till Paris och hörs inte av. Bachmann skriver ett brev vid julid om sin besvikelse när hon några månader tidigare fick hans debutsamling *Das Sand aus den Urnen* från några vänner. Alltså inte direkt från honom.

Brevet skickar hon aldrig. Det är typiskt för denna brevkontakt. Brev som aldrig sänds. Långa uppehåll av tiggande. Och så något brev, känslösamt eller praktiskt, som kommer i väg. I denna första vända av deras relation är det tydligt att det är Ingeborg Bachmann som önskar kontakten, som ibland tigger om några rader. Och så skriver hon några år senare de bittara, Södergranska orden: "Jag satte allting på ett kort och jag förlorade." Paul Celan hade under tiden efter stora initiala svårigheter etablerat sig som lärare och poet i Paris, och träffat sin blivande hustru, konstnärinnan »

Ingeborg Bachmann.

Gisèle Lestrang, som han gifte sig med 1952.

Brevkontakten med Ingeborg Bachmann fortsätter dock med en mer nykter ton, där Celan håller en litterär och vänskaplig kontakt. Båda blir alltmer etablerade som framstående poeter, men Celan har större svårigheter. Att skriva om Auschwitz, om förintelsen, om judeförföljelserna, om nazismen är skuldskapande och ofta tabubelagt i det tyska efterkrigsklimatet. Bachmann ger ut diktsamlingarna *Die Gestundete Zeit* och *Anrufung des grossen Bären, Celan Mohn und Gedächtnis* och *Von Schwelle zu Schwelle*. Ibland kommer trots allt Paul Celan till Tyskland för litterära sammankomster och uppläsningar.

1957 sker ett avgörande möte i Köln. Kärleksrelationen återupptas, och nu är det Celan som är stormande förälskad. Och det är som om det går en skälving också genom denna bokvolym. På tio dagar överöser Celan Ingeborg Bachmann med brev, med ord, med dikter. Hans kärlek flödar, liksom hans poesi. Nu är det han som ber om raderna. Det är som om Celans språk också i sin prosaform börjar sjunga, andas i kärlekens takt, arbeta med musikaliska upprepningar. Men Ingeborg tvekar. Till sist efter tio dagar skriver hon att Celan inte får lämna sin hustru och son, att hon är glad att han berättat allt för sin hustru. Ett drygt halvår varar den sårbara kärleksrelationen, men vänskapen kommer att bestå, även om

den provas hårt. Ingeborg Bachmanns vackra dikt "Im Gewitter der Rosen" kan stå som en smärtsam epitaf över en omöjlig kärlek.

Så långt kan man läsa denna brevväxling som bakgrund till hur poesi blir till, och som biografiskt gripande material, om två stora tyskspråkiga poeter. Men brevväxlingen visar något utöver detta när den speglar ett kulturklimat där det visar sig att antisemitismen inte utplånades med det tredje riket. Celan möter nya svårigheter när blir han föremål för en grov antisemitisk karikatyr och under hösten 1959 får han utstå en mycket negativ recension av sin diktsamling *Sprachgitter* av den inflytelserike, konservativa litteraturkritikern Günther Blöcker. Den knappast svårförståeliga dikten "Todesfuge" kallades här nedlåtande för en kontrapunktisk exercis på notpapper, och när kritikern hänvisar till Celans "härkomst" som en förklaring till "den bristande kommunikationskaraktern" av hans poesi har onekligen recensionen en obehaglig antisemitisk prägel.

Celan blev uppbragt och skickade ett brev till Bachmann med artikeln och bad om en kommentar. Den dröjde. Bachmann levde nu tillsammans med författaren Max Frisch och en vecka senare fick också Frisch ett brev med recensionen. Men Max Frisch kunde inte ge Celan det stöd han väntat sig, Frisch verkade oförmögen

att se det antisemitiska inslaget i artikeln. Frisch undrar i sitt resonnerande svar om inte Celans reaktion kan bero på en sårad litterär fåfänga, som gjort att poeten tolkar den negativa recensionen politiskt. När Bachmann, hårt trängd av dubbla lojaliteter, efter några veckor svarade försökte hon påpeka hur högt Celan värderas som poet i Tyskland. Celans svarsbrev är upprört. För honom är "Todesfuge" en gravskrift över dem som ingen grav fick, och att beskriva den som Blöcker ser han som gravskändning.

Men vännerna fann honom nu krävande, överkänslig, överdriven. Tragiskt nog medverkade denna händelse liksom den så kallade Gollaffären till att bryta ner Paul Celans psykiska hälsa. I Gollaffären anklagade änkan efter poeten Yves Goll helt orättmätigt Paul Celan för att ha plagierat hennes döde mans verk. 1962 var första gången Celan intogs för psykiatrisk vård, åtta år före självmordet då han dränkte sig i Seine. Då var äktenskapet med Gisèle Lestrang-Celan över sedan några år, efter att han förvirrad försökt mörda henne.

I ett aldrig avsänt brev från september 1961 ger Ingeborg Bachmann sin syn på saken. Brevet formar sig till en uppörelse. Jag tror verkligen att den större olyckan finns inom dig själv, skriver hon. Inte heller Bachmann vill se hur Efterkrigstyskland fortfarande behöll antisemitiska strukturer i sin behandling av den judiske poeten. Skillnaden var att hon hade en självklar hemortsrätt i den tyska kulturen, som på djupet aldrig ifrågasattes. Ty även om Celan så småningom fick erkännande och priser, väckte hans diktning fortsatt skuld, ambivalens, oro.

Och det blir den stora skillnaden mellan dem. Hur nära de än stod varandra, hur mycket de än hade älskat varandra, och hur mycket deras poesi än påverkade dem, så kunde inte Ingeborg Bachmann bekräfta Paul Celans verklighetsuppfattning.

Eva Ström

Grekerna var fula i munnen

ABUSIVE MOUTHS IN
CLASSICAL ATHENS

NANCY WORMAN

Cambridge University Press 2008

Under slutet av 1900-talet var delar av den akademiska kulturen upptagna av att ta ned grekerna på jorden. Under några årtionden har vi fått lära oss att den grekiska antiken inte var särskilt upphöjd eller sofistikerad, att grekerna inte kom på något själva utan hade allt från Asien eller Afrika, att de inte förkroppsligade något humanistiskt ideal om det genuint och sant mänskliga, och att önskan att se sig själv i det antika idealet blir betydligt mer problematisk när man verkligen börjar fundera över hur knasiga föreställningar grekerna själva hade. Delvis har den här reaktionen mot äldre tidars syn på antiken säkert varit berättigad och konstruktiv. Ändå känns det litet besynnerligt när man ges intrycket att det inte skulle ha varit något särskilt med den grekiska kulturen, att det inte är något närmast sargolikt i den osannolika sammanbyggnaden av odödliga – Platon, Aristoteles, Sofokles, Aischylos, för att bara nämna det minsta möjliga antalet – som framträder i synnerhet under den klassiska perioden. 400- och 300-talens Grekland liknar på det sättet den tyska idealismens epok: i sin förtätning i ett litet land är denna kulturella blomstrings-tid, för att använda ett ord som dagens forskare sällan trivs med, ett mirakel.

Den amerikanska hellenisten Nancy Worman nyabok om grekiska förolämpningar bidrar även den till att motverka överdrivet idylliska föreställningar om det antika Grekland, men utan några ideologiska eller ängsliga övertoner. Och det finns naturligtvis inga skäl att bortse från det råa, det oslipade och skrovliga i Grekland. Worman projekt är fascinerande: hon vill kartlägga förolämpningarnas språk med avseende på hur de förhåller sig till och framställer munnen. Den kroppsöppning-

en har nämligen en alldeles särskild ställning i föreställningar om mänsklig brist och dålig karaktär. Betänk allt som görs med munnen – det äts för mycket, det kräks, det talas för mycket och skriks, den luktar eventuellt illa, den är överdrivet grov och den ägnar sig åt tvivelaktiga sexuella praktiker. Kort och gott: munnen blir en oöverträffad sinnebild av begär och tygel-löshet.

Så Worman ger sig ut på jakt efter smädelsena och munmetaforerna, från Homeros till Aristoteles och Theofrastos. Och visst hittar hon nätverk av språkliga bilder som systematiskt utnyttjar munnen. En sådan är närmast författaren Aristofanes, känd för att häckla högt och lågt i Athen, genom tvetydigheter för samman det som tragediförfattaren Euripides gör med munnen, nämligen att låta poesin klinga, med andra saker som kan utföras med munnen, som oralsex. I båda fallen blir det alltså en sorts tjänstvillighet och underkastelse som är insmickrande och inte anstår en fri athensisk man. På liknande sätt blir det när Aristofanes hänar en offentlig person som "vidstjärtad". Ordet syftar naturligtvis främst på sexualitet, och då närmast på en passiv roll som inte ansågs äro-rik i Aristofanes samtid, men betydelsen översätts här till deltagandet i den offentliga sfären, och personen framställs som vek och fjollig i sitt offentliga tal. Förolämpningen förs alltså enligt Worman över från stjärten till munnen, och athenarens stolthet, det verbala framträdandet i offentligheten, blir till en bild av illa sedda och föraktade gärningar.

Men munnen utför som sagt också andra handlingar, och en

sådan är ju att äta. Den som har läst Platons dialog *Gorgias* någon gång har nog reagerat på hur kolossalt fientlig Platon (och Sokrates) är mot matlagning. Mot lagstiftning och gymnastik, de verkliga sätten att ta hand om själen respektive kroppen, ställer Sokrates de perverterade sätten, nämligen sofistisk talekonst och – matlagning. Matlagningen är alltså precis som sofistiken bara "smicker", ett sätt att ställa sig in hos människor utan att faktiskt göra dem något gott alls. Att man genom sofistisk debatteknik kan inbilla andra och sig själv att man har insikter som man

i själ-

va verket inte alls har håller väl alla med om; att det inte är äro-rikt likaså. Men vad i all världen är det för fel på finare matlagning?

Motviljan mot matlag-ningskonsten kan förstås sägas grunda sig i genuint platonskt kroppsförakt: om själen är så mycket högre bör kroppens njutningar hållas kort, och den bör ges nyttig mat utan några särskilda smaksensationer för att bli stark och frisk utan att njuta för mycket av det. Men Worman menar att Sokrates meningsmotståndare tycks ta mest illa upp av just matlag-ningsanalogin. Att laga över- raffinerade delikatesser är helt enkelt litet ovärdigt och sliskt för den grekiska tanken – och det troligen även för den som inte i övrigt har några spartanska sympatier (och då hade alltså Platon inte stiftat bekantskap med den överexperimentella kokkonst som i dag blandar de mest osannolika saker för det egentligen enkla nöjet att hita ytterligare en ny och besynnerlig smak).

Retoriken och den sofistiska konsten att vinna debatter är alltså något lågt och ovärdigt både för Aristofanes och Platon: de syftar bara till njutning och till att ställa sig in hos sin måltavla, och på det sättet liknar de den överdrivet märkvärdiga matlagningen.

Även den senare grekiska talekonsten använder sig av munsmädelsena. Vid slutet av den klassiska epoken, under mitten och slutet av 300-talet, skymfades talarna Demosthenes och Aischines

varandra i skuggan av (och med anledning av) hotet från Makedonien, som under Alexander den store skulle smula sönder stadsstaterna och demokratin till förmån för imperiet. Också denna debatt organiseras alltså i hög grad kring bilden av munnen – meningsmotståndarnas mun. Demosthenes, som var försiktig i umgänget med vin, anklagades för att vara omanlig på grund att han inte drack som en karl och dessutom hade litet feminina kläder och svag röst. Aischines anklagade honom för att vara *kinaidos* (vilket kanske bäst översätts med "manlig prostituerad"), och sade att hans kropp var smutsig – inklusive munnen.

Liksom hos Aristofanes finns alltså i Aischines smädelsearsenal ett antal förolämpningar som bildligt likställer munnen och anus hos de personer som anses insmickrande, demagogiska eller veka. Den offentliga handlingen, att tala inför folkförsamlingen eller annorstädes, antyds hos vissa personer alltså vara lika tvivelaktig som de sexuella handlingar i den privata sfären som de antyds ha utfört med kroppsuppningarna. Munnen blir därför den ledande bilden, eller huvudpersonen om uttrycket tillåts, i det förolämpningspandemonium som det grekiska politiska språket tillhandahåller.

Wormans bok är ganska skojig, om än inte främst på grund av författarens egen stil. En god redaktör (eller goda sakkunniga) hade kunnat skära ned boken, som ibland är onödigt refererande. Men Worman bjuder på några nya insikter, och vill man vara generös kan man säga att hennes långa historiska framställning gör just det som en akademisk bok bör göra: i utforskningen av bilden av munnen som lidelsernas och liderligheternas epicentrum öppnar hon ett nytt fönster, en ny utsikt mot något gammalt och välkänt. I den gapande avgrund av låtsasuppkäftiga meriteringsskriverier som humanistisk forskning kan vara, representerar hon någonting som man kan hoppas se mer av.

Johan Tralau

En symbol för de teknologiska framtidsdrömmarna i DDR: tv-tornet i Berlin.

FOTO: VISUM/NORDICPHOTOS

Sovjet hindrade östtyska framsteg

**RED PROMETHEUS
ENGINEERING AND
DICTATORSHIP IN EAST
GERMANY 1945-1990**
DOLORES L. AUGUSTINE
MIT Press 2008

En återkommande mardröm för demokratiskt valda regeringar och liberalt sinnade marknadsekonomer är att auktoritära stater med tillhörande centralstyrda industriella komplex en dag skulle kunna visa sig teknologiskt överlägsna. På trettio-talet var det Nazitysklands väldiga utvecklingskraft man fruktade, under kalla kriget var det Sovjetunionens. På 2000-talet är det Kinas expansiva och teknologiskt alltmer avancerade diktatur som väcker motsvarande farhågor. Demokratierna fruktar att auktoritära regimer kan mobilisera större resurser till massiva framtidssatsningar på ny teknik och att de har möjlighet till verkligt strategisk, långsiktig planering,

på ett sätt som förefaller otänkbart i demokratier med frekventa regeringsskiften. I avsaknad av tvånget att lyssna till massornas snabbt svängande preferenser kan diktaturerna dessutom snabbt skrida till verket med satsningar på impopulära, men för samhället i längden lönsamma teknikområden. Och frånvaron av pressfrihet gör att lovan- de nya teknologier inte i onödan får rykte om sig som farliga.

I praktiken har diktaturerna dock sällan kunnat skryta med några stora teknologiska segrar i kampen mellan samhällssystemen. "Sputnikchockerna" har i verkligheten visat sig vara ytterst sällsynta och de har drunknat i ett hav av katastrofala misslyckanden.

En region som under 1900-talet mer än någon annan dominerades av teknologiskt sinnade diktaturer är östra Tyskland. Innovationssystemet var här först av nazistisk typ, därefter kommunistisk. I *Red Prometheus* ger den amerikanska historikern och antropologen Dolores L. Augustine en ingående och djuplodande analys av den

senare fasen: den kommunistiska. Det är en gripande historia, baserad på både intervjuer och ett omfångsrikt arkivmaterial. Den handlar om högtflygande drömmar kring Östtyskland som teknologiskt framtidsland, men framförallt om hur dessa drömmar långsamt mals sönder av den totalitära staten och går i kras.

De ledande östtyska ingenjörerna såg redan från början med stor skepsis på det kommunistiska styret. Men denna skepsis hindrade inte att de inledningsvis ändå hyste stora professionella förväntningar på DDR. De

I praktiken har diktaturerna dock sällan kunnat skryta med några stora teknologiska segrar.

hoppades att kombinationen av ett rikt arv på naturvetenskapens och teknikens område och en stark tro från kommunistpartiets sida på tekniken som en nyckel till det socialistiska samhällsbygget kunde visa sig lyckosam för deras karriärer. Walter Ulbricht, som länge var Östtysklands ledare, var en tydlig teknikoptimist. Under hans tid vid makten gjorde staten stora ekonomiska satsningar. Det gäller i synnerhet från slutet av 1950-talet, då man inspirerades av de sovjetiska atom- och rymdframgångarna. Under 1960-talet inledde Ulbricht dessutom liberala reformer för att stimulera innovationskraften i DDR. En mäktig symbol för de teknologiska framtidsdrömmarna blev det futuristiska tv-tornet mitt i Östberlin, som färdigställdes 1969.

Mot sig hade östtyskarna sin relativa litenhet och sitt prekära geopolitiska läge. Både Sovjetunionen och västmakterna såg med tvivel på de östtyska ambitionerna att bli teknologiskt världsledande på olika områden. Ett omfattande öst-

tyskt atomprogram och en lovande flygteknisk industri motarbetades aktivt av de sovjetiska kamraterna, vilket i början av 1960-talet tvingade östtyskarna att avbryta all utveckling på båda områdena – trots, eller snarast på grund av, att de besatt en enorm kompetens just där. Östtyskarna betraktades av de sovjetiska ledarna fortfarande mer som "tyskar" än som "socialister". I väst motarbetades östtyskarna genom embargon på högteknologisk export i österled.

Men framförallt hade DDR-ingenjörerna den socialistiska planekonomin och säkerhetspolisens paranoia emot sig. Banbrytande innovationsverksamhet handlar ju per definition om att göra någonting helt annorlunda och avvikande, men en sådan hållning väckte automatiskt stor skepsis i en konformistisk stat där allt avvikande beteende genast registrerades och misstänkliggjordes av Stasi som potentiellt kontrarevolutionärt. Till planekonomins värld hörde dessutom att idéer om nyskapande skulle komma uppifrån eller i alla fall godkännas på hög nivå innan man kunde skrida till verket, vilket blev förödande för de otåligt väntande laboratorier och fabriker som stod för förnyelsen i praktiken.

Misslyckandena blev många och kostsamma. Ingenjörerna gjordes till syndabockar och utmålades som sabotörer, eftersom det var tabu att ifrågasätta själva systemet. Men de svikna förhoppningarna bidrog också till att Walter Ulbricht själv tvingades bort från makten 1971. Efterföljaren Erich Honecker var inte alls någon lika stor teknikfan som Ulbricht, och när den nya ledningen sent omsider insåg slagkraften i den anstormande mikroelektroniska revolutionen var DDR redan på väg mot ruinens brant.

Under Honeckers och Stasis hårdföra styre skedde den slutliga genompolitiseringsen av det östtyska ingenjörssamhället. Partiledningen kände sig illa till mods när forskningsledare och utvecklingschefer ville ha stöd uppifrån till djärva framtidsprojekt som partieliten själva inte hade kompetens att sätta

sig in i. I brist på tillit till ingenjörerna och deras lojalitet mot DDR och kommunistpartiet eftersträvade man i allt högre grad full kontroll över vad som försiggick i laboratorier och på seminarier. Stasi kom också att spela en allt större roll som smuglingsorganisation. Enorma valutamedel lades ned på att illegalt komma över den senaste amerikanska tekniken, som de östtyska FoU-organisationerna sedan fick i uppdrag att detaljkopiera. Den inhemska kreativiteten tycks ha motarbetats, då den ansågs för farlig.

En förtjänst med Augustines bok är att den fokuserar på individerna bakom de stora programmen och planerna: ingenjörerna och toppforskarna som i typfallet varit engagerade i Hitlers krigsmakt för att sedan, ofta efter några ofrivilliga år i Sovjetunionens tjänst, viga resten av sina karriärer åt Östtysklands tekniska utveckling – bara för att till slut se sina förhoppningar svikna och sorteras bort som samhällsfarliga. Många av de bästa flydde till väst, andra avsattes från sina direktörsposter och professurer. Några begick självmord.

Genom att analysera ett stort material från bland annat Stasis arkiv ger Augustine en levande bild av hur den totalitära regimen nästlade sig in i allt fler vrår av dessa ingenjörers liv på ett sätt som kom att bli katastrofalt och tragiskt inte bara för dem själva som individer, utan även för DDR:s industriella och tekniska utveckling i stort. *Red Prometheus* är i denna mening en berättelse om hur mängder av talang, goda avsikter och utvecklingspotential gått till spillo och brutits ned av ett allt sjukare samhällssystem.

Vad man saknar är en avslutande generaliserande diskussion: hur kan fallet DDR hjälpa oss att bättre förstå relationerna mellan vetenskap, teknik och politik på 2000-talet? Den frågan lämnar Augustine öppen, men den kan vara värd att begrunda mot bakgrund av dagens teknologiska ambitioner i länder som Kina, Ryssland och Iran.

Per Högselius

På sikt ödelägger folkökningen jorden

**COMMON WEALTH
ECONOMICS FOR A CROWDED
PLANET**

JEFFREY D. SACHS

Allen Lane 2008

Är 2000-talet början till slutet på människans glansperiod? Det finns tecken som tyder på att det fordras en hel serie av politiska underverk för att vända de nutida trender som ifall de får fortsätta enligt principen *business as usual* innebär slutet för en guldålder och en återgång till en järnålder.

Guldålder förresten – ja, för somliga, men sannerligen inte för alla. Framför allt i Afrika söder om Sahara lever hundratals miljoner människor i djupaste misär och med föga hopp om förbättring. Mer än på andra håll kvarstår där det svåraste av alla hinder för en rimligt rask ekonomisk uppgång, nämligen en explosiv befolkningstillväxt. I vissa afrikanska länder har befolkningen tre- eller fyrdubbplats på ett halvsekel. Att den demografiska förändring som i resten av världen saktat ner eller stoppat befolkningstillväxten knappt påbörjats i Afrika kan i första hand skyllas på den fattigdom och de fördomar som genom att förhindra effektiv hälsovård av barn och mödrar orsakar en fortsatt hög barnadödlighet.

Eftersom föräldrarnas enda försäkring om åtminstone någon grad av trygghet på ålderdomen är minst en överlevande son, är det rationellt att satsa på stora barnkullar. Dessutom har kvinnor på många håll i Afrika ringa inflytande över familjeplaneringen, som ytterligare försvåras av doktrinära förbud mot preventivteknik och aborter.

Afrika sitter i en fattigdomsfälla, och ur dess grepp kan kontinenten inte lösgöra sig förrän befolkningstillväxten planar ut – enligt samma mönster som i andra världsdelar.

På senare år har det blivit in-

korrekt att påtala den negativa betydelse en snabb befolkningsökning har för ett lands eller en regions ekonomiska utveckling. Baserat på ett utomordentligt gediget datamaterial påminner Jeffrey Sachs emellertid i sin nya bok om demografins fundamentala betydelse för den ekonomiska utvecklingen och menar att den rika världen, med USA i spetsen, inte bara av etiska skäl utan även av krass självbevarelse-drift bör satsa stort just på att hjälpa till att reducera befolkningstillväxten i de fattigaste utvecklingsländerna.

Jeffrey Sachs förestår The Earth Institute och är professor i hållbar utvecklingsvetenskap vid Columbia University i New York samt har fungerat som ekonomisk rådgivare till regeringar runtom i världen. För närvarande arbetar han som rådgivare åt FN:s generalsekreterare i frågor som gäller uppnåendet av de så kallade millenniemålen för en global ekonomisk utveckling. Han har verkligen insyn i de innersta av kretsar och talar av erfarenhet och med eftertryck. Ger han oss något hopp om att skonas från en global kollaps? Vagar vi till och med tro på en positiv ekonomisk utveckling för en allt större andel av mänskligheten?

Ja, Sachs har inte förlorat hoppet och avråder givetvis från allmän kapitulation men betonar att oerhörda ansträngningar och uppoffringar krävs för att vi ska undvika att glida in i en negativ spiral med nästan ousägligt plågsamma följder. Apokalypsen hotar, men med politisk vilja och kraftsamling kan den undvikas. Snabbhet är av nöden påkallad.

Allt måste göras för att bromsa folkökningen. Det är den grundläggande förutsättningen för en god ekonomisk utveckling, som emellertid också kräver resurser. Därför föreskriver Sachs en megasatsning på att utveckla resurssnål och miljökonsam teknik samt på att sprida den till de människor som bäst behöver den. Marknaden kan hjälpa till men är inte ett universalmedel. Tvärtom, menar Sachs, måste dess kraf- »

ter hållas i strama tyglar. Behovet av energi per capita kommer att öka drastiskt, samtidigt som förråden av fossila bränslen hotar att sina (oklart dock hur snabbt) och den förnyelsebara energin fortfarande endast kan täcka en liten andel av det totala behovet. Som Sachs påpekar kan man i nödfall låta bilen stå – men däremot inte låta bli att dricka. Vatten ser han som en av de framtida bristvarorna, inte bara för konsumtion och hygien utan framför allt för konstbevakning.

Redan i dagsläget används en mycket stor del av allt sötvatten just till konstbevakning av grödor.

Om de underjordiska vattenförråden sinar och om klimatförändringen leder till torrläggning av floder som Ganges och Huanghe, innebär det törst, svält och elbrist för hundratals miljoner människor – för att inte tala om risken för våldsamma konflikter.

Med egna ögon har jag sett Men begynnande katastrof av just denna typ. Genom centrala Tanzania rinner Ruahaflo den. En anseelig del av dess vatten avlämnas nuförtiden för bevakning av ett område med väldiga sockerrörsodlingar. Konsekvenserna är dramatiska. I den berömda Great Ruaha National Park har floden under torr tid nästan helt upphört att rinna, vilket innebär ett dödligt hot mot hela ekosystemet.

Nedströms nationalparken finns en jättestor kraftverksdamm, Mtera, vid vars utlopp ligger ett kraftverk. Mindre vatten till dammen har medfört lägre kraftproduktion – och i miljonstaden Dar es Salaam vid Indiska oceanens kust har man blivit tvungen att införa elransonering.

Ökat befolkningsantal och högre ekonomisk standard för allt fler förutsätter ökade resurser, men av allt att döma kommer klimatförändringen att tvärtom leda till lägre global produktivitet. Bördiga kustområden kommer att översvämmas, medan andra områden riskerar att förlora sin produktionsförmåga genom lägre nederbörd. Var ska människorna

i Bangladesh ta vägen, om havet stiger med flera meter? Eller människorna i Mellersta Östern och Nordafrika, när de torra markerna får ännu mindre nederbörd?

Det krävs snabba insatser för att minska resursförödelsen och anpassa världens ekonomiska system så att oundvikliga skador och förluster kan hanteras på bästa möjliga sätt. Som Sachs konstaterar, har USA tvärtom minskat omfattningen av många av sina biståndsaktiviteter, och resten av världen orkar eller vill inte kompensera för detta bortfall.

Egentligen, skriver Sachs, är de behövliga summorna relativt måttliga. Ett belopp som motsvarar vad Pentagon spenderar på en dag räcker för ett år av oerhört betydelsefulla biståndsinsatser inom en hel världsdelen, till exempel i form av motåtgärder mot spridning av sjukdomar och parasiter, utbildning av miljontals kvinnor, vilket som en bieffekt ger dem ökad makt över sin egen familjestorlek, eller tillhandahållandet av mikrolån för införskaffande av bättre teknologi.

Men finns det ett politiskt ledarskap av tillräcklig kraft för att samla jordens alla länder till ett samfällt räddningsprojekt? Bråttom är det, för redan har vi kommit därtill att vi inte bara nyttjar avkastningen utan också tär på själva resurskapitalet.

Här och var vibrerar Sachs framställning av oro och kanske desperation. Visserligen har vi människor en enastående förmåga att samarbeta. Men enligt all erfarenhet är vi goda samarbetare i första hand när vår "ingrupp" hotas av en "utgrupp". Men den här gången finns ingen "utgrupp". Inte minst därför är utgången oviss – och när allt kommer omkring är miraklernas tid förbi.

Det är mycket, mycket länge sedan jag för min del läste en "framtidssbok" som i rikedom på fakta, insikter, idéer och förslag kan jämföras med Sachs *Common Wealth*. Och den lämnar mig helt enkelt inte i ro. Obligatorisk läsning – om jag finge bestämma!

Staffan Ulfstrand

Dan Andersson – mellan staden och skogsbygden

DET GÅNGNA ÄR SOM EN
DRÖM OCH DET
NÄRVARANDE FÖRSTÅR JAG
ICKE

EN BOK OM DAN ANDERSSON
GÖRAN GREIDER

Albert Bonniers förlag 2008

En bok av Göran Greider om Dan Andersson – verkar det inte lite väl förutsägbart? Jag fruktade att jag skulle få läsa en frustande okritisk hyllning till en proletär hjälte och martyr, författad av arbetarrörelsens mest hängivne ideolog i den svenska författarkåren. Knappt något att se fram mot alltså, i varje fall inte om man som jag är en förhärdat akademisk snobb, allergisk mot den romantiska Dan Andersson-myten i sådan grad, att jag som ung student i blasfemiskt syfte brukade sjunga "En spelmanns jordafärd" på samma melodi som Snoddas Nordgrens "Flottarkärlek" med refrängen "Haderian hadera".

Men jag måste nu erkänna att mina förväntningar har kommit på skam. Greiders bok är utomordentligt intressant, spännande och engagerat skriven. Den är dessutom kritisk mot Dan Andersson-myten och mot stora delar av författarskapet. Ändå lyckas han övertyga mig om att Dan Andersson ännu lever som visdiktare och representant för en numera bortglömd kultur i de svenska finnskogarna. Kort sagt: jag har blivit omvänd, om än med vissa förbehåll.

Greiders framställning tar sin utgångspunkt i Dan Anderssons alltför tidiga död i september 1920 på ett billigt hotell i Stockholms numera nedrivna Klarakvarter, sedan han av ren ovarsamhet förgiftats av cyanide som använts för att befria hotellrummen från ohyra men ännu satt kvar i sängkläderna. Först genom denna tragiska olyckshändelse, som fick stor uppmärksamhet i pressen, blev den tidigare ganska okända diktaren bekant för en stor-

re allmänhet. Dödssättet har färgat bilden av honom inför eftervärlden. Det är i tidningsreportagens kölvatten som Dan Andersson-myten uppstår: berättelsen om den geniale unge proletärskalden, skogarnas son, som dör en ond bråd död under sitt besök i storstaden. Men Greider visar att Dan Andersson inte bara var en skogarnas son utan också en trågen besökare i de bohemiska Klarakvarter där han mötte sin död. Här låg tidningsredaktionerna där han sålde sina texter, kaféerna och krogarna där han träffade sina författarvänner och samtalade till långt in på natten om litteratur, politik och religion.

Enligt Göran Greider blev författarskapet till just i bryningen mellan den skogsbygds-miljö i Dalarna där Dan Andersson växte upp och den storstadsvärld han rörde sig i som ung författare och journalist. I den förre miljön fanns det hårda arbetet i skogen och vid kolmilorna, arvet från generationer av finska invandrare och den stränga religiositeten, som särskilt representerades av Dan Anderssons far, skolläraren. I storstaden fanns socialismen, synden, överheten och den litterära offentligheten. Ett slags mellanstation var Brunnsviks folkhögskola där Dan Andersson, i likhet med flera andra arbetarförfattare, fick möjlighet att studera, diskutera med likasinnade, fördjupa sig i österländsk filosofi och bekanta sig med diktare som Dostojevskij och Nietzsche.

En grundläggande tes hos Greider är att Dan Andersson är en "marginal man" eller "gränsvarelse", ett begrepp hämtat från den amerikanske sociologen Everett V. Stonequist. Typiskt för gränsvarelserna – ofta en invandrare eller klassresenär – är att slitas mellan skilda världar utan att känna sig hemma någonstans. En främling i tillvaron således. I viss mån kan väl de flesta moderna människor sägas vara gränsvarelser i denna mening, men begreppet stämmer onekligen särskilt väl in på Dan Andersson. I hans fall är det, som Greider visar, inte bara den pro-

Dan Andersson – och en ung beundrare på Brunnsviks folkhögskola.

FOTO: KARL LÄRKA/PRESSENS BILD/SCANPIX

letära bakgrunden som betingar utanförskapet utan också det finska arvet och faderns stränga religion. Det är detta utanförskap som speglas i det Dan Andersson-citat som Greider lagt

Ideologiskt liknar han faktiskt mer en hippie eller new age-fantast än en socialistisk arbetarförfattare.

till grund för bokens titel: "Det gångna är som en dröm och det närvarande förstår jag icke."

När denna gränsvarelse på folkhögskolan och i Stockholm konfronteras med normal-svensk rationalism och medelklassens bildningsideal känner han sig på en och samma gång attraherad och fränstött, splittrad och osäker. Dragningen till mystik gör honom ibland svåruthärdligt flummig, till ex-

empel när han i berättelsesamlingen *Det kallas vidskepelse* (1916) spelar ut moderna rationalister mot en mystisk trollgubbe i finnmarken till den senares favör. Men det är nog ändå just flummigheten som gör Dan Andersson exotiskt spännande och populär som visdiktare, framför allt i samlingen *Svarta ballader* (1917) med dess vildmarksmystik och romantiska längtan till "något bortom bergen".

Som den förste har Greider fått tillgång till en omfattande brevväxling mellan Dan Andersson och Märta Larsson, en ung Stockholmskvinna ur överklassmiljö som diktaren förälskade sig i när de båda studerade vid Brunnsviks folkhögskola. Brevväxlingen är intressant bland annat därför att den visar i hur hög grad Dan Anderssons fantasi kretsade kring spökerier och det övernaturliga. Ideologiskt liknar han faktiskt mer en hippie eller new age-fantast än en socialistisk arbetarförfattare, trots att han skrev i vänsterpressen och omhulldades inom arbetarrörelsen. Också den självbiografiska utvecklingsro-

manen *David Ramms arv* (1919) kan verka en smula hippie-betonad med sina lätt dekadenta skildringar av bohemliv.

Av särskilt intresse är Greiders utförliga redogörelse för det finska inslaget i Dan Anderssons ursprungsmiljö. Trots att ingen i barndomshemmet talade finska hade man tydligen bevarat en del trosföreställningar, seder och bruk från de skogsfinnar som en gång befolkade Dalarnas finnmark. Greider menar att det framför allt är mot den bakgrunden man skall förstå Dan Anderssons passion för religiös mystik och allsköns övernaturliga motiv. Frågan är dock om han inte något överdriver detta finska inflytande. Mystiken låg ju i tiden och predikades bland annat – såsom också framgår av Greiders bok – av intellektuella som Dan Andersson träffade i vuxen ålder, antingen vid Brunnsvik eller under sin tid som journalist.

Bokens sista avsnitt handlar om själva Dan Anderssonmyten och dess förvaltning inom arbetarrörelsen, bland visångare och trubadurer ända fram till Thorstein Bergman,

Joakim Thåström och den purunga Sofia Karlssons ofantligt populära inspelning av *Svarta ballader* (2005). Det stämmer onekligen till eftertanke att Dan Andersson ännu förmår elda ungdomens hjärtan, trots att nästan all annan så kallad arbetarlitteratur, särskilt den tidiga, numera är oläst och bortglömd. Ändå är det bara ett fåtal av Dan Anderssons texter som lever. Prosan är stendöd, ty – som Göran Greider själv något motvilligt men med all rätt konstaterar – "Dan Anderssons noveller och romaner är inte särskilt bra".

Det som ännu finns kvar på repertoaren är däremot ett fåtal tonsatta dikter: "Jag väntar vid min stockeld", "Helgdagskväll i timmerkojan", "Jungman Jansson", "Omkring tiggarn från Luossa", kanske några till. Att de finns kvar beror knappast på deras politiska ideologi eller anknytning till arbetarrörelsen. Det är musiken, det poetiska språket och den lite naivistiska romantiken som håller dem levande och får hjärtan att klappa.

Men det är vackert så!

Lars Lönnroth

Nazister och kommunister sida vid sida

**DIE LETZTEN TAGE DER
REPUBLIK VON WEIMAR
KOMMUNISTEN UND
NATIONALSOZIALISTEN
IM BERLINER BVG-STREIK
VON 1932**

KLAUS RAINER RÖHL
Universitas 2008

Trots att den behandlar ett historiskt skeende har Klaus Rainer Röhl's *Die letzten Tage der Republik von Weimar* också ett aktualitetsvärde. Temat för Röhl – tidigare chefredaktör för *Konkret* och gift med Ulrike Meinhof – är samgåendet mellan Hitlers nazister (NSDAP) och senare DDR-ledaren Walter Ulbrichts kommunister (KPD) i den vilda trafikstrejk som lamslog Berlin i november 1932. Strejken fick tydliga följdverkningar: von Papen-regeringens avgång, Weimarepublikens slutgiltiga sammanbrott och Hitlers maktövertagande i januari 1933.

I den stora finanskrisens spår hade Franz von Papen och hans kabinett beslutat att sänka lönerna för att försöka skapa fler arbetstillfällen. Enligt den officiella versionen handlade strejken om kampen mot sänkta löner. Men detta är bara halva sanningen. Det som både nazister och kommunister ville uppnå var ett brått slut på den förhatliga Weimar-republiken.

Alltsedan 1929 fanns ett visst samröre mellan dem som på socialdemokratisk slang kallades "Nazis och Kozis". De hade samarbetat i vissa småstrejker och i maj 1932 hade den kommunistiska legenden Ernst Thälmann betonat att i arbetarnas intresse måste nu de revolutionära kommunistiska krafterna "enas med proletära nationalsocialistiska anhängare mot lönerov och Papen-diktatur."

Ett gynnsamt tillfälle för en berättigad strejkaktion och därmed ett samgående kom då cirka 14 000 av de drygt 20 000 anställda i Berlins kol-

lektivtrafik röstade för strejk inför riksdagsvalet den 6 november 1932. Men för att legalisera en strejk krävdes att den godkändes av tre fjärdedelar av arbetsstyrkan, vilket inte var fallet. Följden blev en vild strejk med revolutionärerna till höger och till vänster som pådrivande krafter. I strejkledningen ingick åtta kommunister, fyra nazister, tre fristående upprioriska anställda och en kvinna, rapporterade polismyndigheten. Socialdemokratiska SPD däremot – som KPD betecknade som sin huvudfiende – ville ha en mer pragmatisk förhandlingslösning på det ekonomiska problemet.

Likt såta vänner arbetade nu de gängse fienderna och rivalerna – kommunister och nazister – sida vid sida som strejkvakter och som agitatorer. Likaså mobiliserade de sina hjälp- och kamptropper till samverkan. Det lokala direkta ansvaret delades mellan Berlins nazistiska Gauleiter Joseph Goebbels och KPD:s distriktsledare Ulbricht men Röhl visar att såväl Hitler som med största säkerhet Stalin var införstådda med aktionen. Ty "bolsjevismen och fascismen har ett gemensamt mål – förstörandet av kapitalismen och av det socialdemokratiska partiet", förklarade en politiker från Sachsen helt öppet.

Utmärkande för strejken var dess brutalitet. I ett reportage i socialdemokratiska *Vorwärts* rapporterade en av tidningens journalister den 4 november ("Röda fredagen") om de strejkandes ockupation av Schöneberger Hauptstrasse, en av Berlins stora trafikleder. Samtidigt som spårvagnsspåren fylldes igen med cement och ledningarna skars av hindrades bussarna av barrikader. De som ändå lyckades ta sig fram attackerades med stenar, förare och konduktörer misshandlades och för att inte träffas av stenar och glassplitter från de sönderslagna rutorna måste passagerarna ta skydd på golvet innan de kunde fly.

Angreppen mot de närvarande poliserna besvarades dessa först med varningsskott och

därefter med skarpa skott in i mängden.

Då strejken avslutades den 7 november – utan att någondera sidan vunnit – hade fyra människor förlorat livet, 47 sårats och 583 arresterats. I valet vann NSDAP 195 mandat, KPD 100 mandat och SPD 120 mandat – socialdemokraterna blev valets och de närmaste årens stora förlorare. Trots det avbräck som strejken innebar för berlinarna stöddes den med över 50 % i Berlin.

Påfallande var destrejkanades unga ålder – i regel var de under 30. En förhoppning som båda partierna närde var att vinna anhängare från motparten. Eftersom nazisterna var mer militanta och bättre organiserade valde några unga kommunister att ansluta sig till stormtrupperna, SA.

I nom forskningen om de totalitära ideologierna – nationalsocialismen och kommunismen – överväger analyser av deras motsatta hållning, deras fiendskap och rivalitet och deras kontrasterande program. Men som totalitära ideologier finns också avgörande beröringspunkter, i första hand fientlighet mot demokratiska

Med det absurda svenska historikeruppropet våren 2008 i gott minne är det intressant att göra en jämförelse med hur vi här förhåller oss till de kommunistiska "liken i garderoben".

system, förtryck av oliktankande, hat mot liberala värderingar, förakt för den enskilde individen, benägenheten att "lösa" problem med våld och utrensningar av "skadliga element", vilket har lett till folkmord. To-

talitära staters gemensamma fiende är den liberala och socialliberala demokratin. Vid vissa tillfällen har det därför hänt att de totalitära partierna har enats i kampen mot dennagemensamma fiende. Enligt den kände tyske historikern Heinrich August Winkler var trafikstrejken ett "paradexempel på det destruktiva samarbetet mellan de båda totalitära partierna till vänster och till höger".

Medan strejken fick en hel del internationell uppmärksamhet så negligerades den av de segerrika nazisterna medan det mindre framgångsrika KPD drömde om en "gemensam enhetsfront". Denna kom också – med Molotov-Ribbentrop-paketen 1939.

Frågan är hur eftervärlden sett och ser på strejken som ett politiskt skeende. För efterkrigstidens västtyskar var trafikstrejken inte av något större intresse, men i DDR – med dess omhuldade myt om sig själv som en antifascismens högborg – blev strejken föremål för historieförfälskning. Antingen tabubelades den eller också behandlades den utan de "pinnsamma" detaljerna.

Med det absurda svenska historikeruppropet våren 2008 i gott minne är det intressant att göra en jämförelse med hur vi här förhåller oss till de kommunistiska "liken i garderoben". I Sverige skulle de 457 historiker som undertecknade uppropet mot Forum för levande historias viktiga projekt om "brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer" säkert inte gilla Röhl's avslöjanden. I boken handlar det om fakta och inte om uppropets krav på "olika historiska perspektiv på den kommunistiska erfarenheten". En annan fråga av aktuellt intresse som rör det principiella resonemanget i Röhl's bok är det nuvarande indirekta samgåendet mellan nya nazister och nya kommunister med den tredje totalitarismen – islamismen – som förbindande länk.

För tänkande läsare väcker Röhl's bok en rad obekväma associationer.

Lisbeth Lindeborg

Den fria marknaden existerar inte

**THE PREDATOR STATE
HOW CONSERVATIVES
ABANDONED THE FREE
MARKET AND WHY LIBERALS
SHOULD TOO**

JAMES K. GALBRAITH
Free Press 2008

Om man är anhängare av marknadsekonomin och vill bli rejält provocerad, ska man läsa boken *The Predator State*. Huruvida planhushållning får fler vänner är däremot osäkert. James Galbraith (son till den store John Kenneth G. och ekonomiprofessor) för med lidelse och kraftfullt språk fram sitt budskap: den fria marknaden, som skapar ökat välbefinnande för alla med lägsta möjliga uppoffring, existerar inte. Bevisen för denna tes känns inte helt nya: bristen på konkurrens, producenternas övertag över konsumenterna, de globala kartellerna. Samt naturligtvis de konkreta exemplen på misslyckade avregleringar och missbruket av kundens okunskap och lagstiftares godtrohet. Och att fördelningen av välbefinnande blir allt skevare, de sanslöst rika blir fler medan levnadsstandarden för alla andra stagnerar eller sjunker.

Det nya är att detta inte beror på att marknadsekonomin misslyckats. Den har kidnappats. Under 30 år av konservativt styre (med Bill Clinton som aningslös medlöpare) har det vuxit fram en allians mellan politiker, som slutat tro på fria marknader, och storföretagens ledningar, som inte heller tror på marknadsekonomin, men desto mer på de möjligheter att roffa åt sig pengar som den växande staten bjuder på. Tillsammans har de skapat Rovdjursstaten. Den plundrar det arbetande folket och belönar rikligt sina härskare.

Galbraith anser sig också veta hur det går till. I en något svepande men ändå tankeväckande berättelse visar han hur politiska beslut styr och finansie-

rar över hälften av den amerikanska ekonomin, ibland med skatter, ibland med pengar som på annat sätt tas från medborgarna. När han lägger samman kostnaderna för sjuk- och hälsovården, högre utbildning, bostadspolitik och det sociala välfärdssystemet finner han att de svarar för uppemot 40 procent av all konsumtion i USA. Till detta kommer det militära försvaret plus icke-militära utgifter på federal och statlig nivå, sammanlagt 19 procent av nationalprodukten. Tvärtom den bild både konservativa och liberaler vill ge, är USA alls inte en "fri marknadsekonomi" med en underutvecklad offentlig sektor utan en i hög grad statsstyrd ekonomi.

Skillnaden mot Europa är endast att den offentliga sektorn i USA är bra på att dölja sitt egentliga omfång genom att ge halv- eller helprivata institutioner makt över medborgarna och deras pengar. Det finns ytterligare en skillnad, som Galbraith så småningom gör till en dygd, nämligen det faktum att den amerikanska regeringen är världens största låntagare. Uppfattningen att USA:s offentliga sektor är liten bygger oftast på intrycket av ett jäm-

När detta skrivs, i krisens januari 2009, skulle fler kunna stämma in: marknaden, särskilt den finansiella, har skapat fler problem än den löser.

fört med Europa lågt skatteuttag. Men utan den stora statskulden skulle det se annorlunda ut.

Vad gör man då, om världens största ekonomi manipuleras av ett gäng plutokrater

(Galbraith låter en aldrig veta vilka som ingår i gänget) i symbios med likasinnade politiker, allt för egen vinnings skull? Författaren avvisar helt den liberala idén om att den perfekta fria marknaden, som ekonomer och politiker alltsedan Adam Smith drömt om, ska kunna skapas genom politiska ingripanden. De försök som gjorts visar att det inte går. Dessutom kan marknaden aldrig åstadkomma det resultat Galbraith vill se: ett rättvist utbyte ("a fair deal") för det arbetande folket.

Så långt skulle nog många i den europeiska vänstern (och besvikna liberaler) hålla med Galbraith i hans attack mot det rådande tillståndet. (Attacken påminner, kanske inte helt oavsiktligt, om hans fars avslöjanden av maktförhållandena i efterkrigstidens industrisamhälle, som blev ett slags väckelseskrift för i varje fall den skandinaviska socialdemokratin, *Den nya industristaten*, 1967.) Och när detta skrivs, i krisens januari 2009, skulle fler kunna stämma in: marknaden, särskilt den finansiella, har skapat fler problem än den löser.

Men det blir svårare när Galbraith redovisar sin lösning. Staten ska upprätta planer för hur mycket som investeras och sparas, satsas på ny teknologi och forskning och vad befolkningens konsumtion ska innehålla. Förebilden är den roll staten spelade i den amerikanska ekonomins omställning under andra världskriget, då nya industrier, ny teknik (inklusive atombomben) och massor av nya jobb planerades fram i en massiv insats för att beseгра Hitlertyskland. (En svensk socialdemokrat, född på 30-talet, påminns om att samma resonemang fick hans parti att i åtminstone ett par årtionden hävda planhushållningens förtjänst för marknadsekonomin.)

Världen befinner sig i samma farliga läge som då, menar Galbraith. Nu handlar det om konsekvenserna av den pågående klimatförändringen. Han är en övertygad anhängare av det mest långtgående katastrofscenariot där en stor del av jordens

befolkning går under. Därför måste USA försättas på krigsfot i kampen mot växthuseffekten. Det kräver en djupgående omställning av sättet att producera, konsumera och förflytta sig. Något sådant kan markna-

Även om inga siffror nämns är avsikten att många miljoner arbetare i USA ska få en kraftig höjning av sina löner.

den aldrig åstadkomma, alltså måste staten styra näringslivet och konsumenterna mot ett annat slags leverne.

Efter detta utspel i ett angeläget ärende väntar man sig en beskrivning av hur metamorfosen ska genomföras, politiskt och ekonomiskt. Men det ägnar Galbraith ett mera förstrött intresse – han nöjer sig med att skissera en ny supermyndighet som med lock och pock ska göra amerikanska folket till energisparare och näringslivet till spjutspetsar i skapandet av ny icke-fossil teknik. Han övergår snabbt till sitt egentliga mål: att utplåna de stora inkomstskillnaderna genom en total reglering av löner och andra ersättningar. Staten fastställer en minimi- och en maximinivå, som alla måste hålla sig inom. Även om inga siffror nämns är avsikten att många miljoner arbetare i USA ska få en kraftig höjning av sina löner.

Ekonomerna Galbraith medger att en dylik kostnadsexplosion skulle göra ett stort antal företag till förlorare i den globala konkurrensen. Men han förordar inget handelspolitiskt skydd mot denna konkurrens – tvärtom underkänner han alla former av protektionism. Det gäller också den form som har många anhängare även i Europa och går ut på att kräva "rätt- »

vis handel" med lika villkor för produktionens påverkan på arbete och miljö. Han visar övertygande att den mest kända konkurrensen kommer från länder där dessa villkor i allmänhet är lika väl – eller lika illa – uppfylla som i USA.

I stället ska staten och näringslivet reagera på det försämrade konkurrensläget genom att satsa på avancerad forskning, bättre utbildad arbetskraft och effektivare organisation, så att USA på nytt blir världens ledande nation för tekniska framsteg och ekonomisk tillväxt. Galbraith hävdar att förklaringen till att de skandinaviska länderna, trots små hemmamarknader, erövrat internationella tätpositioner är våra höga lönenivåer, som tvingat fram strukturförändringar av det slag han vill se för USA. Om Sverige skriver han, inte alldeles sannfärdigt, att här kan företagen anställa och avskeda folk hur de behagar men den järnhårda lönelagen, dikterad av starka fackliga organisationer, måste de lyda.

Galbraith går dock inte så långt som att påstå att USA skulle kunna bli en framgångsrik handelsnation. Den höjda levnadsstandarden för landets arbetare måste betalas med ett fortsatt stort underskott i handeln med resten av världen. Men det är inget problem, försäkrar han. Omvärlden kommer att köpa amerikanska statsobligationer så länge man tror på dollarn. Och den tron kommer att bestå, om man följer Galbraiths recept för omdaning av den amerikanska ekonomin.

Boken är förbryllande ojämn – skarpsinnig analys varvas med lösa påståenden och politiska naiviteter. Författaren har velat mer än han klarar av. Jag tror att Galbraith försökt följa efter sin far med en bok som skakar om etablissemangen och öppnar för en ny politik. Helt misslyckas han inte. Visionen av vad (inte bara) USA måste göra för att nå de storslaget uppställda miljömålen ligger inte så långt från sanningen. Men tyvärr avskräcker han nog de liberaler han vill övertyga.

Kjell-Olof Feldt

Platons stat vilar på frihetens grund

SKRIFTER, BOK 5

MINOS, LAGARNA, EPINOMIS

PLATON

ÖVERSÄTTNING JAN STOLPE

Atlantis 2008

Någon gång i mitten av 300-talet före vår tideräkning vandrar tre äldre män uppför berget mot Zeusgrottan från Knossos på Kreta. För att få tiden att gå för de ett samtal om hur man bäst konstruerar en stat. Kleineas från Knossos och Megillos från Sparta spelar rollen av samtalspartner till den som egentligen driver utläggningen framåt, den icke namngivne "Athenaren". Deras diskussion växer till en omfattande betraktelse över statsbildandet, alltifrån dess moraliska och filosofiska förutsättningar till detaljfrågor om rättstvister, äktenskap, idrottstävlingar och liturgi. Detta verk, *Lagarna* (Nómoi) i tolv böcker blev det sista som Platon fullbordade, och även det mest omfattande. Nu finns det i komplett och stilsäker nyöversättning av Jan Stolpe tillsammans med de korta och sannolikt apokryfiska dialogerna *Minos* och *Epinomis* som band 5, det näst sista i Atlantis vackra och genomarbetade utgåva av Platons samlade skrifter, med ett initierat förord och noter av översättaren.

Som politisk filosof är Platon framför allt känd genom *Staten*. Det är där han utvecklar sin idé om en idealstat byggd på också för sin samtid chockerande radikala idéer om ett slags proto-kommunistiskt samhällsexperiment. Under ledning av ett noga utvalt och framodlat intellektuellt avantgarde som skadat idéernas sanning, skisseras ett liv där gränserna mellan familj, kön och individ är upplösta till förmån för en fungerande helhet. Samtidigt är verket inte någon handbok för statsgrundare. Det är ett visionärt, litterärt, filosofiskt, dramatiskt traktat, som blandar olika gener, inom vilket Platon kan skis-

sera sina mest långtgående spekulationer om människosjälens härkomst och bestämning.

När Platon tjuo år senare återvänder till frågan om den ideala staten är situationen annorlunda. Hela hans levnad har utspelats i skuggan av Athens inre och yttre rivaliteter, krig, statskupper, klass- och klan-konflikter. I flera omgångar har han blivit indragen i misslyckade politiska äventyr på Sicilien, genom sina nära kontakter med kungahuset i Syrakusa. Själv hade han kunnat spela en central roll i Athens politiska liv, men valde att verka som författare och lärare och grundare av Akademien. Sammantaget borde hans tilltro till människornas förmåga att skapa och vidmakthålla stabila och rättvisa statsbildningar ha grusats. Ändå är det den politiska filosofin som ger honom motivationen att spänna sina krafter som författare ännu en gång, och nu i en betydligt mer handfast mening. Kanske säger det något om var hans eget djupaste filosofiska engagemang till sist låg, inte hos någon hinsides himmel, utan i viljan att som tänkare ändå bidra till en mer rättfärdig ordning på jorden.

Genom receptionshistorien har *Lagarna* inte fått tillnärmelsevis så mycket uppmärksamhet som *Staten*. Den har uppfattats som en tråkigare version av huvudverket. Dess grundläggande problem är hur man bäst ska organisera en sammanslutning av cirka 5000 jordbrukande patriarkala slavushåll, för att kunna försäkra sig om inre och yttre stabilitet. Men i ljuset av det enorma kulturella avståndet blir dess bestående giltighet samtidigt så hänförande. Boken låter oss röra vid det långa nu som Platons tänkande etablerar. Detta är kärnan i klassiciteten: att vi möter oss själva i en avlägsen, främmande, och på samma gång uppförande gestalt. Bortom alla historiskt föråldrade detaljer ställer *Lagarna* oss inför det politiska som sådant, i en konstellation av frågor inom vilka vi fortfarande försöker orientera oss.

Frågan om vad som är en hållbar och rättvis statsbildning har

fått en förnyad aktualitet under senare år, i ljuset av fenomen som kollapsade stater och den oligarkiska statskapitalism som vuxit fram ur de forna kommunistiska ekonomierna, men också i en pågående diskussion om demokratis kris. Vad är en rättvis stat? Vad är det rättvisa förhållandet mellan medborgare och stat? Vad är en långsiktigt hållbar statsbildning? Finns det ett för alla människor gemensamt mått? Hur kan man balansera respekt för mångfald med ekonomisk rättvisa? Hur kan politiken organiseras så att de mest avancerade uppgifterna faktiskt sköts av de mest kvalificerade individerna?

Platon har bland liberaler länge gällt för att vara en auktoritär tänkare. Framför allt *Staten* har utpekats som en modell för totalitära samhällsexperiment, som inte kan acceptera det "öppna" samhällets väsentliga okalkylerbarhet. En grundpremiss för Platons politiska tänkande, såväl i *Staten* som i *Lagarna*, är förvisso att det finns ett förnuft och en klokhet som låter oss döma och handla väl, och att politikens mål ska vara att klokheten blir styrande. Det är också en premiss att detta personliga förkroppsligade förnuft ytterst har ett gudomligt naturligt fundament. Värderativismen är och förblir en hotande fiende i Platons värld.

Samtidigt är hans bärande idé att ingen statsbildning kan bli stabil så länge den inte vilar på ett fritt samtycke. Den värsta formen av styre är alltid tyranni. Platon förordar snarare ett blandat statsskick, där monarkiska, aristokratiska och demokratiska element samverkar. Den goda statskonstens kärna består i att skapa en sammanslutning av individer som fritt omfattas av alla, i "tillgivenhet" som Stolpe översätter det centrala ordet *filia*, vänskap. Ledaren är ingen fader som kan styra genom naturgiven auktoritet över hierarkiskt organiserade undersåtar. Människan är fri till sitt väsen, och det fria kan till sist bara styras med förnuftets egen innebärande auktoritet. I denna grundläggande mening är *Lagarna* en källtext för idén om en rättsstat

vilande på den individuella frihetens grund.

En sådan ordning förutsätter att människor till sist är mottagliga för förnufts-skäl. Vikten av en kvalificerad utbildningsorganisation blir följaktligen helt avgörande för stats-skicketets fortbestånd, då det i sista hand är statens styrespersoner som ska formas. Liksom alla senare reformatorer betonar Platon dess betydelse. Utbildningsämberet blir i *Lagarna* det främsta, viktigare än handel och försvar. Det som ska byggas är en medborgarstat där en förnuftskultur genomsyrar statsbygget inte bara ovanifrån vid konceptionsögonblicket, utan

där de främsta mänskliga dygderna – rättvisa, klokhet, mod och visdom – kontinuerligt befordras och vidmakthålls.

Vad gör man då med den som inte respekterar förnufts-skäl, som ifrågasätter den genuina auktoriteten hos den som tänkt längre och djupare? För Platon – och för alla goda liberaler genom årtusendena efter honom – har detta varit den stora tvistefrågan. Han gör själv explicit kopplingen till det estetiska smakomdömet. Hur ska den estetiskt tränade förhålla sig till den otränade, den som, med Platons ord är "så fräck att han inte fruktar omdömet hos en bättre människa". Att inte

göra det är höjden av "tarvlighet". Hur mycket sådan "tarvighet" en gemenskap kan stå ut med är en evig provosten för alla öppna samhällen, som alltid aktualiserar frågan om måttet, om det finns ett mått, och vad det i så fall är.

I början av boken försvarar representanten från Sparta den spartanska principen att statens främsta mål är att stå stark mot sina yttre fiender. Men Platon låter Athenaren visa att en stat som bara siktar mot militär styrka riskerar att hamna i inre stridigheter. En långsiktig statsbildning ska byggas för fred, inte för krig. Den ska göra det genom att det fria, öpp-

na resonemanget ska få råda. På så vis framstår också de tre männens samtal, från rivaliserande grekiska kulturbildningar, som en performativ handling. Texten vill visa att man kan diskutera själva principerna för maktens organisation i en filosofisk anda. Bortom dess i vissa avseenden ödesdigra benägenhet att vilja lägga livet tillrätta, bidrar inte minst denna anda till bokens bestående aktualitet.

Hans Ruin

Bilder som bildar

DJUR OCH NATUR PÅ SKOLPLANSCHER

JENS WAHLSTEDT
Prisma 2008

Sverige, som är bäst i världen på så mycket, var under en tid bäst även på att producera skolplanscher. Före filmprojektörer, diabilder och färgsprakande läroböcker var det ofta de pedagogiska planschererna som hämtades fram ur skolförråden som blev stommen för en lektion. Några av Sveriges främsta konstnärer

anlitades för att illustrera dem, bland andra Bruno Liljefors, Julius Kronberg och Nils Kreuger. Främst bland konstnärerna bakom naturplanschererna var Nils Tirén (son till "samemålaren" Johan Tirén), som i akvarell avbildade 80 olika djur.

Mest fångslande är de skolplanscher som föreställer årstidernas växlingar. De visar livet på eller omkring en bondgård under årets olika skeden: vårsådd, höbärgning och skogsavverkning, med en myllrande detaljrikedom. Skolplanscher-

na har kritiserats för att vara idylliserande, men samtliga visar vardagen för hårt arbetande människor där ofta även barnen har uppgifter att utföra. Mellan 1920 och 1950, när skolplanschererna hade sin storhetstid, var Sverige ännu ett bondeland: 70 procent av befolkningen var bönder vid denna tid (att jämföra med de två procenten som är det idag). Skolplanschererna visade upp det som var många barns verklighet.

Jens Wahlstedt är biolog och före detta generalsekreterare för Världsnaturfonden i Sverige, och kan berätta om skillnaden mellan då och nu: om förändringar i landskapet

(björkbackarna som försvann med granskogens utbredning, åkerblommorna som försvann med de kemiska bekämpningsmedlen). Många av skolplanschererna är inte bara pedagogiska, utan även stämningsbilder av hög konstnärlig kvalitet: perfekt fångad känsla av tidig vår med dagsmeja och långsamt smältande snö, av sommarängar med smultronplock och av doften av multnande löv i höstiga skogar. En lärorik och vacker bok om lärorika vackra bilder.

Therese Bohman

Den onödiga nationalismen

IDENTITET OCH POLITIK

KJELL GOLDMAN
SNS Förlag 2008.

När "källarmannen" Josef Fritzl's monstruösa förbrytelser kom i dagen var flera skribenter snabba med att förklara dem som ett utslag av nationalkaraktär. Var det inte någonting nedärvt förljuget i det österrikiska samhället som hade gett upphov till Fritzl? I samma andetag nämndes landets oförmåga att göra upp med sitt nazistiska förflutna. En extrem individs extrema handling blev begriplig uppfattad som en amoklöpnings inom en historisk-nationell kontext.

Går det att alls säga något om nationella identiteter utan att skapa nya eller spä på gamla fördomar?

Kjell Goldman, professor emeritus i statvetenskap vid Stockholms universitet, tar risken i boken *Identitet och politik*. Seder och bruk avfärdas raskt. Ett kollektivs identitet är en fråga om gemenskapskänsla, värdegemenskap och gemenskapsbild konstruerade av medier, politiker, kultur, religion och skola. Effekterna av identitetens gemenskapsdimensioner på politiken är sammanhållning och handling. Kollekti-

va identiteter är subjektiva men kan, anser Goldman, ändå prövas systematiskt och kontrollerbart.

En av hans insikter är att nationella förklaringar till vad som händer i politiken har ett begränsat värde. Viktigare är de politiska situationer som beslutsfattarna befinner sig i och de intressen och idéer de står för. På samma sätt förhåller det sig med uppfattningen att bristen på "europaisk identitet" försvagar stödet för EU och dess funktionssätt. Demokrati, konstateras i *Identitet och politik*, är en styrelseform och inte ett politiskt resultat.

Frestelsen är stor att finna hotbilder som egentligen inte existerar, att uppfinna "den andre" för att motivera sin politik och ideologi. Bättre vore om beslutsfattare och opinionsbildare istället tog intryck av Kjell Goldmans credo: "Man bör försöka bilda sig en empiriskt grundad uppfattning."

Mats Wiklund

AXESS TV

Sveriges
Kulturkanal
www.axess.se

V i vet redan att elektriker och bilmekaniker kan hyras, utan generade ursäkter. Städning, disk och tvätt – undantaget kemtvätt – är däremot skambelagt att köpa. Varje svensk är förpliktigad att, som det kärnfullt heter, "ta hand om sin egen skit".

Men nu har en ny hushållsnära tjänst introducerats: det "assisterade självmordet". Intressant är att det verkar vara just bland dem som har moraliska invändningar mot städhjälp, som "rätten" till sin egen mördare, helst med statliga subventioner, är självklar.

Jag antar att pressen kommer att fyllas av allt ihärdigare krav på subventionerade mordtjänster, i takt med att molltonerna ur Karons lur växer sig starkare för dessa, mestadels, "fyrtilister". De har genom åren underhållit oss med krav på de mest fantasifulla "rättigheter", från "rätten" att ta död på sina barn, om dessa haft den dåliga smaken att komma vid fel tidpunkt, till "rätten" till gratis dagisplats, om de varit hänsynsfulla nog att komma vid rätt tidpunkt.

Skillnaden är att det den här gången inte finns något skäl att hålla emot. Det enklaste vore att para ihop dem två och två, ge dem lämpliga redskap, och låta dem "assistera" varandra. Kanske i form av familjeunderhållning, ledd av *Svenska Dagbladets* Karin Thunberg, i någon av våra tv-kanaler.

I en generationell mening skulle det också uppfylla kravet på att "ta hand om sin egen skit".

TELEFONKATALOGEN BRUKADE INNEHÅLLA små uppmärksamheter, varav en var "Telefonen är till för korta meddelanden". Numera talar, så vitt jag förstår, alla i telefon dygnet runt. Det beror på att telefonen fått bild och kallas "nätet".

Resultatet, enligt välunderrättade källor, är att den pornografiska industrin är på väg att gå under. När de tekniska hämningarna släppt har det nämligen visat sig att de flesta av oss antingen är voyeurer, eller blottare, eller möjligen båda delarna. Det är en distraherande tanke att etern omkring oss, i skrivande stund, är tjock av kostnadsfria och pulserande underliv.

Andy Warhol, den amerikanske "konstnären", spådde en gång att framtiden bjöd alla kändisskap i femton minuter. Han hade nästan rätt: det är våra genitalier – för kännaren säkert lika personliga som våra anletsdrag – som är garanterade sin beskärda tid i strålkastarljuset.

Mot denna något klibbiga bakgrund, begärde den amerikanske pornografen Larry Flynt nyligen 5 miljarder dollar i statligt stöd: "Amerikaner-

na kan vara utan bilar och sådant, men de kan inte klara sig utan sex." Om vi bortser från det uppenbara tankefelet – biltillverkare levererar trots allt inte bara spännande och närgångna bilder av bilar – är förslaget värt en diskussion.

Å ena sidan är det spridda blottandet ett exempel på den kult av amatörerna, som förslummar västerländsk kultur. Det är en slags sexuell bolsjevism, där var och en ger efter för måga och tar efter behov. Statens uppgift borde då vara att försvara det professionella hantverket.

Å andra sidan hade Marx en poäng när han talade om "opium för folket". Svenska kyrkan är sedan länge oförmögen att fylla denna viktiga funktion. Fri tillgång till nakna underliv skulle, hypotetiskt, kunna göra det. I så fall är statsintresset snarare att stötta "nätet"; Om "folket" är upptaget framför sina bildtelefoner med byxorna kring vaderna, när uppviglarna kallar, kan vi kanske undvika otrevligheter av det slag vi minns från 1789 och 1917.

Vilket av dessa alternativ som är den rätta kulturkonservativa hållningen kräver eftertanke. Om de "nya moderaterna" och deras kulturminister mot förmodan begriper frågeställningen, råder jag dem att snarast tillsätta en utredning. Berth Milton jr knackar snart på.

Det spridda blottandet är en slags sexuell bolsjevism

MÅNGA AV OSS HAR sett Finland som ett föredöme. Det är en nation som har kvar mycket av det som Sverige har förlorat: ett försvar, svenskspråkiga människor med bildning och, inte minst, Finland. Men när en Jakobstadsbo nyligen dömdes till två år och fyra månader i fängelse, efter att ha importerat snus,

blev det uppenbart att något måste ha gått förfärligt fel. Nu läser vi att den finska regeringen överväger förslag från en "tobakspolitisk arbetsgrupp".

När suffixet -politisk hängs på ett oskyldigt förled, innebär det alltid någon form av vanvett. Mycket riktigt: lakritspipor ska kriminaliseras och en snusdosa i fickan ska leda till dryga böter. Finland ska vara "helt tobaksfritt" år 2040.

Det är otänkbart att denna modiga lilla nation, denna nordiska igelkott, för att travestera tv-profilen Annika Hagströms man, accepterar sådana fasoner utan strid. Till vad nytta var då marskalk Mannerheims frihetskrig?

Under tiden som finländarna tuktar sina "arbetsgrupper", bör varje svensk Finlandsvän öppna sitt hem för ett finskt barn och se till att det aldrig saknar en prilla under sin lilla läpp, såsom är varje fri finländares rätt.

Johan Hakelius

EN SMART MILJONÄR REDER SIG SJÄLV.

Den som gör det mesta av jobbet själv förtjänar en riktigt bra ränta. På Nordnet har vi en hög inlåningsränta men en låg utlåningsränta. På så sätt står räntan alltid på din sida. Fler fördelar med att sköta sitt sparande hos Nordnet är att man slipper fasta avgifter och dyra courtage. Vill du också ha fler fördelar?

Du som har kapital att placera kan bli kund hos Nordnet Private Banking. Utöver aktiehandel på sju marknader och ett komplett fondutbud, kan du också få gratis pensions- och skatterådgivning och andra förmånliga villkor.

Välkommen till www.nordnet.se/privatebanking

Handel med finansiella instrument innebär alltid ett risktagande. Dina investerade pengar kan såväl öka som minska i värde och det finns inga garantier för att du får tillbaka det investerade kapitalet.

NORDNET PRIVATE BANKING

B Sverige porto betalt

AVSÄNDARE: PRESSDATA AB

Box 610
832 23 FRÖSEN

KUNGLIGA BIBLIOTEKET
FÖR FÖRSÄKRINGSVERKSAMHET

BOX 5039
10241 STOCKHOLM

305300
TRANS

10
AXE/2009/1

Djurens perspektiv

Hur känns det att vara en varg, en korp, en bisonoxe, en bäver eller en myra? Följ med på en resa till en av Europas sista urskogar mellan Polen och Vitryssland - ett område där naturen fått vara i fred i många årtusenden.

Söndagar kl. 20.00 med
seriestart 8 februari

AXESS TV

www.axess.se